



# Stratejik Analiz

Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi

Cilt: 1 • Sayı: 1  
Mayıs 2000  
Fiyatı: 1.000.000 TL.

- Asem Nauşabayeva  
**Yeltsin'den Sonra Putin'le Yeni Rusya**
- Nuraniye H. Ekrem  
**Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri**
- Cihangir Gürkan Şen  
**Rus- Çin-Türkistan İlişkilerinde Yeni Bir Dönem (mi?)**
- Nazim Cafersoy  
**Sözde Dağlık Karabağ Cumhurbaşkanına Saldırının Değerlendirilmesi**
- Deniz Altınbaş  
**Demokrasinin Görünmeyen Sınırları mı?**
- M. Murat Hatipoğlu  
**Yunanistan'da Yapılan 9 Nisan 2000 Seçimlerinin Sonuçları ve Değerlendirilmesi**
- Emre Bayır  
**İran Siyasal Sistemi Çıkmazda**
- Armağan Kuloğlu  
**Rusya Federasyonu'nun Yeni Kafkasya Politikası**
- Nihat Ali Özcan  
**PKK Nereye?**
- Necdet Pamir  
**Türkiye'nin Uluslararası Boru Hattı Projeleri ve Jeostrateji**
- Ekin Keskin-Mehmet Akpınar  
**Ekonomik Sistem Değişikliğinin Yeni Adı- Pazar Sosyalizmi**
- Ömerserik Kasenov  
**Orta Asya'da Tehdit Algılamaları ve Bölgesel Güvenlik**
- Zeynep Göğüş  
**Türk Basınında Dış Politika Bilinci**

**Bölge Olay Dizinleri**  
Avrupa  
Balkanlar  
Kafkasya  
Ortadoğu  
Rusya-Ukrayna  
Türkistan  
Uzakdoğu

KİTAP KÖŞESİ  
İNTERNET ADRESLERİ  
ASAM BÜLTENİ

ISSN : 1302-6399



AVRASYA BİR VAKFI AVRASYA STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ



AVRASYA  
STRATEJİK  
ARAŞTIRMALAR  
MERKEZİ

ASAM



AVRASYA-BİR VAKFI

YENİ YAPISIKLA  
YARINLARI YORUMLUYOR...



Konrad Adenauer Cad. No:61 06550  
Yıldız - Çankaya Ankara, TÜRKİYE

Tel: + 90 312 491 60 70 (Pbx)  
Fax: + 90 312 491 60 99  
e-mail: avsam@avsam.org



## Stratejik Analiz

Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi

Mayıs 2000  
Cilt: 1 Sayı: 1

## Stratejik Analiz

Avrasya-Bir Vakfı  
Avrasya Stratejik Araştırmalar  
Merkezi'nin Yayın Organıdır.

### Editör

Doç. Dr. Ümit ÖZDAĞ

### Editör Yardımcıları

Cihangir Gürkan Şen  
Tuğrul Görgün

### Yazı İşleri Müdürü

Dr. Ali Nihat Özcan

### Yazı Kurulu

Dr. Nuraniye Ekrem  
Dr. A. Nihat Özcan  
Osman Karatay  
Dr. Yaşar Kalafat  
Aziz Koluman  
E. Tümgeneral Armağan Kuloglu  
Necdet Pamir  
Dr. Nail Alkan  
Doç. Dr. Mustafa Aydın  
Prof. Dr. Hasan Koni

### Temsilciler

Washington D.C./Tuğrul Keskingören  
Hong Kong/Levent Tunaboylu  
Bonn/Bahadır Turan  
Londra/Turgut Demirtepe

### İstanbul Koordinatörü

Ramazan Bakkal  
Tel: 0.212.624 03 27  
Belgegeçer: 0.212.580 08 69

### Aylık Hakemli Dergi

Ankara Yönetim Merkezi  
Konrad Adenauer Cad. No: 61  
Çankaya-Ankara  
Tel: 0.312 491 60 70  
Fax: 0.312 491 60 99

Web Sayfası: www.avsam.org  
E-Posta: asam@avsam.org

### Baskı

Doğaner Basım Hizmetleri  
Tel: 431 58 06 - 435 44 50  
Yenişehir/ANKARA

## İÇİNDEKİLER

<b>Yeltsin'den Sonra Putin'le Yeni Rusya</b> .....	3
Asem Nauşabayeva	
<b>Türkiye-Çin İlişkilerinin Boyutları ve Engelleri</b> .....	11
Nuraniye H. Ekrem	
<b>Rus- Çin İlişkilerinde Yeni Bir Dönem (Mi?)</b> .....	15
Cihangir Gürkan Şen	
<b>Dağlık Karabağ Cumhurbaşkanı Saldırının Değerlendirilmesi</b> .....	19
Nazim Cafersoy	
<b>Demokrasinin Görünmeyen Sınırları Mı?</b> .....	24
Deniz Altınbaş	
<b>Yunanistan'da Yapılan 9 Nisan 2000 Seçimlerinin Sonuçları ve Değerlendirilmesi</b> .....	28
M. Murat Hatipoğlu	
<b>İran Siyasal Sistemi Çıkmazda</b> .....	32
Emre Bayır	
<b>Rusya Federasyonu'nun Yeni Kafkasya Politikası</b> .....	38
Armağan Kuloglu	
<b>PKK Nereye?</b> .....	42
Nihat Ali Özcan	
<b>Türkiye'nin Uluslararası Boru Hattı Projeleri ve Jeostrateji</b> .....	46
Necdet Pamir	
<b>Ekonomik Sistem Değişikliğinin Yeni Adı-Pazar Sosyalizmi</b> .....	53
Ekin Keskin-Mehmet Akpınar	
<b>Orta Asya'da Tehdit Algılamaları ve Bölgesel Güvenlik</b> .....	57
Ömerserik Kasenov	
<b>Türk Basınında Dış Politika Bilinci</b> .....	64
Zeynep Göğüş	
OLAYDİZİN:	
<b>Avrupa</b> .....	69
<b>Balkanlar</b> .....	71
<b>Kafkasya</b> .....	74
<b>Ortadoğu</b> .....	77
<b>Rusya-Ukrayna</b> .....	81
<b>Türkistan</b> .....	83
<b>Uzakdoğu</b> .....	86
<b>KİTAP KÖŞESİ</b> .....	89
<b>İNTERNET ADRESLERİ</b> .....	92
<b>ASAM BÜLTENİ</b> .....	94



Türkiye'de dergi çıkarmak zor bir iştir. Hem ekonomik zorluklar hem de okuyucu kitlesinde sınırlılık yayıncıları sıkıntıya sokar. İhtisas dergilerinin işi daha da zordur. Çünkü hitap ettikleri okuyucu sayısı dar bir alandır.

Böyle bir ortamda Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi "Avrasya Dosyası" ve "Jeoekonomi" dergilerinden sonra üçüncü süreli yayını olan "Stratejik Analiz" dergisi ile ülkemizde stratejik araştırma ve uluslararası ilişkiler alanına yeni bir açılım kazandırmayı hedefliyor. Çünkü Türk aydını dışı açılma sürecinde her gün daha fazla dünyayı algılamasına ve yorumlamasına yardımcı olacak bilgi arayışı içindedir.

Yeni binasında çalışmalarına başladığı günden buyana yoğun bir üretim sürecinde olan ASAM mensuplarının çalışmalarının bir kısmını dahi olsa ilgili kamuoyu ile paylaşmak amacı ile çıkardığımız bu dergi "Avrasya Dosyası" ve "Jeoekonomi" dergilerinden farklı olarak daha güncel gelişmelere aylık değerlendirmeler ile ışık tutmayı hedefliyor.

"Stratejik Analiz" dergisinde ASAM çerçevesinde yer alan bölgesel ve işlevsel araştırma gruplarından araştırmacıların analizleri stratejik araştırma raporu ve stratejik inceleme raporu formatları ile yer alıyor. Stratejik araştırma raporları 15 ile 20 sayfa arasında, dipnotlu, geniş bilimsel araştırmalar. "Stratejik Analiz" dergisinin her sayısında bir veya bazen iki bölge ile ilgili stratejik araştırma raporu yer alacak. Stratejik inceleme raporları ise 4-6 sayfa civarında kısa inceleme yazıları. Her sayımızda gerek bölgesel gerek ise işlevsel araştırma masalarınızın aylık stratejik inceleme raporları yer alacak. Derginin bir bölümünü ASAM dışı platform olarak kullanıyoruz. Bu platformda gazeteciler, diplomatlar, bilim adamları, askerler ve araştırmacılar ile yapılmış röportajlar ve zaman zaman da bu kişilerin makaleleri yer alacak.

2

Türkiye'de bir çok konuda olduğu gibi uluslararası literatürde ağırlıklı tercüme dili İngilizce. "Stratejik Analiz" dergisinde Rusça, Çince, Japonca, Ermenice, Farsça, Arapça ve Balkan dilleri gibi dillerden de uluslararası ilişkiler ile ilgili yayınlanan makaleleri yayınlayacağımız yer ayırdık. Bunun Türk okuyucusu için yeni bir perspektif oluşturacağını düşünüyoruz.

Bir bölümü de, olay dizin kısmı oluşturuyor. Bu bölümde okuyucuya bir ay içinde dünyanın değişik bölgelerindeki gelişmeler ile ilgili genel bir çerçeve çizmek ve özlü bir bakış açısı kazandırmak hedeflenmektedir.

Uluslararası ilişkiler ile ilgili literatüre yapılan katkıları ve İnternet'teki, bölgesel araştırmaları içeren web sayfalarını tanıttığımız bölüm giderek daha da zenginleşerek araştırmacılar için yeni bir kaynak haline gelecek.

"Stratejik Analiz" dergisinin son bölümünü ise ASAM bülteni oluşturuyor. Bu bölümde geçen ay içinde ASAM bünyesinde gerçekleşen faaliyetler hakkında bilgi vermeyi amaçlıyoruz.

"Stratejik Analiz" dergisi ilk aylık uluslararası ilişkiler dergisi olarak okuyucuya yeni bir imkan vermektedir. Elinizde tuttuğunuz dergiden 12 tanesini bir yıl sonra yan yana koyduğunuz zaman bütün küre ile ilgili olarak gündemi nasıl takip etme imkanına kavuştuğunuzu göreceksiniz.

Gelecek sayıda buluşmak dileği ile...



# YELTSİN'DEN SONRA PUTİN'LE YENİ RUSYA

Asem Nauşabayeva\*



## GİRİŞ

1991'de Yeltsin önderliğinde oluşan Rusya Federasyonu, dokuz yıl süren Yeltsin dönemi boyunca yeni bir devlet misyonu arayışı içinde kendisini tanımlamaya çalışmıştır. Şu ana kadar bu tanımlamanın yapıldığını söylemek mümkün değildir. Rusya'nın kimlik arayışlarının bu kadar uzun sürmüş olmasının bir nedeni de Yeltsin'in Moskova için yeni kimlik oluşturucu stratejik açılımlar aramak yerine günlük ihtiyaçlara cevap veren "taktik bir politika" izlemiş olmasıdır. Rusya'nın demokratikleşme hamlelerinde önemli bir rol oynayan Yeltsin'in istifasından sonra Putin'in iktidara gelişi ile Rusya'nın kimlik ve misyon arayışı hızlanacak gibi görünmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 2000 yılı eşiğinde Rusya siyasetindeki değişikliklerin nedenlerini açıklamak ve merkez sağ ile merkez solu koalisyonuna iten Putin'in kimliği ile neden ve nasıl seçildiğini belirleyebilmektir.

## YELTSİN VE YENİ RUSYA

Rusya Federasyonu'nun tarihini analitik sürekliliği görmek açısından Boris Nikolayeviç Yeltsin'in 1991'de Komünist Parti'den istifasıyla başlatmak doğru olacaktır. Gorbaçev'li geçiş döne-

minin ardından Yeltsin 1991 ve 1996 seçimlerinde iki defa cumhurbaşkanı seçilmiştir. Başlangıçta Rus halkının büyük çoğunluğunun güvenini kazanan Yeltsin, gittikçe kötüleşen ekonomik ve sosyal şartlarda iyileşme sağlayamamıştır. Ekonomik durumun kötüye gitmesi, Moskova'nın politik g\*ücünü zayıflatmış ve uluslararası alanda Rusya'nın prestij kaybına sebep olmuştur. Yeltsin, iktisadi başarısızlıklarla beraber gelen siyasi yenilgilerin ardından halkın güvenini kaybetmiş ve son yıllarındaki ihtiyar ve hasta görünümü akıllara onun ülkeyi refaha götüremeyeceği düşüncesini yerleştirmiştir.<sup>1</sup>

Nitekim, 31 Aralık 1999'da yeni yıl mesajı için televizyonda halka hitap eden Yeltsin, Rusya halkına zor ama doğru bir itirafta bulunarak başkanlığı süresince başarısız olduğunu ifade etmiş ve "tahtını" veliahtına bıraktığını açıklamıştır. Bu haber pek çok kişiyi şaşırtmışsa da istifanın kaçınılmaz olduğuna inananlar da çoğunlukta idi. Akla gelen soru yeni binyıl eşiğinde yapılan bu açıklama acaba önceden planlanmış politik bir adım mıydı yoksa hasta ve umutsuz bir adamın eylemi miydi? Rus kamuoyu bugüne kadar bu sorulara net bir cevap bulamamıştır. Yeni başkan seçimi için 26

\* Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası, Araştırmacı

<sup>1</sup> Ilin, Aleksandr "Otstavka Eltsina", Utro, S38(109), s.1, 28.02.2000



Mart 2000 tarihin belirlenmesiyle birlikte gündem hızla değişmiş, Rus halkının ilgisi de yeni başkan adayları üzerinde odaklanmıştır. <sup>2</sup>

Aslında Yeltsin'in hükümet içinde yaptığı değişikliklere bakıldığında yerine bir "mirasçı" bulma çabalarının çoktan başladığını fark etmek mümkündür. Başkanlık koltuğunda en fazla 2000 yazına kadar kalabileceğini bilen Yeltsin'in ikinci defa cumhurbaşkanı seçildikten sonra bu arayışa başladığı söylenebilir. Bu çerçevede, 1996 yazında yaptığı "mirasçı hepimizin tanıdığı birisi olur" şeklindeki açıklama da halefi konusunda uzun zamandır düşündüğünü göstermektedir. <sup>3</sup>

O günden bu yana Rus kamuoyu çok sayıda mirasçı adayı ile meşgul olmuştur. İlk aday Çeçen savaşını sona erdiren "asi" general Aleksandr Lebed olmuştur. Daha sonra bu liste Nemtsov, Primakov, Stepaşin gibi değişik nedenlerle Rusya gündemini meşgul eden isimlerle kabardı. İlk olarak Enerji Bakanlığı görevini yürüten ve reformcu yanıyla tanınan genç Sergei Kirienko'yu başbakanlık koltuğuna beş yıldır oturan Viktor Çernomırdin'in yerine getiren Yeltsin aradan çok kısa bir süre geçtikten sonra tekrar Çernomırdin'i bu göreve getirmek istemiştir. Fakat Duma'nın iki kere Çernomırdin'in başbakanlığını reddetmesi üzerine güçlü bir isim olan Yevgeni Primakov'u başbakanlığa getirmek zorunda kalmıştır. Bu değişiklik daha o günlerde Yeltsin'in erken emekliliğinin bir işareti olarak yorumlanmıştı, <sup>4</sup> fakat Primakov göreve getirilişinden sekiz ay sonra yerini Sergei Stepaşin'e bırakmak zorunda kalmış, Primakov'un, Yeltsin'in 14 ayda görevden aldığı üçüncü başbakan olması Kremlin'in Yeltsin'in görev süresi dolmadan başka başbakanlar göreceği izlenimini vermiştir. Nitekim üç ay sonra Vladimir Putin birbuçuk yıl içindeki dördüncü başbakan olarak göreve başlamıştır.

## YELTSİN'İN İSTİFASININ İKİ YÜZÜ

Yeltsin'in istifası dünya politik çevreleri arasında merak uyandırmıştır. Zira Yeltsin'i istifaya iten muhtemel nedenlerden ikisi çok popülerdir. Birinci sebep Yeltsin'in kendisinden, ikincisi ise yakın çevresinden kaynaklanmaktadır.

2 www.rbc.ru 09.01.2000

3 Ilin, a.g.m., s.2.

4 Williams Daniel, Washington Post, 11.10.1998

Yeltsin görevinden istifa nedenini sosyal ve ekonomik reformları uygulamadaki başarısızlığın belirginleşmesi olarak ifade etmektedir. Yaptığı açıklamada, "Benim için önemli olan bugündür, amaçladığımız hedeflere ulaşamadığımız için özür diliyorum. Ben bana inananlardan, baskıcı ve durgun bir rejimden parlak ve uygar geleceğe bir anda geçme umutlarını yerine getiremediğim için özür diliyorum. Çünkü buna ben kendim de inandım. Bazı konularda çok saf davrandım, bazı durumlarda da sorunlar çok oldu. Ben gidiyorum" <sup>5</sup> diyerek politik başarısızlığını pek de inandırıcı olmayan bir gerekçe ile ortaya koymuştur.

Oysa eski cumhurbaşkanının istifa nedeni olarak ortaya atılan ikinci izah tarzı daha inandırıcıdır. Kremlin çevrelerinden gelen bilgilere göre, Yeltsin'in yakın çevresi yolsuzluklar sebebiyle ilerde kendisine yönelik suçlamaları ortadan kaldırmak için güvenilir bir kişiye hükümeti devretmeye ikna edebilmiştir. <sup>6</sup> Yeltsin'in güvenini kazanan şahıs Çeçenistan'daki kararlı operasyonlardan dolayı nüfuzu artmakta olan dönemin başbakanı Vladimir Vladimiroviç Putin olmuştur. Yeltsin Mart 2000'de yapılacak seçimlerde Putin'in ciddi rakiplerinin olmayacağına inanarak görevinden istifa etmiştir. Aslında erken istifayı Çeçenistan savaşındaki kararlı tutumu yüzünden Putin'in henüz halk desteği yüksekken bunu oya tahvil ederek faydalanmak ve seçimlerde şansını arttırmak olarak yorumlamak mümkündür.

Öte yandan, Yeltsin'in istifasıyla seçimler için belirlenen tarihin üç aydan az olması ve bu şekilde Putin dışındaki cumhurbaşkanı adaylarının seçime hazırlanma ve etkili programlar ortaya koyma şanslarının ellerinden alınması da Putin'in kazanma ihtimalini arttıran önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. <sup>7</sup> Ayrıca Putin belirgin bir seçim propagandası yapmamakla birlikte hızla kendisini Yeltsin'den uzaklaştırarak .adının eski başbakanın başarısızlıklarıyla anılmasına engel olmuştur. Bunda, Yeltsin'in istifadan hemen sonra kamuoyundan çekilerek seçimlere kadar bir daha ortalıkta görünmemesi de etkili olmuştur.

5 Kotkov, Boris, "dve Versi I Ostavki Yeltsina", Nezavisimaya Gazeta, 13.01.2000

6 Kotkov, a.g.m.

7 Yeltsin'in ani istifasıyla Batılı analizcilerin yorumları da ilginçtir: İtalyan Corra della Serra gazetesinin sorularına cevap veren Richard Pairs şöyle demiştir: "Yeltsin'in kendi isteği ile görevden istifa ettiğini açıklaması onun popülerliğini korumasına yardım etti ve iktidara doymakla eleştirilen Yeltsin bunları susturmayı başardı."



Gelinen noktada Rusya siyasetinde Yeltsin devri tamamlanmıştır. Rus siyasetçiler arasında istifa kararı olumlu karşılanmış, Rusya Enerji Birliği Başkanı Anatoli Çubais ve Sağ Güçler Birliği Başkanı Boris Nemtsov, kararın doğru ve cesurca olduğunu vurgulamışlardır.<sup>8</sup>

## YELTSİN'İN BIRAKTIĞI MİRAS

Yeltsin halefine çözülmemiş tüm sorunları ve sorumlulukları yüklemiştir. Yeltsin Putin'e özetle gelişmemiş bir demokrasi, prematüre bir sivil toplum, çökmüş ekonomi ve sosyal yaşam, dış ve iç borçlar, büyümüş yolsuzluklar, hükümeti denetleyebilen örgütlü suç organizasyonları ile hükümete küsmüş bir toplum bırakmıştır. Rusya'nın 2000 yılı başlangıcındaki en önemli sorunlarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Çeçenistan ve merkezkaç eğilimler
2. ABD ve Batı Avrupa ile ilişkiler
3. Cumhurbaşkanı seçimleri
4. Olumsuz ekonomik göstergeler

Birinci maddenin aslında iki yönü bulunmaktadır. Esasen gelinen aşamada Çeçenistan sorununun bir savaşa dönüşme bile siyasi ve sosyal açıdan varlığını sürdüreceğini söylemek gerekmektedir. Birinci Çeçen savaşından sonra Çeçenistan'ın iç siyasi yapısında oluşan kargaşanın nasıl çözüleceği sorusu kafaları kurcalamaktaydı.

Öte yandan Çeçen savaşı ABD ve Batı Avrupa ile ilişkilerin önemli bir dönüm noktasını da oluşturmaktadır. Her ne kadar Batı Çeçenistan'da silahlı bir çatışmaya karşı olsa da Rusya'daki politik ve sosyal dengesizlik bu savaşı gerekli kılmış ve Rusya Batı'nın çekincelerine rağmen savaşa girmekte tereddüt etmemiştir. Esasen Washington ve Batı Avrupa başkentleri Putin'in radikal sol ve sağa karşı bilinmezlik kuyusundan çıkmak, Rus halkına kendisini özlenen güçlü lider olarak takdim etmek için bir örneğe ihtiyacı olduğunu kabul etmişlerdir. Bundan dolayı Batı başkentlerinin gösterdiği siyasal baskı<sup>9</sup> hiçbir zaman ciddi bir içeriğe sahip olmamıştır. Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin Rusya'nın Çeçenistan'daki askeri hareketine karşı aldığı karar siyasi çözüm isteyen Batı'nın baskılarına iyi ve etkisiz bir örnek teşkil etmektedir.

## PUTİN'İN YÜKSELİŞİ

Rusya siyasetinde pek tanınmayan fakat kısa siyasi hayatının son döneminde "king-maker"larca Amerikanvari bir halkla ilişkiler çalışması sonucu ihtiyaca göre popüler kılınan ve seçimi zorlanmadan kazanan Putin, 7 Mayıs'da yemin töreniyle göreve resmen başlayacaktır.

Hukuk Fakültesi mezunu olan ve KGB'nin eski dış istihbarat görevlisi yarbay derecesindeki Putin'in siyasi kariyeri Mayıs 1990'da St. Petersburg şehrinin Milletvekilleri Birliğinin başkanı sıfatıyla başladı. Aynı şehirde çeşitli görevlerde Haziran 1996'ya kadar hizmette bulunan ve daha sonra Cumhurbaşkanlığı İdaresi Başkan Yardımcısı olarak göreve başlayan Putin'in siyasi kariyeri hızla gelişmiştir. Önce Haziran 1998'de rütbesinin düşüklüğü sebebiyle şaşkınlıkla karşılanan bir atamayla Rus istihbarat teşkilatı FSB'nin başına getirildi.<sup>10</sup> Ardından, 9 Ağustos 1999'da Yeltsin, Duma'da Putin'in başbakanlık için adaylığı konusunu gündeme getirerek aynı gün kendisini halefi olarak ilan etmiştir. Nitekim Putin de cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını koyacağını açıklayarak bunu doğrulamıştır.<sup>11</sup>

16 Ağustos 1999 tarihinde Duma 233 kabul, 84 ret ve 17 tarafsız oyla Putin'in başbakanlığını onayladığında aslında onun için başkanlığa giden yolu da açmıştır.<sup>12</sup> Putin, halkın gözünde popülerliği git-tikçe azalan Yeltsin tarafından seçilmesine rağmen karakter ve siyasi görüş yönünden Yeltsin'e zıt bir şahsiyete sahip olması sebebiyle geniş kitlelerin popüler lideri olmuştur. Dürüst, amirlerine sadık, çok konuşmayan, sakin, kesin kararlar alan, sert şahsiyetli birisi olarak tanımlanan Putin bu dönemde Rusya toplumunun içgüdüsel olarak aradığı başkan yapısına uymaktadır.

Seçimlerin de gösterdiği gibi Çeçenistan'daki savaş sayesinde Putin Rusya siyasi liderleri arasında en popüler haline gelmiştir. Bunun sebebinin şöyle açıklamak mümkündür: Putin Çeçen savaşçılarına karşı mücadelede sert ve Rusların çoğunun düşüncesine paralel faaliyetlerde bulunmuştur. Bu amaca ulaşmak için de gerekli ısrarı sergilemiştir.<sup>13</sup> Bu yüzden bazı yorumcular halkın seçimindeki esas faktörün Putin'in kişiliği olduğunu iddia etmekte-

<sup>9</sup> Tretyakov, Vitali, "V noviy vek s novim prezidentom", Nezavisimaya Gazeta 246(2046), 31.12.1999

<sup>10</sup> Nezavisimaya Gazeta, 10.08.1999

<sup>11</sup> Moskovski Komsomolets, 10.08.1999

<sup>12</sup> www.rbc.ru/review/rbc\_biogr16.html 03.01.2000



dir. Bu iddiaya karşı çıkanlar bir dönem Yeltsin'in yerini alacağı düşünülen Aleksandr Lebed'i örnek olarak göstermektedirler. Onlara göre eğer Rusya halkları otoriter bir öndere özlem duysalardı askeri alanda hiçbir parlak zaferi olmayan ve sıradan bir KGB yarbayı olan Putin'den önce başarılı bir general olan Lebed'i desteklerdi. Lebed Putin'e göre daha sert, otoriter ve karizmatik bir lider olarak popülerliğini uzun dönem devam ettirmiş, buna rağmen cumhurbaşkanlığı yarışından çekilmek zorunda kalmıştı. Lebed iyi bir askerdi fakat yetkin bir siyasetçi olup olamayacağı şüpheli idi. Putin'e karşı bir varlık gösteremeyeceğini görerek başkanlık yarışından çekildi.<sup>14</sup>

Putin'in başkanlıktaki geleceğinin Çeçen savaşını zaferle bitirmeye bağlı olduğu Batılı yazarlarca da vurgulanmaktadır.<sup>15</sup> Her ne kadar seçimlere girerken tam bir zafer sağlanamamış olsa da Batı'nın Putin'den beklediği Çeçenistan sorununu barış yoluyla çözmektir. Rus halkının büyük çoğunluğu ise barışçı ya da askeri yolla ama her halükarda kazanmayı beklemektedir.

Rusya halkının önemli bir bölümü Putin'in ülkeye bir düzen getireceğine inanmaktadır. Çalıştığı görevlerin tümünde başarılı bir kariyer elde eden Putin, şimdiye kadar da yerinde taktiklerle ve son derece bilgili hareket etmektedir. Her ne kadar Rus kamuoyunda Rusya Cumhurbaşkanı vekilliği görevine atandığı ilk günlerde Yeltsin'in yakın çevresi olarak tanımlanan aile mensuplarına yakın gözüküp zaman içerisinde onlardan uzaklaşmış, hiçbir siyasi harekete katılmamış, başarısı için de askerlerden başka kimseye minnettar olmayan bir portre çizse de<sup>16</sup> Putin'i destekleyen işadamlarının arasında ORT adlı televizyon kanalı ve bazı basın organlarının sahibi olan Yeltsin'in yakın çevresinden Boris Berezovsky'nin bulunması, Putin'in Kremlin'de daha çok eski KGB görevlilerine yer vermesi<sup>17</sup> bunun pek de doğru olmadığını gösteriyor.

## PUTİN'İN SİYASİ PERSPEKTİFİ

Putin'in göreve atanmasından birkaç gün önce Rusya'nın kalkınma programlarını içeren bir mek-

tubu internet sayfasında yayınlaması boşuna değildir. Putin mektubunda Sovyet dönemini kınamış ve perestroika öncesi ekonomik reformları sert bir dille eleştirmiştir. Putin'e göre Rusya başka ülkeleri taklit etmeden, kendine özgü ekonomik kalkınma planı hazırlamalıdır. Ülkenin ekonomik açıdan gelişmesi "ideolojik, ahlaki ve manevi ölçüler içinde" yapılmalıdır.

Putin görünürde Rusya halklarını birleştiren "Rus ideolojisini" geliştirmeyi amaçlamaktadır. Rusya özgürlük, özel mülkiyet ve pazar ekonomisi prensiplerine dayanarak yapılanmalı ve bunun yanı sıra geleneksel değerlerinin de bilincinde olmalıdır. Ülkeye vatanperverlik hissini yanı sıra "Rusya'nın büyüklüğüne" ve gelişme merkezi ve düzenlilik

## **Çeçen savaşı bu noktada Rusya'nın bütünlüğünün korunması anlamında bir gösterge olarak ortaya çıkarılmıştır.**

garantörü olan "güçlü devlete" inanç gereklidir. Putin'e göre, ancak güçlü bir devlet değişime direnen Rus bürokrasisini yenecek ve toplumda reformu sağlayacaktır.<sup>18</sup>

Çeçenistan savaşı ile popüler olan yeni cumhurbaşkanı, ekonomik reformları gerçekleştirmekte zorlanacak. Çeçenistan Savaşı Rusya'da halkı kolaylıkla harekete geçirecek bir konu haline gelmiştir. Bu çerçevede Putin Rus milliyetçiliğini yeniden yürütmeye çalışmakta ve kendisinin Rus milli çıkarlarının savunucusu olduğu imajını yaratarak bundan sonra siyasi destek elde etmeye çalışmaktadır. Çeçen savaşı bu noktada Rusya'nın bütünlüğünün korunması anlamında bir gösterge olarak ortaya çıkarılmıştır.

Putin'in çalıştığı dönemde KGB'nin karakteristik özelliği reform yanlısı olmasıdır. Bu dönemde KGB sadece bir istihbarat örgütü olmaktan çıkıp Sovyet ekonomisi, toplumu ve Batıyla ilişkilerin sistematik yapılanması üzerine çalışan ve ana misyonu devleti ve rejimi korumak olan bir örgütlenme olarak ortaya çıkmıştır.<sup>19</sup> Bu misyonun yansımalarını

13 Kvint, Vladimir, "Beregis Kelopatrı", Forbes, 12.01.2000, www.inopressa.ru içinde

14 Ramanov, Boris, "On kapley liyotsya s massami", APN, 18.02.2000

15 Tyuman, Mihail, "Etogo Hoçet Putin" Die Zeit, 11.01.2000 www.inopressa.ru içinde

16 Tyuman, a.g.e.

17 Cohen, Ariel, "The Rise of Putin: What It Means for the Future of Russia", The Heritage Foundation Backgrounder, No: 153

18 Tyuman, a.g.e.



Putin'in siyasi görüşlerinde de görmek mümkündür. Reform yanlısı fakat devleti ve sistemi korumaya yönelik açıklamaları, Rusya devleti ve Rus halkının korunmasının öncelikli olduğunu vurgulaması, ekonomik sistemin de bu önceliklere yönelik olarak yapılandırılacağını söylemesi ve hatta Batıyla ilişkilerinde ekonomik ilişkilerin yanı sıra askeri açıdan güçlenmeye de önem vermesi bu misyonun etkileri olarak yorumlanabilir.

## BATININ PUTİN'E BAKIŞI

Yeltsin idaresinin son dönemlerinde Rusya'nın Batı ile ilişkilerindeki dengeler oldukça ilginç bir yapı arz etmektedir. Sık sık değişen Rus hükümetleri, önemli uluslararası kararlarda geleneksel Rus tavrından farklı olarak etkin olmayan bir görünüm sergilemiş, buna karşılık Batı Yeltsin rejimine maddi manevi destekte bulunarak ülke yöneticilerinin antidemokratik faaliyetlerine göz yummuştur.

2000 yılının Ocak ayında Çeçenistan'daki Rus ordusuna konuşan Putin'in Çeçen savaşının amacının Rusya'nın dağılmasını önlemek olduğunu söylemesi, Batılı ülkeler tarafından Rusya'nın gelecekteki Devlet Başkanının programını açıklaması olarak algılanmıştır.<sup>20</sup> Putin'in vekaleten göreve atanmasından sonra Rusya'ya resmi ziyarette bulunan çeşitli düzeydeki yabancı yetkililer ise Batı ve ABD'nin Devlet Başkanını ciddiye aldıklarını göstermektedir.

Çeçenistan'da yaşanan savaş, ilişkilerin soğumasına sebep olmuşsa da Putin Batıyla ilişkilerini emin adımlarla başlatmıştır. Her ne kadar Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi'nin Rusya'nın üyeliğinin askıya alınması konusunda aldığı karar Putin'in işinin hiç de kolay olmadığını göstermiş, daha ciddi bağlayıcı kararların da alınabileceğini ortaya koymuşsa da Avrupa Konseyinin bu kararı Rusya'nın IMF ve Dünya Bankası ile ilişkilerini doğrudan etkilememiştir. Görüldüğü kadarıyla piyasa ekonomisini gerçekleştirmek üzere çalıştığı müddetçe Rusya bu kurumların desteğinden şüphe duymayacaktır.

## BDT İLE İLİŞKİLER

SSCB'nin çöküşünden sonra yalnız kalan Orta Asya cumhuriyetlerinin korunma içgüdüğü Rusya'nın bölgede varlığını devam ettirme isteğiyle bir araya gelince oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kuruluş aşaması, Rusya ve BDT birinci başkanı Yeltsin'in siyasi arenadan çekilmesi ile tamamlanmıştır. Bu geçiş aşamasının temel özelliği Rusya'nın tüm çabalarına rağmen BDT üzerinde mutlak etkinlik sağlayamamış olmasıdır.

BDT'nin ikinci döneminin ise Putin'in Rusya Devlet Başkanı vekilliğini üstlenmesi ile başladığı söylenebilir. Yeni bir döneme geçildiğinin en belirgin kanıtı olarak Yeltsin'in görevden istifasından hemen sonra yapılan BDT Başkanlar Toplantısını göstermek mümkündür.

2000 yılının Ocak ayında Moskova'da gerçekleşen BDT zirvesi de, BDT üyesi olan ülkelerin başkanları Kremlin'in gelecekteki sahibi ile görüştüklerine inandıklarını açıkça gösterdiler. Hem Rusya hem de BDT üyesi diğer devletlerin liderleri için bu zirve ortak faaliyetlerin yürütülmesi için zemin hazırlayarak uzun zamandır ilk defa ekonomik entegrasyonun başlayacağı ümidini vermiştir. Bu çerçevede BDT ülkeleri yeni Rusya yönetiminin ekonomik gücüne dayanan ekonomi entegrasyonun başlaması teklifini kabul ettiler.<sup>21</sup>

## PUTİN VE ORDU

Putin Rusya'nın eski askeri gücüne sahip olması arzusu ile ve askerlerin desteğini kazanmak amacıyla orduya parasal destek sağlamış silahlanma bütçesini %50 oranında artırma kararı almıştır.<sup>22</sup> Elbette ki bu karar ülkedeki yabancı yatırımcıların ve Rusya'nın komşularının hoşuna gitmemiştir, öte yandan ordunun desteğini arkasında görmek isteyen Putin açıkça askeri kuvvetlere eski gücünü kazandırmak amacıyla olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan bugün Rusya'nın askeri harcamaları %19'a ulaşmıştır. Bu oranla dış borçlardan sonra askeri harcamaları bütçe büyüklükleri açısından ikinci sıraya yerleştirmiştir.<sup>23</sup>

Putin'in silahlı kuvvetlere verdiği önemin diğer bir göstergesi Ocak 2000'de açıklanan yeni güvenlik doktrini. Yeni güvenlik doktrini 1997 doktrinine

19 www.stratfor.com/CIS/countries/Russia/russia2000/putinmaintemp.htm

20 Şolser, François, "V poyskah utraçennogo veličiya" Le Novel Obervauer, 11.01.2000, www.inopressa.ru içinde

21 Godin, Yuri "SNG gotova k renoy integratsi" Nezavisimaya Gazeta, 29(2091), 17.02.2000

22 Sefayr, Uliyam, "Putinizm stanovitsiya reanostyu", New York Times, 31.01.2000, www.inopressa.r içinde



ek olarak "ülkenin güvenliği tehlikeye uğradığında, gerekirse nükleer silah kullanılabilir" şeklinde değişiklik içermektedir. Bu nükleer silah kullanımı eşliğinin belli bir ölçüde aşağı çekilmesi anlamını taşımaktadır.

Bunun yanı sıra Putin, asker maaşlarının %20 oranında artacağını bildirmiştir.<sup>24</sup> Öte yandan Rus ordusu son dönemlerde yurt dışındaki itibarını kaybetmesi sonucu yurt içinde de itibarını yitirmeye başlatmıştır. Bu itibarı tekrar kazandırmanın bir yolu olarak Putin Rus generallerine zafer getirecek "savaş"ı hediye ederek böylece ordunun kaybolmuş itibarını kazanmasına yardımcı olmaya çalıştı. Tüm bu girişimlerin sonucunu Putin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ordu mensuplarının yaklaşık %80'inin oyunu kazanarak gördü.<sup>25</sup>

Çeçenistan'la 1996'da imzalanan anlaşma ordu tarafından "utanç verici" olarak nitelendiriliyor ve Yeltsin'in Çeçenistan meselesini gözardı etmesi olarak algılanıyordu. Fakat şimdi ordu, Putin'le Batıya karşı devlet ve ordunun yeniden eskiden olduğu gibi birlikte çalıştığını düşünmektedir. Batı'nın talepleriyle Rus ordusununkiler çatıştığında Batıdan yana taraf koyan Yeltsin'e karşılık Putin generallerin isteklerini tatmin edecek açıklamalarda bulunmaktadır. Ordunun Putin'e verdiği destek büyük ölçüde buradan kaynaklanmaktadır. Fakat Çeçenistan'da yaşanan gelişmeler ve uzayan çatışma ortamı Putin'in beklentilerine ve ucuz zafer yaklaşımına imkan vermeyecek gibi görünmektedir.

8

## PUTİN'İ DESTEKLEYEN SİYASİ VE EKONOMİK BİRİMLER

Rusya'da yürürlükte olan seçim kanunlarına göre "inisiyatif grubu" adı altında oluşturulan grup Vladimir Putin'i Rusya devlet başkanlığına aday göstermiştir. Bu grupta yer alan 197 kişi içinde Bütün Rusya Bloğu lideri ve Tataristan Cumhurbaşkanı Mintimer Şaymiyev gibi siyasetçiler, bölge liderleri, Gazprom başkanı Rim Viahiren gibi işadamları ve Rusya'nın önemli aydınları yer almaktadır. "Inisiyatif grubun"da önceden Kremlin ve "aile" olarak bilinen Yeltsin'in yakın çevresine

muhalifleri destekleyen bölgesel elit grupları ve iş çevresi temsilcileri de bulunmaktadır. Bu değişiklik gösteriyor ki, Rusya elit grubunun büyük kısmı Yeltsin'in başkan adayı olarak işaret ettiği Putin'i desteklemiştir.<sup>26</sup>

Putin enerjisi ve kararlılığı sayesinde ne merkez sağ ne de merkez sol görüşlerine tabi olmadan Rusya'daki siyasi grupları kendi çevresinde birleştirerek ilerlemektedir. Onun göreve gelmesi ile tüm siyasi yelpazede oynamalar başlamış ve merkez sağ ile merkez sol arasında bir koalisyon oluşmuştur.<sup>27</sup> Merkez sol Rusya Federasyonu Komünist Partisi (KPRF) ile merkez sağ "Edinstvo" birliğinin ortaklığıyla hükümet koalisyonu olarak gerçekleşen koalisyon Rusya'da "Duma krizi" olarak adlandırılmaktadır.<sup>28</sup>

Putin'in Rusya'daki oligarşilerin kuklası olup olmayacağı Rusya gözlemcilerinin henüz cevap veremedikleri önemli bir soru olarak durmaktadır.<sup>29</sup> Primakov örneğine bakarak güçlü imajına rağmen Putin'in yolsuzluklarla mücadelede başarılı olamayacağı şüphesi dile getirilmekle beraber Gazprom'la Rusya Enerji Birliği arasındaki son çatışmanın çözümünde iyi bir performans göstermiş olması Putin'in geleceği konusunda olumlu sinyaller vermektedir.

## PUTİN SEÇİMLERDEN SONRA NE YAPACAK?

Rusya Siyasi Araştırmalar Ajansı (APNI) Başkanı Andrei Starov, Putin'in şimdiki durumunu 1991'de Yeltsin'in durumu ile karşılaştırıldığında mevcut durumun değişme ihtimalinin çok az olduğunu belirtiyor. Putin'in şimdilik Yeltsin'in tabanını kazanmıştır ve genel olarak halk nezdinde inanırlığa sahiptir. Putin'in yerel yöneticilerle ilgili atacağı adımlar da dikkatle takip edilmelidir. Oligarşilerin Rus politikasındaki etkinliğinden rahatsız olan Putin'in Cumhurbaşkanı seçildikten sonra "gubernatorların" (bölge ya da oblast başkanları) sayısını azaltma ve kontrolsüz harcamaları denetleme politikasını yürüteceği Ocak 2000'den

23 "Portreti Putina", Wall Street Journal, 31.01.2000 www.inopressa.ru içinde

24 "Vozrojdeniye Rossii", The Times, 19.01.2000, www.inopressa.ru

25 Georgiev, Vladimir, "Pobedu obesbeçili voennye", Nezavisimaya Gazeta, 55(2117), 28.03.2000

26 Markov, Sergei, "Şto ostanavit Putina", 12.01.2000 www.apn.ru

27 Agamov, Aleksandr, "Politika, itogi minuvşego goda", Utr, 31.01.2000

28 "Oçeradnaya zadaça nomenklaturnoy vlasti", Nezavisimaya Gazeta, 20(2082), 04.02.2000

29 Rahr, Aleksander, "What awaits Russia and the EU in the 21st Century?", www.csis.org/ruseura/cs000106Rahr.html



beri gündemdedir. Seçim öncesi oligarşinin Putin'in yanında büyük bir grup oluşturması beklenirken, ilişkilerini oldukça sınırlı tutan Putin Rusya'daki yedi büyük oligarkdan birisi olan Berezovski'nin

## ***Putin'in seçildikten sonra Rusya'nın bir devlet ve bir millet olarak güçlenmesini sağlayacak her türlü adımı atması beklenmelidir.***

seçim kampanyasını yürütme teklifini de reddetmiştir. Ayrıca seçimden sonra Çubais gibi bazı oligarkların politikada söz sahibi olma girişimlerinden duyduğu hoşnutsuzluğu da açıkça belirtmiştir. Oigarşi ancak kendi alanında, yani ekonomik alanda faaliyet gösterdiği müddetçe Putin, oligarşilere bir sınır içerisinde istedikleri kadar hareket etme imkanı verecek ve bu sınır dışına çıkanları cezalandıracak gibi görünmektedir.<sup>30</sup>

Nisan ayının başından itibaren iki büyük oligarşi grubu, Rim Viahirev başkanlığındaki Gazprom ve Anatoli Çubais başkanlığındaki Rusya Enerji Birliği, arasında enerji krizi olarak patlak veren anlaşmazlık ancak Putin'in cumhurbaşkanı olarak müdahalesiyle çözülmüştür. Krizde, beklenenin aksine, Putin herhangi bir grubu desteklememiş, oligarşi içindeki bu anlaşmazlıkta taraf olmaktan çok çözümü sağlayan kişi olarak ortaya çıkmıştır.

Putin'in seçildikten sonra Rusya'nın bir devlet ve bir millet olarak güçlenmesini sağlayacak her türlü adımı atması beklenmelidir. Milliyetçiliği bu konuda çok iyi kullandığı gözlenen Putin'in Rus halkının desteğini de bu yolla kazandığı bir gerçektir. İş başına geldiğinden beri ekonomik şartları düzeltmek için net bir program açıklamayan Putin, sınırların açıklığı, internet, küreselleşme, vatandaş özgürlüğü, insan hakları, basın özgürlüğü gibi demokratik değerlerin dünyaya egemen olduğunun farkındadır. Nezavisimaya Gazeta'daki bir yorumda da ifade edildiği gibi "dünyadaki oyun kurallarının güçlüler tarafından tayin edildiği ve güçsüzlerin de bu kurallara uyması gerektiğinin farkında olarak", ülkenin güçlü olmasa bile güçlü gözükmesi için çalışacaktır.<sup>31</sup>

Öte yandan devlet ve hükümeti birleştirme iradesine sahip olmasına rağmen net bir ekonomi programının olmaması yakın gelecekte Putin'in önündeki en önemli handikap olarak gözükmektedir.<sup>32</sup> Rus halkının beklentilerinin yanında ülkedeki siyasi grupların da Putin'den farklı talepleri vardır. Rusya'daki sağcı gruplar Putin'in kendilerini liberal reformlar yapmakla görevlendirmek üzere hükümete çağıracağını umut etmektedirler. Bu grup yeni Devlet Başkanından KPRF'nin yasaklanması, toprak alım satım serbestliği, gönüllü ordu hizmeti gibi değişiklikler beklemektedir. Merkez solda yer alan gruplar ise seçimden sonra Putin'in ülke ekonomisine devlet kontrolünü getireceğine, ülkedeki özelleştirme sonuçlarının yeniden gözden geçirileceğine ve oligarşinin halktan çaldıklarının iade edileceğine inanmaktadır.<sup>33</sup>

Öyle görünüyor ki, Vladimir Putin Rus toplumunun her kesiminin her konudaki beklentilerine cevap verecek bir figür olarak görülmektedir. Fakat Yeltsin ile karşılaştırıldığında Putin'in yaptığı başlangıç pek de iç açıcı değildir. Yeltsin'in 1991'deki ilk seçimlerde %80'in üzerinde oy almasına karşılık Putin halkın ancak %52'sinin oyunu alabilmiştir. Putin'in göreve gelir gelmez aldığı ilk kararın Yeltsin'e dokunulmazlık tanınması olması, halktaki bu görece güvensizliğin haklı sebe-

## ***Kuzey Kafkasya'daki savaşla bağlı olan birleşme ve bütünleşmenin tüm iç politikayı etkileyeceği, bunun da sosyal alanda ve ekonomide olumlu değişiklikler getireceğine inanan Putin'in, siyasi arenada ayakta kalabilmek için Batının desteğine ihtiyacı vardır.***

plere dayandığını göstermektedir. Çünkü bu hareket düşünülenin aksine Putin'in yolsuzluklarla mücadele edemeyeceğini fikrini doğrular bir örnektir.<sup>34</sup>

30 EVROPİN Dmitri; "Elektorat verit ne v Putina . . . . .", 06.03.2000. [www.dedline.ru/evropin/evr000306.asp](http://www.dedline.ru/evropin/evr000306.asp)

31 TRETAKOV Vitali; "Vsya pravda o Putine", Nezavisimaya Gazeta, 28(2090), 16.02.2000.

32 MITRAFANOV, Sergey; "Posledni pricok", www.smi.ru, 25.02.2000.

33 VIŞNEVSKİ Boris; "Kto takoy V. Putin.....", Nezavisimaya Gazeta, 30(2092), 18.02.2000.

34 www.ng.ru 28.03.2000

35 www.russiatoday.com, 11.04.2000



Programında toplumsal güçleri uygar ve demokratik yolla birleştirmek ve devletin bu şekilde güçlenmesini sağlamak; bu arada da piyasa ekonomisini desteklemek amaçlarına yer veren Putin, önceliği bireylerin, toplumun ve devletin korunmasına verileceğini vurgulamaktadır.<sup>35</sup>

Kuzey Kafkasya'daki savaşa bağlı olan birleşme ve bütünleşmenin tüm iç politikayı etkileyeceği, bunun da sosyal alanda ve ekonomide olumlu değişiklikler getireceğine inanan Putin'in, siyasi arenada ayakta kalabilmek için Batının desteğine ihtiyacı vardır. Bu çerçevede de Çeçenistan savaşının iç politikaya olan etkisinin yanı sıra uluslararası alandaki yansımaları da gözönüne alınmalıdır. Önceleri Rusya'nın Çeçenistan'a müdahalesine göz yumayan Batının Avrupa Konseyi'nin son kararı ve Amerikan Dışişlerinin savaşın sona erdirilmesi isteğine yönelik açıklamaları dikkate alındığında artık Putin'i bu konuda sıkıştırmaya başlayacağı izlenimi doğmaktadır. Öte yandan Batı Avrupa özellikle ABD Rusya'nın büyüklüğünü koruması ve bölgede daha fazla çatışma ve kaosa meydan vermemek amacıyla Putin'in koltuğunda kalması için otoriter bir rejime göz yumabilir.

10

Putin, toplumun birliğinin sadece dış tehditlere karşı değil, öncelikle ülke içindeki düzenin sağlanması için gerekli olduğu inancındadır. Bu amaçla devlet yapılanmasında değişiklikler yapması beklenmektedir. Ama şu ana kadar Putin bu konuda henüz aktif ve etkili bir tablo çizmemiştir. Her şeyden önce üstünde çok durduğu halde Çeçenistan'daki savaş hala bitmemiştir. Oligarşiye mülklerine dokunmayacağını belirtmiş, böylece varolan yapının muhafaza edileceğini ama sınırlandırılarak kontrol altında tutulacağı izlenimini vermiştir.

## SONUÇ

Putin karakterine ve son üç ayda yaptığı işlere bakıldığında dikkatli, kararlı ve sabırlı ve ketum bir lider olarak gözükmektedir. Ülkenin yönetimini elinde tutmak için bütün bakan ve yerel yöneticilerin kendi belirlediği sınırlar çerçevesinde faaliyet göstermesini amaçlamaktadır. Halkın gözünde başarılı ve cesur lider imajını güçlendirmek için ordunun tatbikatlarına katılıyor. Orduya verdiği önemi sık sık vurgulayarak Rusya'nın önündeki önemli problemlerden olan ekonomik gelişmenin yanında askeri gücün artmasının da gerekli olduğunu ifade ediyor.

İç politikada yolsuzlukluklarla mücadele programını sürdürerek, Rusya sınırları dışındaki Rus halkının haklarının savunulacağını ve toplum düzeninde hukukun üstünlüğüne öncelik vereceğini vurgulayarak sert ve kararlı bir cumhurbaşkanı imajı çizmektedir.

Dış politikada komşularla ortaklık ve işbirliğine yönelik adımlar atmakta, ülkeye yabancı yatırımları çekmek ve BDT ülkelerinin arasında önce ekonomik sonra siyasi işbirliği yaratmak için teşebbüslerde bulunmaktadır. Böylece eski Sovyet topraklarında Rusya'nın kaybettiği etkisini tekrar kazandırarak yeniden "ağabey" elde etmeye çalışmaktadır.

Her ne kadar cumhurbaşkanı vekilliği görevini devraldığı tarihten beri etkili bir ekonomik ve siyasi program açıklamamış ve bu yüzden gerek iç, gerekse dış çevrelerde tatmin edici olmamışsa da Putin eski bir Rus atasözüne uygun hareket ediyor gibi görünmektedir: "Yavaş yürürsen uzağa gidersin".☆



# TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİNİN BOYUTLARI VE ENGELLERİ

Dr. Nuraniye H. EKREM\*



## 1. Siyasi ve Kültürel İlişkiler

Türkiye, 1971 yılına kadar Tayvan'da bulunan Milliyetçi Çin hükümetini tanıyordu. 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile bu tarihe kadar resmi bir ilişki yoktu. Bu dönemde, Mao'nun Atatürk hakkındaki eleştirileri<sup>1</sup> ile Çin'in Türkiye'deki ABD karşıtı faaliyetlere destek vermesi dikkat çekiyordu.<sup>2</sup>

Türkiye diğer bir çok ülke ile birlikte Çin Halk Cumhuriyeti ile 4 Ağustos 1971 tarihinde diplomatik ilişki tesis etti. O yıllarda, Çin'in dış politikası hem SSCB hem de ABD "emperyalizmine" karşı çıkmak ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile işbirliği yapmak çizgisini izliyordu. Aynı zamanda Çin, güneyinde ABD, kuzey ve kuzeybatısında ise SSCB'nin tehdidi altındaydı. SSCB'nin artan tehditlerine karşı ABD, güvenlik strateji dengesini kurmak için, Sovyet Rusya'ya karşı Çin kartını oynama kararını almıştı. Çin ise iki süper güçten birini tercih etmek zorundaydı. 1971'de Başkan Nixon'ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'ın Çin'e yaptığı tarihi ziyaret, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinin ilk adımını oluşturdu. Başkan Nixon'nun 21-28 Şubat 1972'de yaptığı ziyaret ise iki

ülkenin diplomatik ilişkileri olmadığı bir ortamda gerçekleşti. Türkiye ise, H. Kissinger'ın Çin'e gidişinden hemen sonra Çin ile diplomatik ilişki tesis ederek Çin'in uluslararası sahneye çıkışına destek olmuştur. Ancak, iki ülke arasındaki ilişkiler ancak 80-90 lı yıllardan itibaren gelişme göstermiştir.

Son dört yıldır iki ülke askeri makamları arasında üst düzeydeki ziyaretlerin gittikçe yoğunlaştığı görülmektedir. Bakanlar düzeyindeki ziyaretler de son iki yıldan beri artmıştır. İki ülke arasında başlıca sorun Doğu Türkistan'dır. Çin yetkililerinin Doğu Türkistan bağımsızlık hareketinin arkasında Türkiye'nin olduğuna inandıkları gözlemlenmektedir.

Dolayısıyla, karşılıklı ziyaretlerde Çin yetkilileri Doğu Türkistan meselesi müteaddit defalar dile getirmişlerdir. Çin kaynaklarına göre, Kongre Başkanı Li Peng'in Türkiye ziyaretinde Cumhurbaşkanı Demirel ile Başbakan Ecevit, kendisine bu konuda güvence vermiştir.<sup>3</sup>

Ayrıca Çin isteği doğrultusunda, İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'ın Çin ziyareti sırasında, Suçlarla Mücadelede İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. Türkiye'nin Çin ile olan ilişkisini geliştirme isteğini

1 Jian ming shih jie shih xian dai bu fen (Yakın Zaman Dünya Tarihi), Renmin Chu ban she; Pekin 1975, S.93-97.

2 Ahmet Insel, "27 Mayıs Öncesi Türkiye'nin Çin'den Görünüşü", Tarih ve Toplum, cilt 31, sayı 185, 1999:20-21

\* ASAM Uzakdoğu Araştırmaları Masası Başkanı

3 Peoples Daily- Liu Hua Xin, 6 Nisan 1999, Ankara.



yansıtan bu gelişmelere rağmen Doğu Türkistan konusunun hassasiyetini koruduğu görülmektedir. Türk Basında çıkan haberlere göre Jiang Zemin'e "Devlet Liyakat Madalyası" verilmesi Bakanlar Kurulunda görüşülürken bazı itirazlar karar onaylanmıştır.<sup>4</sup>

Günümüz Çin ile 1971'de diplomatik ilişki tesis edilmesine rağmen kültürel ilişkiler daha sonra başlayabilmiştir. Mart 1988'de Çin kültür bakanı Wang Meng Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Haziran 1988'de Türkiye Kültür ve Turizm Bakanı Tınaz Titiz ve Eylül 1992'de Kültür Bakanı Fikri Sağlar Çin'e ziyarette bulunmuşlardır. Kasım 1993'te ise iki ülke kültür, spor, eğitim ve basın-yayın gibi konuları içeren bir kültürel işbirliği anlaşması imzalamıştır.<sup>5</sup>

## 2. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

12 Türk-Çin ekonomik ilişkilerinde başlıca sorun, iki ülke ticaretinin son yıllarda Türkiye aleyhine açık vermesidir. T.C.Devlet İstatistik Enstitüsü rakamlarına göre<sup>6</sup> bu açık 1995 yılında 472, 1996 da 491, 1997 de ise 743 milyon dolardır.

1998 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 701.8 milyon dolar, Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat 659.1 milyon dolar, Çin'e olan ihracat ise 42.3 milyon dolardır. 1999 yılının ilk yedi ayında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 358.9 milyon dolar, Türkiye'nin Çin'den yaptığı ithalat 336.6 milyon dolar, Çin'e olan ihracatı ise 22.3 milyon dolardır.<sup>7</sup> Türk yetkilileri iki ülke ticaretinin daha dengeli olmasını savunmaktadır. Çin Kongre Başkanı, Nisan 1999'daki Türkiye ziyaretinde Türk-Çin İş Konseyi üyelerine iki ülke arasındaki ticari dengesizliği düzeltileceğini ifade etmiş,<sup>8</sup> Çin Devlet

4 Zaman Gazetesi 17 nisan.

5 Çin Dışişleri Bakanlığı Web Sitesi, Türkiye Maddesi [www.fmprc.gov.cn/index.htm](http://www.fmprc.gov.cn/index.htm)

6 TC Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1996, TC Dış Ticaret Müsteşarlığı, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Ağustos-Eylül 1998; DTM, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Asya-Pasifik Dairesi.

7 Çin Dışişleri Bakanlığı [www.fmprc.gov.cn/index.htm](http://www.fmprc.gov.cn/index.htm)

8 "Çin'den yapılan ithalatın hesabı sorulmalı, "Türk-Çin İş Konseyi Başkanı Yavuz Onay'la yapılan röportajı, Finansal Forum, 12 Nisan 1999

Başkanı Jiang Zemin ise Türkiye ziyaretinden önce ticaret dengesizliğinin düzeleceğini teyit etmiştir.<sup>9</sup>

Henüz dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecini tamamlamamış olan Çin ekonomisi, yabancı tüccar ve yatırımcılar için halen girilmesi çok kolay olmayan bir pazar yapısına sahiptir. Çin tarafınca uygulanan dış ticaret mevzuatının yeterince açık olmayışı ve standardizasyonun henüz tüm alanlarda gerçekleştirilememesi önemli bir engel olmayı sürdürmektedir. Çin'in başta gelen dış ticaret ortaklarının incelenmesi, coğrafi uzaklık dezavantajına sahip olan Türk firmalarının daha yoğun çaba harcamaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Bunun gibi yapısal ekonomik sorunlar yanında idari sistemi farklılığı da iki ülkenin ticari ilişkilerine engel teşkil edebilir.<sup>10</sup>

## 3. Çin'in Stratejik Konumu

Türkiye'de Çin'e, 1990'lı yıllarda ekonomisi gelişmeye, dünya ve bölgesel meselelerde önemli rol üstlenmeye başladıktan sonra daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Çin ile ilgili yapılan araştırmalarda Çin'in dışa açılış politikası, ekonomik, siyasi ve askeri durumu hakkında bilgiler verilmiş, aynı zamanda Çin'in gelecekteki uluslararası siyasette ve özellikle Asya-Pasifik bölgesinde önemli yeri olacağını ve etkili bir rol oynayabileceğini ortaya koyulmuştur.<sup>11</sup> Türkiye'nin, Batı veya AB'nden dışlanması durumunda, stratejik olarak Çin'e yönelebileceğini, siyasi, ekonomi, kültürel ve askeri alanda ilişkilerini geliştirebileceğini ve bu şekilde iki ülke arasındaki stratejik ortaklık tesis edebileceğini ileri sürmüştür.<sup>12</sup> 1989-1993 yıllarında Türkiye'nin Pekin'de bulunan büyükelçiliğinde görevli Mehmet Öğütçü, "Yeni Ekonomik Süper Güç Çin ve Türkiye"

9 Hürriyet gazetesi, İlter Türkmen'in Jiang Zemin ile yaptığı reportaj, 10-Nisan 2000.

10 Çin ve Hong Kong Ülke Raporu, hazırlayanlar Deniz Çakıroğlu ve Ebru Gülsoy, Ankara: İGEME, 1999: 22, 35-36; Türk-Çin İş Konseyi başkanı Yavuz Onay Finansal Forum gazetesine yaptığı " Çin'den Yapılan İthalatın Hesabı Sorulmalı" reportajı. Finansal Forum, 12 Nisan 1999.

11 Erhan Yarar, "Uyanan Ejderha: Çin", Avrasya Dosyası, cilt 1, sayı 1, 1994:123-137.



adlı raporunda, Türkiye'nin bir çok alanda Çin ile işbirliği yapabileceğini belirtmiş ve bu tür ilişkileri geliştirerek stratejik ortaklık ilişkisine girmesini önermiştir.<sup>13</sup> Aynı yıl, Avrasya Dosyası Dergisi Çin özel sayısını çıkarmış ve bir çok uzmanın Çin'in siyasi, ekonomi, kültürel, askeri durumunu ve Doğu Türkistan sorununu inceleyen araştırmalara yer vermiştir. Batı kaynaklarına dayanarak yazılan bir diğer yazıda 1992-1995 yılları arasındaki Çin'in 21.

## ***Çin'in büyük strateji planına göre, ana hedef Çin'in doğusu ve güneyi, yani Asya-Pasifik bölgesi olacaktır.***

yüzyılın süper gücü olarak ortaya çıkacağı, uluslararası siyaset ve askeri alanda dünya sahnesinde önemli bir yer alacağını, özellikle Uzakdoğu ve Asya-Pasifik bölgelerinde gözardı edilemeyecek bir rol üstleneceği vurgulanmış, Türkiye'nin askeri sanayi ve füze teknolojisi gibi değişik alanlarında Çin ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini ileri sürülmüştür.<sup>14</sup> Türkiye'de bazı araştırmacılar Çin'in 21. yüzyılın süper gücü olacağına inanırken,<sup>15</sup> bazı araştırmacılar ise aynı görüşte değildirler.<sup>16</sup> Diğer yandan, Çin'in askeri lobcilik faaliyeti<sup>17</sup> sonucunda iki ülke gizli füze anlaşmasını imzaladıkları dahi iddia edilmiştir.<sup>18</sup> Mehmet Ögütçü, 1999 ocağında yayınlanan "Geleceğimiz Asya'da mı?: Yaralı Asya, Çin ve Türkiye" kitabında Çin'in önemini savunmaya devam etmiş ve son

olarak da Turkish Daily News'te 21. yüzyıla doğru Türkiye-Çin stratejik ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi gerektiğini önermiştir.<sup>19</sup>

Çin, 1996'da ABD ve Rusya ile 21. yüzyıla yönelik yapıcı stratejik işbirliği ortaklık ilişkisi, Japonya ile barış ve dostluk işbirliği ortaklık ilişkisi, İngiltere ve Fransa ile uzun vadeli ve çok yönlü dostluk işbirliği ortaklık ilişkisi, 1998'de AB ile 21. yüzyıla yönelik uzun vadeli yapıcı ve sağlam ortaklık ilişkisi Türkiye ve benzeri ülkeler ile ise uzun vadeli dostluk işbirliği ilişkisini kurmak niyetindedir.<sup>20</sup> Türkiye-Çin stratejik işbirliği ortaklık ilişkisi hakkında hiçbir işaret görülmemektedir.<sup>21</sup> Türkiye ile ilgili yazıların çoğu PKK, deprem, ya da turizm ve ticaret gibi konuları incelenmektedir.

## **4. Yorumlar**

Pekin hükümetinin üç aşamalı büyük strateji planında ilk aşamada, kısa vadede ekonomisini güçlendirmek, ikinci aşamada orta vadede özellikle enerji ve strateji bakımından önemli olan Güneydoğu Asya bölgesindeki çıkarları elde tutmak ve bu bölgede önemli bir stratejik konumu olan Tayvan'ı her ne pahasına olursa olsun ana kıtaya katmaktır. Üçüncü aşama ise, uzun vadede askeri ve ekonomik güce dayalı olarak 21. yüzyılın süper gücü olmaktır. Çin'in bu büyük strateji planına göre, ana hedef Çin'in doğusu ve güneyi, yani Asya-Pasifik bölgesi olacaktır. Ancak bu ana hedefe ulaşabilmek için Çin'in, batıya açılan tek doğal kapısı olan Doğu Türkistan'daki hakimiyetini sağlamlaştırmak, arka bahçesi olarak telakki ettiği Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve kuzeyden gelebilecek tehlike olarak gördüğü Rusya ile olan ilişkilerini emniyete almak zorunluluğu vardır.

Çin'in Orta Asya ile ilgili stratejisi Çin'in 1989 yılında uygulamaya koyduğu Orta Asya politikası, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmasıyla daha da belirgin-

12 Duygu B Sezer, "Çin'den Dost Olur Mu?", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 14 Ocak 1995.

13 Mehmet Ögütçü, Yeni Ekonomik Süper Güç Çin ve Türkiye, İstanbul: TÜSIAD, 1995.

14 Hasret Çokmak, "2000'li Yıllara Doğru Süper Güç Konumuna Gelmesi Beklenen Çin ile Türkiye İlişkileri", Silahlı Kuvvetler Dergisi, sayı 348, Nisan 1996:95-98.

15 Necip F. Polat, "21. yy'ın Gündemini Çin Belirleyecek", Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar, AÜSBF, yıl 6, sayı 26, kış 1997, s.3-8

16 Erol Mütercimler, 21.Yüzyıl ve Türkiye Yüksek Strateji, İstanbul: Erciyaş Yayınları, 1997:480-488

17 ABD'li istihbarat araştırmacısı Nicholas Eftimiades, Chinese Intelligence Operation (Çince). Çin askeri istihbarat teşkilatının hem istihbarat hem de casusluk aynı zamanda da silah lobciliğini yaptığını ileri sürmüş ve aralarında en önemli ve en aktif çalışan grubun ise Türkiye'yi üs yapmış olduğunu kaydetmiştir. (China Times, sayı 10, 1998:37).

18 Milliyet Gazetesi, Evren Değer imzalı "Çin'le Gizli Füze Anlaşması" başlıklı yazı. Milliyet, 20 Aralık 1996.

19 Mehmet Ögütçü, Geleceğimiz Asya'da mı?: Yaralı Asya, Çin ve Türkiye, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1999, 2. baskı.

20 Xinhua Ajansı Yorumu: " Cong Huoban Guanxi Kan Zhongguo Quan Fangwei Waijiao" (Çin'in Ortaklık İlişkilerine Göre Çin'in Çok Yönlü Dış Politikası), 28 Şubat 1999 Pekin; 5 Nisan 1999 tarihinde Çin kongre başkanı Li Peng'in TBMM başkanı Hikmet Çetin ile görüşmesinde, Çin-Türkiye "uzun vadeli dostluk işbirliği ilişkisini" dile getirmiştir, Xinhua Ajansı, 5 Nisan 1999, Ankara.

21 Türkiye'deki araştırmacıların Çin ile stratejik ortaklık ilişkileri teklif etmelerine karşın, Çin'in çok taraflı dış politikasında Türkiye'nin yeri üçüncü derecede kalmaktadır.



leşmiştir. Çin, 21. yüzyılda, yukarıda değinilen üç aşamalı büyük strateji planını<sup>22</sup> gerçekleştirmek için Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar uzanan bölgede kendi çıkarlarını güvenceye almayı hedeflemiştir. Çin, süper güç olma stratejisinde, Batıya doğru gelişmesinde tampon bölge konumunda olan ve idaresi altında bulunan Doğu Türkistan'da milliyetçi hareketlere izin vermemek, bu bölgeye komşu olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde nüfuz sahibi olmaya çalışmak, oradan da Kafkasya ve Türkiye yolu ile Avrupa ülkeleri ile karadan temas kurmak amacındadır. Çin'in Türkiye'ye uzanma ve buradan Avrupa'ya bağlanma stratejisi, daha 1973 yılında Mao tarafından ABD ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger'e ifade edilmişti.<sup>23</sup> ☆

22 Çin Felsefe - Sosyal Bilimler Planlama Ofisi ,96BSS007 kodlu plan.

23 Pei Jianzhang, Mao Zedong Waijiao Sixiang Yanjiu (Mao Zedong'un Dış Politika Düşüncesi Hakkında Araştırmaları), Pekin: Shijie Zhishi Chubanshe (Dünya Bilimler Neşriyatı), 1994:172-180.



# RUS-ÇİN-TÜRKİSTAN İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEM (Mİ?): ŞANGHAY BEŞLİSİ

Cihangir Gürkan ŞEN\*



Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bu coğrafya üzerinde geçmişte Birliğin bir parçası olarak anlam ifade eden cumhuriyetlerin dünya sahnesinde uluslararası politikanın bağımsız birer aktörleri olarak yerlerini almasıyla birlikte, bölgesel yada küresel güç olma iddiasındaki devletlerin ilgi ve çıkarları, bu yeni bağımsız devletlerin bağımsız olmakla birlikte bağımsız bir politika izlemelerinin önünde ciddi bir engel olarak belirmiştir. Rusya ile Çin arasındaki stratejik alana yayılmış bulunan Orta Asya, bu sorunun en fazla göze çarptığı bölgelerden biri olmuştur. Diğer taraftan, Amerika Birleşik Devletleri eski Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brezinski'nin 'ABD için ana jeopolitik ödül Avrasyadır. Dünya olayları, 500 yıl boyunca bölgesel güvenlik için birbiriyle dövüşen küresel iktidar peşindeki Avrasyalı güçler ve halklar tarafından belirlenmişti. Şimdi Avrasyalı olmayan bir gücün dünyadaki etkisi, doğrudan doğruya Avrasya kıtasındaki hakimiyetin ne kadar süreyle ve nasıl bir etkiyle sürdürülebileceğine bağlıdır...ABD'ye karşı ittifak oluşturacak Avrasya'nın altı büyük stratejik oyuncusu vardır. Bunlar; Almanya, Fransa ve Japonya üçlüsü ile Rusya, Çin ve Hindistan üçlüsüdür. ABD için bu ittifakların önlenmesi şart görülmelidir',<sup>1</sup> biçimindeki ifadesi ile formüle edilebilecek olan bu bölgeye yönelik Amerikan çıkarlarının korunmasına duyulan gereksinim, bölge üzerindeki nüfuz mücadelesini artırıcı bir etken olmuştur. Amerika'nın önderliğinde tek kutuplu bir dünyaya giden süreçte, Rusya ve Çin'in

bu süreçten duydukları kaygılar, pragmatik bir işbirliğinin hazırlayıcısı olarak kendini göstermiştir.

Bu çerçevede, ortak bölgesel sorunların varlığının yanında, uluslararası güç dengelerinin gerektirdiği politika arayışları, Rusya ve Çin'i Orta Asya devletleriyle birlikte ortak bir takım faaliyetlere sevk etmiştir. Bu noktada, geçmişi 1996 yılına kadar giden Şanghay Beşlisi bu işbirliğinin sahneye konduğu bir girişim olarak yerini almıştır.

Bu girişim adını Rusya ve Çin'le birlikte üç Orta Asya ülkesi Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı biraraya getiren 26 Nisan 1996'da ilk zirvenin yapıldığı Çin'in Şanghay kentinden almıştır. Tüm bu ülkelerin devlet başkanlarının biraraya geldiği bu ilk zirve 'Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenliğin Güçlendirilmesine İlişkin Anlaşma' ile sonuçlanmıştır. Söz konusu anlaşmayla taraflar birbirlerine karşı askeri tatbikatlar yapmamayı, askeri tatbikatları alan ve sayısı itibariyle sınırlandırmakla ve sınır bölgelerine yakın 100 km'lik alanda askeri hareketler dahil önemli durumları birbirine rapor etmeyi yükümlenmişlerdir. Anlaşmada ele alınan noktalardan da anlaşılacağı üzere taraflar öncelikle bölgede bir güven ve istikrar alanı oluşturmayı amaçlamışlardır.

Bu zirveyi taraflar arasında sürekli gidip gelen

\* Asistan, ASAM Türkistan Araştırmaları Masası

1 Zbigniew Brezinski, Büyük Satranç Tahtası, çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık, İstanbul, Sabah Yay., 1998



heyetlerin yanında, devlet başkanları düzeyinde her yıl bir kez tekrarlanan ve bölgesel sorunların ele alınmasının yanısıra, stratejik ortaklığa doğru giden bir eğilim gösteren zirveler izlemiştir. Nitekim, 24 Nisan 1997'de Moskova'da toplanan ikinci zirve imzalanan yeni bir belgeyle sonuçlanmıştır. Moskova'da imzalanan 'Sınır Bölgesinde Askeri Kuvvetlerin Azaltılmasına İlişkin Anlaşma' ile beş ülke, karşılıklı olarak sınır bölgelerindeki askeri kuvvetleri, halkın menfaatine uygun en alt düzeye indirerek sadece savunmayı gerektiren bölgeleri korumak, tek taraflı olarak askeri üstünlük sağlamaya çabalamamak, sınır bölgelerinde yer alan kuvvetlerin birbirlerine saldırmaması ve sınırın her iki tarafında 100 km'lik alanda kara ve hava kuvvetleri ile sınır muhafızlarının sayısının ve önemli nitelikteki silahların miktarının sınırlandırılması konularında antlaşmaya varmışlardır. 31 Aralık 2020'ye kadar yürürlükte kalacak anlaşmanın süresinin tarafların anlaşması halinde uzatılabileceği de öngörülmüştür.<sup>2</sup>

Zirve toplantılarının yanısıra Çin'in sınır komşusu Orta Asya devletleri'le suçluların iadesine yönelik olarak imzaladığı ikili anlaşmalar, uluslararası terörizm ve kökten dincilikle mücadele etmenin ötesinde, Çin'in toprak bütünlüğü için bir tehdit olarak algıladığı ayrılıkçı hareketlerin önüne geçilmesini ve bu hareketlerin beslendiği dış bağlantıların koparılması amaçlamaktadır. Çin bu tarz anlaşma ve işbirliği modelleri ile bağımsızlık için mücadele eden Batı'daki Sincan Özerk bölgesindeki Uygurların yıllardan beri yürüttükleri ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla daha fazla etkinlik kazanan faaliyetlerini sınırlandırmaya ve bağımsızlık yönündeki çabaları bastırmaya çalışmaktadır. Bu açıdan, Orta Asya cumhuriyetleri ile yapılacak işbirliği Çin için hayati önem taşımaktadır. Bugün 300 binden fazla Uygurun yaşadığı Kazakistan ve Kırgızistan Sincan'da yürütülen mücadelenin dış bağlantı noktalarını oluşturmaktadır. Özellikle Kazakistan'ın eski başkenti Almata, Doğu Türkistan Devrimci Cephesi'nin de aralarında bulunduğu birtakım örgütler çerçevesinde sağlanan dış desteğin merkezlerinden birini oluşturmaktadır. Hızlı bir gelişme trendi içerisindeki Çin'in Batı bölgesinde yaşanan bu ayrılıkçı sorunun bastırılması ve bölgede istikrara duyulan gereksinim, gaz bakımından zengin potansiyellere sahip bu bölgenin Çin'in endüstriyel kalkınması için bir üs olarak seçilmiş olması ve buradan çıkarılacak gazın boru hatları ile doğu kıyılarına taşınmasının planlanması nedeniyle ilave bir önem taşımaktadır. Bu

nedenle, 1996 yılından bu yana Pekin Hükümeti'nin ayrılıkçı hareketin bastırılmasına yönelik çabaları yoğunlaşmış ve bir taraftan içeride 'Batı'ya göç et' (go west) kampanyaları ile bölgenin etnik kompozisyonu değiştirilmeye çalışılırken, diğer taraftan, dışarıdan alınan desteğin kesilmesi için ikili ve uluslararası düzeyde işbirliğine gidilmektedir. Bu çerçevede, Çin ilki 1994'te Kazakistan ile olmak üzere 1996'da Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile suçluların değişimi anlaşmaları imzalamıştır.

3 Temmuz 1998'de Şanghay Beşlisi'nin Almata'da yaptığı üçüncü zirve sonunda tarafların

***Şanghay Beşlisi'nin gerçekleştirmiş olduğu sözkonusu zirveler sınır sorunları, bölücük, terör ya da silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi esas itibariyle daha çok bölgesel açıdan bir anlam taşıyan sorunların ele alındığı bir forum olmanın ötesinde, dünya siyasetinde değişen koşullar çerçevesinde biçimlenen Rusya ve Çin arasındaki olası bir stratejik ortaklığın prova edildiği mekanlar haline gelmiştir.***

beyan ettikleri deklarasyonla içişlerine karışmama ve karşılıklı toprak bütünlüğüne ve egemenliğe saygı prensipleri üzerinde durulmuş, ayrıca her türlü bölücülük, terör, kökten dincilik, uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı işbirliğinin artırılması hedef olarak ortaya konmuştur. Tüm bu siyasal nitelikli hususların yanında üçüncü zirve ile ilişkilerin ekonomik boyutu da ayrıntılı olarak ele alınmış ve taraflar arasında ekonomik işbirliğinin özellikle de enerji ve yüksek teknoloji alanında geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Çin açısından bakıldığında, özellikle ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak artan enerji ve hammadde gereksiniminin karşılanmasına yönelik Rusya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin taşıdığı potansiyeller, geniş imkanlar sunmaktadır. Diğer taraftan, piyasa ekonomisine yeni adım atmış ve dönüşüm içerisindeki ekonomik yapılarıyla Rusya ve Orta Asya Cumhuriyetlerinin istikrarlı pazarlara ve temel nitelikteki mal ve hizmetlerin karşılanması ve teknik-altyapı desteğinin sağlanması bakımından Çin'in sunduğu alternatifler de bu ülkeler açısından önemlidir. Fakat bu devletlerin ekonomik açıdan, Amerika dahil Batılı devletlerle olan ticari ilişkileri ve Batılı

<sup>2</sup> Erkin Ekrem, 'Çin'in Orta Asya Politikası: Sanghay Beşlisi', ASAM İçi Bilgi Notu.



finans kuruluşlarının bu ülkelerin ekonomileri üzerinde, bir ölçüde kendi tercihlerinden de kaynaklanan, etkileri stratejik bir ortaklığın önünde önemli engel oluşturmaktadır. Şanghay Beşlisi'nin gerçekleştirmiş olduğu sözkonusu zirveler sınır sorunları, bölücük, terör ya da silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi esas itibariyle daha çok bölgesel açıdan bir anlam taşıyan sorunların ele alındığı bir forum olmanın ötesinde, dünya siyasetinde değişen koşullar çerçevesinde biçimlenen Rusya ve Çin arasındaki olası bir stratejik ortaklığın prova edildiği mekanlar haline gelmiştir. Nitekim, zirvelerde tüm tarafların katılımıyla yapılan görüşmelerin yanında, Rusya ve Çin devlet başkanlarının birbirleriyle yaptıkları görüşmelerde, küresel düzeyde meydana gelen ve sözkonusu devletleri rahatsız eden uluslararası gelişmeler dile getirilmiş ve Amerika'ya karşı bir mesaj vermeyi amaçlayan nitelikte açıklamalar yapılmıştır. Bu açıdan, 25 Ağustos 1999'da Bişkek'te yapılan son zirvede ele alınan noktalar ve yapılan açıklamalar bakımından özellikle dikkat çekicidir.

Sözkonusu zirvede Kosova ve Dağıstan'da yaşanan gelişmeler ve Çin'i sürekli rahatsız eden Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareket nedeniyle iki ülkenin ortak yarası bölücülük konusu üzerinde özellikle durulmuştur. Bunun yanında, NATO'nun Kosova'ya yapmış olduğu müdahale ve Belgrad'taki Çin Büyükelçiliği'nin bombalanması olayının yarattığı tepkilerle Pekin'in ve aynı zamanda Moskova'nın aşıngton ile gerginleşen ilişkileri zirvede kendisini hissettirmiş ve yapılan beyanatlarda bir imanın ötesinde meydana gelen gelişmelere karşı duyulan tepki açıkça ortaya konmuştur. Zirve esnasında Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Ivan Ivanov gazetecilere yaptığı açıklamada 'stratejik ortaklıkla Batı'ya karşı askeri bir blok tasarlanmadığını' belirtmekle birlikte, 'Bugün dünyada yeni dünya düzenini oluşturmak için aktif bir mücadele sözkonusu. Bildiğiniz gibi Rusya, Çin ve diğer birçok devlet çok-kutuplu bir dünya görmek istiyor,' şeklindeki açıklamasıyla mevcut durumdan rahatsızlığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Yine Ivanov, Yeltsin ve Zemin'in yaptığı özel görüşmenin ardından, iki liderin 'uluslararası arenada stratejik bir ortaklığın geliştirilmesi için uygulamaya yönelik daha ileri adımları' ele aldıklarını bildiriyordu.

Ayrıca zirvede kabul edilen '11 Nokta Deklarasyonu' ile terörizmle mücadelede işbirliği, yasadışı göç, ulusal ayrılıkçılık, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi daha önceki zirvelerde de ele alınan noktaların yanında taraf devletler 'ülkelerini birbirlerinin egemenlik, güvenlik ve kamu düzeni aleyhine zararlı faaliyetler için kullandırmama yükümlülüğü altına giriyorlardı. Diğer taraftan Çin ve

Kazakistan'ın talebi üzerine, deklarasyondaki ' taraflar insan haklarının korunması bahanesiyle diğer devletlerin içişlerine müdahale etmemeyi yükümlenirler' ifadesinde değişikliğe gidildi. Bu değişiklikle Çin'e Uygurlar konusunda hareket serbestisi sağlamanın amaçlandığı akla geliyor. Deklarasyonda ayrıca bölgede nükleer silahlardan arındırılmış bir bölgenin teşvik edilmesi konusundaki çabaların liderler tarafından desteklenmesi üzerinde durulmuştur.. Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev'in 'Moskova ve Pekin'in bölgedeki istikrarın garantörleri olarak daha aktif bir rol oynamaları Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır.'<sup>3</sup> şeklindeki ifadesi bu devletlerin artan işbirliğinden duydukları memnuniyeti ifade etmektedir. Bununla birlikte, Orta Asya devletleri küresel mücadelede etkinlik iddiasındaki güçlerle oluşturulacak bir ittifakın parçası olmak gibi bir amaçtan çok bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeleri için bir tehdit olarak algıladıkları köktendincilikle, terörle ve bölücülükle mücadelelerinde ve bunları besleyen sınır sorunlarıyla ilgili olarak bu devletlerin desteğini sağlanmasını ve kalkınma için gerekli bölgesel istikrarının tesis edilmesini amaçlamaktadırlar.Öte yandan, Şanghay Beşlisi'ni oluşturan devletleri biraraya getiren nedenler Rusya Federasyonu ve Çin için bu tarz sorunların yanında daha ileri bir anlama sahiptir. Orta Asya devletleri ise tercihlerinin 'çok kutuplu bir dünya'dan yana olduğunu belirtmekle birlikte, daha ileri bir stratejik ortaklığı oluşturacak ne potansiyele ne de ideale sahiptir. Ancak Rusya ve Çin için Amerika ile nüfuz mücadelesinde stratejik önemdeki bu bölgenin terkedilmemesi ve bölge liderleri ile ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Rusya Federasyonu'nun 2000 yılı Ocak ayında kabul edilen yeni güvenlik doktrini bu amacın daha etkin bir biçimde savunulacağı konusunda ipuçları vermektedir:

*'Uluslararası arenada durum, uluslararası ilişkilerdeki dinamik dönüşüm sistemi ile belirlenmektedir. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin ardından uluslararası arenada iki karşıt eğilim ortaya çıktı.*

*Bunlardan birincisi, önemli sayıda ülke veya ülkesel entegrasyon örgütlerinin uluslararası sürecin çoktarafli yönetim mekanizmasındaki ekonomik ve politik konumlarını güçlendirmek biçiminde belirmektedir. Bu gelişmede ekonomik, politik, bilimsel-teknolojik, çevresel ve iletişim etkenleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Rusya amaçladığı çokkutuplu uluslararası sistemi anılan etkenleri temel alan ideolojiye dayandıracaktır.*

*İkinci eğilim, ABD önderliğinde gelişmiş batılı ülkelerin*

<sup>3</sup> 'President Call for Active Roles from Moscow, Beijing, RFE/RL/25 August 1999.



egemenliğine dayanan uluslararası ilişkiler sistemi oluşturmak ve her şeyden önce uluslararası arenadaki önemli sorunları temel uluslararası hukuk kurallarını görmezden gelerek askeri güç yöntemiyle tektaraflı çözüme biçiminde tezahür etmektedir.

Uluslararası sistemin oluşum sürecinde bazı devletlerin kitle imha silahlarını da kullanarak uluslararası arenadaki etkilerini artırma çabaları gözlenmektedir. Uluslararası ilişkilerde askeri güç unsuru önemini korumaktadır.

Bunun yanı sıra, bir takım ülkelerin Rusya'nın politik, ekonomik, askeri ve bir çok diğer alanlardaki konumunu zayıflatma girişimleri artmaktadır. Uluslararası boyutta büyük sorunların çözümünde, bu bağlamda uluslararası güvenlik ve istikrarı ilgilendiren ve uluslar arası gelişmelerdeki olumlu etkileri önleyen anlaşmazlık durumlarında Rusya'nın çıkarlarını görmezden gelme girişimleri mevcuttur...'

Rusya Federasyonu'nun önemli hedeflerinden birisi, Rusya ve onun müttefiklerine yönelik nükleer silah kullanımlı dahil olmak üzere herhangi büyüklükte bir saldırıyı önleme amacıyla dengelemeyi gerçekleştirmektir.

Rusya Federasyonu, herhangi bir durumda, herhangi bir saldırgan devleti ya da devlet koalisyonunu önceden belirlenmiş zarara uğratmayı garantiye alarak bunu sağlayabilen nükleer kuvvetlere sahip olmalıdır.

Rusya Federasyonu yeni doktrinle birlikte daha aktif bir dış politikanın izleyeceğinin, ülkesi aleyhine algıladığı gelişmelere karşı cevapsız kalmayacağı ve bunu gerçekleştirmek için nükleer silahları da içeren her türlü askeri ve siyasi yollara başvurabileceğinin sinyallerini vermektedir.

Rus dış politikasının bir anlamda anayasasını oluşturan yeni Rus güvenlik konseptinde ortaya konan Rusya Federasyonu'nun genel bakış açısının yanında, uluslararası sistemdeki evrim sürecinde çok kutuplu bir yapıya yapılan vurgu bakımından Çin'in de benzer bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Nitekim, Çin Komünist Partisi Politbüro Üyesi Li Tieying, 'Çin'in Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyeliğini kabul etmesi Örgütün tek kutuplu olamayacağına kanıttır.' şeklindeki ifadesinde bu durum açıkça belirtmiştir.

Diğer taraftan Mayıs ayı ortalarında Tacikistan'ın Başkenti Duşanbe'de toplanacak 2000 yılı liderler zirvesi öncesinde beş ülke savunma bakanlarının 30 Mart'ta Bişkek'te biraraya gelmelerinden bir gün önce Kırgızistan'daki müslüman Uygur azınlığının lideri Nigmatulla Bazakov'a yapılan suikast, olayın arkasında Kırgız Hükümetinin olma olasılığını ve suikastle birlikte Çin'e Orta Asya devletlerinin Uygur ayrılıkçı hareketinin ezilmesi kampanyasında tam destek

verecekleri yönünde açık bir mesaj vermeyi amaçlanmış olabileceğini düşündürmektedir.<sup>4</sup> Nitekim, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev 1998'de Çin'e yaptığı ziyaret esnasında 'Kırgız Hükümeti tamamen Çin'in yanındadır ve ulusal ayrılıkçılığa ve dinsel aşırılığa tamamen karşıdır' şeklindeki açıklamasına Jiang Zemin verdiği yanıtta 'ulusal ayrılıkçılığa karşı Kırgız Cumhuriyeti ve halkının Çin'e sürekli ve açık desteğini takdirle karşılıyoruz,'<sup>5</sup> diyerek bu destekten duyduğu memnuniyeti dile getiriyordu.

\*Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında uluslararası sistemin değişen dinamiklerinin yarattığı gelişmeler, pragmatik olarak Rusya ve Çin gibi sistemdeki bu gelişmelerden doğrudan ve önemli oranda etkilenen ve bir bakıma sistemi kendi beklentileri doğrultusunda etkileme potansiyel ve iradesine sahip iki gücün stratejik ortaklığını gündeme getirmiştir. Bu çerçevede, Orta Asya devletleri ile bu iki gücü bölgesel sorunların çözümüyle ilgili olarak biraraya getiren Şanghay Beşlisi, taraflar arasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı sınır ihtilaflarının ve diğer birtakım yerel nitelikli meselelerin halledilmesinden ötede, Rusya ve Çin'in ilgi ve çoğu durumda kaygı duymasına yolaçan uluslararası gelişmelere karşı izlenecek ortak politikaların saptandığı bir girişim niteliği kazanmıştır. Mayıs ayı ortalarında Duşanbe'de gerçekleşecek beşinci zirvede de bu eğilimin sürmesi beklenmelidir ve gelecekte, özellikle Batı ile ilişkilerinde Yeltsin'e göre daha katı bir tutum takınan Putin yönetimiyle birlikte, henüz bir stratejik ortaklık boyutuna ulaşmamış olan Çin'le ilişkilerin daha ciddi bir düzeye ulaşması ve uluslararası politikada kendini hissettirmesi olasıdır. Putin'in Güvenlik Servisi Başkanı olduğu dönemde Çin-Rusya ilişkilerine yönelik olarak söylediği 'dünyadaki hızla değişen durumlar ışığında Rusya ve Çin arasındaki ilişkiler stratejik bir nitelik kazanmıştır,' ifadesi Putin'in bu konudaki bakış açısını yansıtmaktadır. Ancak, iki ülke ilişkilerinin değişen koşullar tarafından belirlenen 'pragmatik' niteliği gözönünde tutulmalı ve bugün ortak çıkarlar tarafından belirlenen ilişkilerin gelecekte, tıpkı geçmişte olduğu gibi, iki devletin çelişen çıkarlarının ön plana geçmesiyle birlikte farklı bir niteliğe bürünmesi ihtimalinin hesaba katılması gerekmektedir.

4 'Assasination Signal for Central Asian Cooperation with China', stratfor.com, GMT, March 3, 2000.

5 'Kırgızistan to Help China Against Moslem Rebels', Stratfor.com, April 22, 1999.



# DAĞLIK KARABAĞ "CUMHURBAŞKANI"NA SALDIRININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Nazim CAFERSOY\*



Dağlık Karabağ "Cumhurbaşkanı" Arkadi Gukasyan 21 Mart gecesini saldırıya uğramıştır. Saldırı sonucu ayağından yaralanan ve hayati tehlikesi bulunmayan Gukasyan'ın şoförü ve koruması da yaralanmışlardır.<sup>1</sup> Özel Ermeni televizyonu "AR" da 22 Mart sabahı yaptığı açıklamada, Gukasyan'ın ağır yaralı olduğunu belirtmiştir. Azerbaycan TV'sine göre, üç kurşun yarası alan Gukasyan'ın omurgasına da kurşun isabet etmiştir. Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'daki Temsilcisi Karen Mirzoyan, Interfaks ajansına ve Rus Televizyonu NTV'ye yaptığı açıklamada, Gukasyan'ın Mercedes markalı arabasının, Hankendi (Stepanakert)'nin Erivan Bulvarı'nda iki taraftan otomatik silahlarla tarandığı, saldırı sırasında yoldan çıkan arabanın ağaca çarptığı ve korumaların saldırıya karşılık verdiği ifade edilmiştir. Saldırganların yakalanması için polis operasyon başlatmıştır. Dağlık Karabağ'dan çıkışlar denetim altına alınmıştır. Temsilci yaptığı açıklamada aralarında eski Savunma Bakanı Samvel Babayan'ın da bulunduğu bazı kişilerin gözaltına alındığını belirtmiştir. Gukasyan'ın Basın Sekreterliği'nden yapılan resmi açıklamada "saldırının sorumlularının Cumhurbaşkanının demokratik reformlar yapma politikasına katı biçimde karşı koyan kişiler" olduğu ifade edilmiştir.

## Değerlendirme:

### Gukasyan ve Desteği

\*Kendisine saldırı düzenlenen Arkadi Apşaviroviç Gukasyan, 1957 yılında Hankendi'nde doğmuştur. 1979 senesinde Erivan Devlet Üniversitesi Filolojisi bölümünden mezun olmuş ve 1979-1992 döneminde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi yerel gazetesi "Horurdain Karabah"da çalışmış ve genel yayın yönetmen yardımcılığı görevine kadar yükselmiştir. 1992 yılında Politik Sorunlardan Sorumlu Devlet Komitesi Başkan Danışmanlığı görevine atanmış ve 1993 yılında "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti (DKC) Parlamentosuna" milletvekili seçilmiştir. Ağustos 1993 tarihinde AGIT Minsk Grubunda "DKC" temsil eden heyetin Başkanlığı görevine atanmıştır. 1993-1997 döneminde "DKC Dışişleri Bakanı" görevini de yürüten Gukasyan, 1 Eylül 1997'de "DKC Devlet Başkanlığı" görevine seçilmiştir. Aynı zamanda büyükelçi sıfatını taşıyan Gukasyan evli ve iki çocuk babasıdır.

Gukasyan "DKC Devlet Başkanlığı" seçimlerinde diğer iki aday; "DKC Parlamento Başkanı" Artur Tovmasyan (% 5,3) ve "milletvekili" Boris Arushanyan (% 5,3) ile mücadelede % 89,4 oy oranı ile seçimleri kazanmıştır. Seçim süreci sırasında Gukasyan'ın kazanması için "DKC Başbakan Yardımcısı" Gerard Boghossyan başkanlığında bir

\* Asistan, ASAM Kafkasya Araştırmaları Masası

1 www.lenta.ru



seçim komitesi ve "Helsinki İnsiyatifi-92" Grubu Karabağ Şubesinin lideri Karen Ohanyan başkanlığında halk destek komitesi oluşturulmuştur. Gukasyan 26 Ağustos 1997 tarihinde açıkladığı Seçim Programının ardından Taşnak Partisinin "DKC" Şubesinin de desteğini almıştır. Kriz sırasında dönemin Ermenistan Başbakanı Koçaryan da Gukasyan'ı desteklediğini açıklamıştır. Gukasyan açıkladığı seçim programında, dış politika alanında AGİT şemsiyesi altında Karabağ Sorununun çözümü görüşmelerini sürdüreceği, Azerbaycan'la doğrudan görüşmeler yapmaya çalışacağı, Karabağ ve her şeyden önemlisi Ermenistan'ın bazı bölgeleri için uluslararası güvenlik garantisi isteyeceği türünden ögelere yer vermiştir. Ekonomik alanda halkın durumunun iyileştirileceğini, orta ve küçük ölçekli işletmelerin gelişmesi için krediler verileceğini, işsizliğin kaldırılması için önlemler alınacağını, sosyal alanda harcamaların bütçe içindeki payını %60-65 oranında artıracığını, Ermeni lobisi ile politik ve ekonomik ilişkileri geliştireceğini vaad etmiştir.

%90'a varan oy oranı ile "DKC Cumhurbaşkanı" seçilen Gukasyan, "DKC"de en önemli ekonomik gelir kaynaklarını da elinde tutmaktadır. Gukasyan ayrıca Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'ın desteğini de almaktadır.

### Saldırı ile ilgili üç olasılık öne çıkmaktadır:

Birincisi, Dağlık Karabağ'da Gukasyan ile Eski Savunma Bakanı Samvel Babayan arasındaki iktidar mücadelesinin tekrar alevlenmesi; ikinci olasılık, Ermenistan'da Mart ayı başından itibaren Devlet Başkanı Koçaryan'la Başbakan Aram Sarkisyan ve yandaşları arasında yaşanan gerginliğin Dağlık Karabağ'a yansması ve üçüncü olasılık olarak da bu saldırının son dönemlerde Koçaryan'dan desteğini çekme çabalarına girişen, son krizde de tarafsız kalmaya çalışan Taşnak Partisinin Koçaryan'ı zayıflatma girişimi olmasıdır. Aşağıda bu olasılıklar daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

### Birinci olasılık

Gukasyan'a yapılan saldırıyı Dağlık Karabağ eski "Savunma Bakanı" Samvel Babayan düzenle-

miştir:

35 yaşındaki "Eski Savunma Bakanı" Tümgeneral Samvel Babayan, askeri gücü elinde bulundurmanın avantajını kullanarak uzun bir dönem Dağlık Karabağ'ın gayri resmi yöneticisi konumunda bulunmuştur. "DKC Cumhurbaşkanları Koçaryan ve daha sonra da Gukasyan bundan rahatsız olsa da, Azerbaycan karşı savaşta kazandığı başarılarla konumunu güçlendiren Babayan'a karşı çıkmamışlardır. Babayan'ın Karabağ'daki etkinliğini Ermenistan politik arenasına taşımak amacıyla "Hak ve Mutabakat" isimli parti kurarak 30 Mayıs'da 1999 Ermenistan parlamento seçimlerinde birkaç milletvekili kazanması, daha önceden Dağlık Karabağ'daki etkinliği nedeniyle sorunlu olduğu Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'ın yanısıra, Ermenistan Başbakanı Vazgen Sarkisyan'ın da rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığı dikkate alan Gukasyan, kendi iktidarına karşı en büyük engel olarak gördüğü Babayan'a karşı taaruza geçmiş ve 24 Haziran'da Babayan yanlısı "Başbakan Şirayr Pokasyanı" görevden alarak görevi suistimalden gözaltına aldırılmıştır. "DKC Savunma Bakanı" Samvel Babayan bu kararı, kendisinin görevden alınması için yapıldığı biçiminde değerlendirmesi "DKC"de politik krize yol açmıştır. 5 Temmuz tarihinde Hankendi'nde polis alarma geçmiştir. Kriz aynı gün yeni başbakanının Babayan'a yeni kabinede yer alma teklifinde bulunması, 6 Temmuz'da Gukasyan'ın askeri komutanlarla görüşmesi ve Ermenistan Devlet Başkanının 7 Temmuz'da "yasal yönetime karşı yasadışı eylemleri tasvip etmeyeceği" açıklaması ve Ermenistan yönetiminin Gukasyan'ı desteklemesi ile sona ermiştir. Kriz sonunda 34 yaşındaki Babayan bakanlık koltuğunu kaybetmiş, fakat askeri komutan görevinde kalmayı başarmıştır. Babayan bu kriz sırasında ve daha sonraları da "DKC"deki askeri çevrelerden gördüğü sıcak yaklaşımın yanısıra, "DKC Parlamentosu'dan bazı milletvekillerinin" ve Murat Petrosyan'ın liderliğini yaptığı Dağlık Karabağ'daki Ermeni Ulusal Demokrat Partisi'nin siyasi desteğini almıştır. Babayan Ermenistan'da parlamentodaki "Hak ve Mutabakat" partisinin küçük milliyetçi milletvekili grubu tarafından desteklenmiştir. Gukasyan'la Babayan arasındaki kriz 14 Aralık'ta Babayan ve yandaşlarının Başbakan Danielyan'a yumruklu saldırıda bulunmasının ardından tekrar baş göstermiştir. 15 Aralık'ta "DKC" askeri komutanlarından bir kısmının Gukasyan ve Babayan'ın istifa ederek politik gerginliği azaltma isteğine karşılık,

2 Erkin Ekrem, 'Çin'in Orta Asya Politikası: Sanghay Beşlisi', ASAM İç Bilgi Notu.



Ermenistan yönetiminin desteğini alan Gukasyan, 17 Aralık'ta Babayan'ı "DKC Ordusu Komutanı" görevinden de almıştır.

Bütün bu olaylar göz önüne alınırsa, mali açıdan zengin ve ideolojik bağlamda Taşnak söylemlerine sahip Babayan Ermenistan'daki gerginliği fırsat bilerek, intikam almak isteye bileceği düşünülebilir. Saldırıdan hemen sonra Samvel Babayan'ın ve birkaç yandaşının gözaltına alması bu savı desteklemektedir. Saldırı soruşturmasını yapan "DKC Başsavcılığının" yaptığı açıklamada, olayda suçlanan 5 kişiden üçünün Babayan'ın koruması ve dördüncü kişinin de eşinin kardeşi olması, soruşturmanın bu sava dayandırılarak yapıldığını ortaya koymaktadır.<sup>2</sup> Bunun dışında "DKC Başsavcılığı" Babayan'ı, yasadışı silahlı birlik oluşturma, görevi kötüye kullanma ve vergi kaçırma ile de suçlamaktadır.<sup>3</sup>

"DKC" en üst düzeydeki resmi şahıslarının açıklamaları da bu yöndedir. "DKC Cumhurbaşkanlığının" yaptığı resmi açıklamada da, saldırının sorumlularının "DKC" içinde aranması gerektiği belirtilmektedir ve Babayan bir tür hedef olarak gösterilmektedir. Aynı tutumu "DKC Dışişleri Bakanı" Naira Melkumyan'ın 24 Mart'ta Armenpress ajansına verdiği mulakkatta da görmek mümkündür.<sup>4</sup>

## İkinci olasılık

**Ermenistan'da Mart ayı başından itibaren Devlet Başkanı Koçaryan'la Başbakan Aram Sarkisyan ve yandaşları arasında yaşanan gerginlik Dağlık Karabağ'a yansımıştır:**

Ermenistan'da Mart ayının ilk haftasında 27 Ekim Parlamento suikastının soruşturmasının davalılarından Devlet Başkanlığı Genel Sekreteri ve Ermenistan Güvenlik Konseyi eski Sekreteri Aleksey Arutyunyan ve ulusal televizyon Genel Müdürü eski Yardımcısı Arutyun Arutyunyan'ın avukatları yaptıkları açıklamada soruşturmanın objektif yapılmadığını belirttiler. Avukatlar soruşturmanın Askeri Savcılıktan alınıp Sivil Savcılığa verilmesinin daha doğru olacağını belirt-

mişlerdir. Bu gelişmenin ardından içlerinde Başbakan Aram Sarkisyan, Ermenistan'ın Baş Savcısı, Askeri Başsavcısı ve parlamentodaki çoğunluğu elinde bulunduran "Birlik" Bloku; soruşturmanın adil biçimde yapıldığına ilişkin ortak açıklama yaparak avukatların anılan demeçlerini yayınlayan Ulusal Televizyon Kurumunun Başkanı Tigran Nagdalyan ve Ermenistan Ulusal Güvenlik Konseyi<sup>5</sup> Sekreteri ve Devlet Başkanlığı Genel Sekreteri görevlerini yürüten Serj Sarkisyan'ı soruşturmayı etkileme çabasında oldukları gerekçesi ile Koçaryan tarafından görevden alınmasını talep etmişlerdir. Koçaryan bu talebi dikkata almayarak onları eleştirici bir açıklama yapmış ve ardından 1999 Ağustos ayında imzaladığı; Savunma, Güvenlik ve İçişleri Bakanlarının ataması yetkisini Başbakana veren kararnamesiyi fesh ederek bu yetkileri kendi elinde toplamıştır. Bu kararı takiben Koçaryan Savunma Bakanının iki yardımcısını görevden alarak ve iki yeni yardımcı kadrosu ekleyerek yeni atamalar yapmış ve yaptığı atamalar karşısında olduğu düşünülen askeri komutanları Savunma Bakanı Yardımcılığı görevine getirerek kendi yanında yer almasını sağlamış ve böylece iktidardaki konumunu güçlendirmiştir. Rakiplerinin Koçaryan'ı iki yandaşını istifaya gönderme talebine karşılık, yalnızca Ulusal Televizyon Kurumunun Başkanını görevden alan, fakat kriz sırasında güçlü bakanlıkları doğrudan kendi denetimine alan Devlet Başkanı'nın, Başbakan karşısında önemli bir avantaj kazandığını belirtmek mümkündür. Bu yenilgiyi hazmedemeyen karşı taraf, Koçaryan'ın yandaşı olduğu bilinen Gukasyan'ı ortadan kaldırmak istemesi veya Babayan'a destek vererek bu saldırıyı teşvik etmesi olasıdır.

## Üçüncü olasılık

**Son dönemlerde Koçaryan'dan desteğini çekme eğilimleri gösteren, özellikle son iç iktidar kavgasında tarafsız olmaya çalışan Taşnak Partisinin Koçaryan'ı zayıf düşürmek için fikirdaşı Babayan aracılığı ile Gukasyan'a saldırı düzenlemiş olabilir.**

5 Ulusal Güvenlik Konseyi Devlet Başkanı'nın Başkanlığını yaptığı Başbakan, Dış İşleri, Savunma, Güvenlik ve İçişler Bakanlıklarının yanısıra, Devlet Başkanı tarafından atanan Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreterinden oluşan bir kurumdur.

2 Nayan Tapan haber ajansı 27 Mart 2000

3 RFE/RL Newline 29 Mart 2000

4 Armenpress, 24 Mart 2000



Bu şimdilik en zayıf ihtimaldir.

Yapılan değerlendirmeler ışığında, saldırının Babayan tarafından düzenlendiği ihtimali, yani birinci olasılık daha ağır basmaktadır.

### **Saldırının Ermenistan'daki yankı ve etkileri**

Gukasyan'a yapılan saldırı Ermenistan'daki politik güçler arasında farklı yankılar doğurmuştur. Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan saldırının sonuçlarının bertaraf edilmesi ve suçluların bulunması için özel çaba göstermiştir. Koçaryan 22 Mart'ta olayla ilgili yaptığı açıklamada "saldırıyı şiddetle kınadığını ve DKC Cumhurbaşkanı ve hükümetini desteklediğini, suçluların mutlaka bulunup cezalandırılacağını" belirtmiştir.<sup>6</sup> Saldırıda yaralanan Gukasyan'a ve korumasına Erivan'da tıbbi müdahalede yapılmıştır.<sup>7</sup> Soruşturmaya yardımcı olmak amacıyla Ermenistan Başsavcılığı'ndan bir grup uzman "DKC" a gönderilmiştir.

Anayasal Haklar İttifakı partisinin lideri ve milletvekili Grant Haçaturyan "Gukasyan'a yapılan saldırının Karabağ görüşmelerini engellemek için yapıldığını" iddia etmiş ve bu saldırının dış istihbarat servislerinden biri tarafından yapılmış olabileceğini ifade etmiştir. Parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran "Birlik" fraksiyonunun yanı sıra, Cumhuriyetçiler Partisinin de lideri olan Andranik Markaryan "saldırının DKC yönetimi ile askeri çevreleri arasındaki gerginliğin sonucu olduğuna inanmadığını durumu kendi çıkarları için kullanmak isteyen üçüncü tarafın olabileceğini" ifade etmiştir. Taşnaksütyun partisinin temsilcisi Kim Balayan, olayı "Ermenistan ve Dağlık Karabağ'da istikrarsızlık isteyen ülkelerin işi olabileceğini" ifade etmiştir. Parlamentodaki Komünist fraksiyonun lideri Grant Voskanyan da olayın "27 Ekim olaylarından gerekli ders alınmadığı için gerçekleştiğini" açıklamıştır.

Koçaryan'ın çabaları, saldırı olayını dış faktörlerle ilişkilendirilmeden Dağlık Karabağ'daki iç gerginliğin sonucu olduğu biçiminde kabul ederek, sorumluların cezalandırılması yönündedir. Saldırıyı Dağlık Karabağ dışındaki faktörlerle ilişkilendirilmesi, Ermenistan iç muhalefetinin

saldırıya iştiraki konusunu gündeme getirerek yeni bir gerginliğe yol açabilir. Bu da parlamento da etkin olan muhalefetle yeni bir çatışma anlamına gelmektedir. Bu durumda parlamento ile ilişkileri zaten çok sorunlu olan Koçaryan düşürülme tehlikesi ile karşılaşabilir. Önümüzdeki iki ay içinde Koçaryan'ın, ağırlığını muhaliflerinin oluşturduğu parlamento ile karşı karşıya kalmak istemeyeceği beklenmektedir. Çünkü elinde denge unsuru olarak palamentoyu fesh etme yetkisini bulunduran

***Koçaryan'ın çabaları, saldırı olayını dış faktörlerle ilişkilendirilmeden Dağlık Karabağ'daki iç gerginliğin sonucu olduğu biçiminde kabul ederek, sorumluların cezalandırılması yönündedir. Saldırıyı Dağlık Karabağ dışındaki faktörlerle ilişkilendirilmesi, Ermenistan iç muhalefetinin saldırıya iştiraki konusunu gündeme getirerek yeni bir gerginliğe yol açabilir.***

Koçaryan, bu yetkisini anayasaya göre, parlamento seçimlerinden bir yıl geçtikten, yani 30 Mayıs 2000 tarihinden sonra kullanabilmektedir. Bu nedenle Koçaryan, liderliğini Başbakan Aram Sarkisyan'ın yaptığı ve parlamentoda da en etkili olan "Birlik" fraksiyonunu saflarında birleştiren muhalefetle yeni bir gerginliği en azından 30 Mayıs'a kadar istememektedir. Öte yandan Ermenistan'da gözlemciler tarafından gerçek güç sahibi olarak nitelendirilen, fakat iktidar mücadelesine şimdilik müdahale etmeyen ve Rus askeri çevreleri ile sıkı bağları olan "güç blokunun", ülkeyi istikrarsızlığa götüreceği yeni gerginliğe karşı olduğu düşünülmektedir. İçlerinde Başbakan'ını başını çektiği muhalefetle sıkı ilişkileri bulunan Ermenistan Savunma Bakanı Vagarşak Arutyunyan'ın da bulunduğu "güç bloku", şimdilik iç politik çekişmelerde tarafsız kalmaktadır. Yani yeni bir gerginlik yaratma girişimi, bir seneden beri Batı/ABD ile Rusya arasında denge sağlama politikasına girişen Koçaryan'ın bu çabalarına şimdilik tepki göstermeyen "güç blokunun" tarafsızlığını, Devlet Başkanı aleyhine bozabilir. Koçaryan Rusya ile sıkı ilişkileri bulunduğu bilinen "güç blokunun"

6 Noyan Tapan Haber ajansı, 23 Mart 2000

7 Noyan Tapan Haber ajansı, 23 Mart 2000



desteğini veya en azından tarafsızlığını sağlaması için Rusya'ya sıcak mesajlar yollamaktadır.

Muhalefet ise yukarıdaki açıklamalarından da görüldüğü gibi saldırı olayında Dağlık Karabağ'daki iktidar çatışmalarından farklı bir şeyler aramakta, sanki yeni gerginlik yaratmak istemektedir. Öte yandan, Ermenistan'daki son iç gerginliğin ardından parlamento içinde Koçaryan'a karşı eleştiriler artmaya başlamıştır. Parlamentodaki Ulusal Demokratik İttifakın temsilcisi Arşak Sadoyan, benzeri gerginliklerin önlenmesi için anayasa değişikliği yaparak parlamentonun gücünün artırılması gerektiğini ifade etmiştir.<sup>8</sup> Onun bu tutumunu parlamentodaki "Birlik" fraksiyonu, Komünist partisi ve "İstikrar" fraksiyonu tarafından da desteklenmektedirler. Parlamentodaki muhalefet yanlısı milletvekilleri, iç gerginlik sonrası Devlet Başkanı ile mücadeleyi yasal alanda sürdürmek için çalışmalarına başlamıştır. Haber kaynakları milletvekillerinin Koçaryan'ın Savunma, İçişleri ve Güvenlik Bakanlığına atamaları kendi elinde toplayan kararnamesini iptal ettirmek için Anayasa Mahkemesine başvuru imzaları toplamaya başladıklarını belirtmektedirler.<sup>9</sup> Bütün bunlar muhalefetin gerginliği artırmakta istekli olduğu izlenimini vermektedir. Fakat muhalefetin esas gücünü oluşturan Cumhuriyetçilerin (Vazgen Sarkisyan'ı) ve Halk Partisi'nin (Karen Demirçyan'ı) 27 Ekim'de karizmatik liderlerini kaybetmesinin, Koçaryan'la mücadelede muhalefetin dezavantajı olacağını ifade etmek mümkündür. Bu noktada Halk Partisi'nin yeni lideri Stepan Demirçyan'ın (Karen Demirçyanın oğlu) karizmatik lider rolü üstlenebilmesi iktidar-muhalefet mücadelesine yeni bir boyut kazandırabilir. ☆

8 Nezavisimaya gazete 14 Mart 2000

9 Nezavisimaya gazeta 11 Mart 2000



## DEMOKRASİNİN GÖRÜNMEYEN SINIRLARI MI?

Deniz ALTINBAŞ\*

24

Avusturya'da, 1986 yılında Özgürlük Partisi, oyların %5'ini ancak toplayabilirken, Jörg Haider partinin liderliğine seçilmişti. Haider, 1991 yılında Nazi Almanyası'nın politikalarını övdüğü için istifaya zorlanmış, 1995'de ise, II. Dünya Savaşı'ndaki Nazi kamplarının "cezalandırma kampları" olduğunu ve Nazi SS'lerinin "Alman Ordusu'nun onurlandırılması gereken bir parçası" olduğunu söylemişti. Haider, 1995 yılında Avusturya'nın Avrupa Birliği'ne girmesini engellemeye çalışmış, referandum yapılmasını savunmuş; ancak başarılı olamamıştı. Aynı yıl Avusturya, Avrupa Birliği'nin üyesi oldu.

3 Ekim 1999'da yapılan genel seçimlerin sonucunda Sosyal Demokrat Partisi % 33.1, Özgürlük Partisi % 28.3, Muhafazakâr Halk Partisi % 27.5, Yeşiller % 6.7 ve Liberaller % 2.7 oranında oy aldılar. Yeni hükümet, üyelerinin altı tanesi Özgürlük Partisi'nden, altı tanesi ise Muhafazakâr Halk Partisi'nden olmak üzere 3 Şubat 2000'de kuruldu. Jörg Haider'in yer almadığı kabinede Özgürlük Partisi, Savunma, Adalet ve Maliye gibi önemli bakanlıklarla, Başbakanlık Yardımcılığını aldı.

Avusturya'da yapılan demokratik seçimlerden sonra Özgürlük Partisi'nin

% 27 oy alarak koalisyon hükümetinde yer

\* ASAM Avrupa Araştırmaları Asistanı



alacağının açıklanmasıyla, başta İsrail olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinin tamamı ile Amerika, Kanada, Rusya ve dünyanın bir çok yerinden tepkiler geldi.

Avusturya'nın yeni hükümeti, ülke içinde ve uluslararası arenada protestolara maruz kaldı. Özgürlük Partisi'nin Nazi retorikleri taşıması Avrupa'yı alarma geçirdi ve Avrupa Parlamentosu, Jörg Haider'i "tehlikeli adam" ilan etti.

Diplomatik izolasyona maruz kalan Avusturya için, ABD Dışişleri Bakanı Albright, "yeni hükümet ile ilişkilerimizi sınırlı tutmaya karar verdik, ileriki zamanlarda başka tedbirler almamız gerekip gerekmediğini göreceğiz. Avrupa'da Nazi döneminden kendisini kurtaramamış bir hükümete yer yoktur" açıklamasını yaptı.

Modern Avusturya, savaş sonrası mucizelerinden biridir. 1945'de çökmüş bir ekonomiye sahipken ve 1955 yılına kadar yabancı devletlerin işgali altındayken, Avrupa'nın, refah düzeyi en yüksek ülkelerinden biri konumuna gelmiştir.

Bu gelişmelerden sonra Avrupa Birliği, yaptığı açıklamalarla ilk kez bir üye ülkenin içişlerine müdahale etmiş oldu. Avusturya'da koalisyon hükümetinin kurulmasıyla protesto gösterileri düzenlenmeye başlandı. Demokrasinin en büyük



savunucularından olan Avrupa Birliği ise Avusturya'da yapılan gösterilerin ardından yeni kurulan hükümeti kınadı ve 14 üyesi Avusturya ile ilişkilerini donduracaklarını açıkladılar. Çünkü Haider, Avrupa'ya yine Avusturya doğumlu olan Hitler'i hatırlatmıştı ve Avrupa Birliği, Haider'i "yeni Hitler" olarak görmekteydi.

Aslında Avrupa Birliği'nin üye ülkelerin demokratik prosedürlerine müdahale etme hakkı bulunmamaktadır. Üyelerinin egemenliklerinin muhafazası üzerine kurulu olan ve üyelerini dış müdahalelerden korumayı amaçlamış olan Avrupa Birliği, bu ilkeleri gözardı ederek kuruluş amaçlarından ayrılmış oldu. Bir üyenin işlerine müdahale etmesinin yanında, Avrupa Birliği dışından bir ülke olan İsrail'in Avusturya aleyhindeki tavırlarını da destekledi. İsrail, Avusturya Büyükelçisini ülkeden çekmiş ve Haider'in İsrail'e girmesine izin verilmeyeceğini açıklamıştı.

Tüm bu uluslararası baskılardan partisini ve ülkesini korumak için parti başkanlığından ayrıldığını açıklayan Haider'in istifası da yeterli olmadı. Avrupa Birliği, Özgürlük Partisi'nin yönetiminde bulunmasından rahatsız olduğunu dile getirdi.

Özgürlük Partisi'nin demokrasiye aykırı faaliyetleri olduğuna dair basın ve yargıya intikal etmiş bir husus bulunmamaktadır. Maastricht Anlaşması'nın F maddesine göre, "Avrupa Birliği, devlet ve hükümet sistemleri demokrasi ilkeleri üzerine kurulmuş olan üye ülkelerin millî kimliklerine saygılı olmak zorundadır". Avrupa Birliği'nin Avusturya'ya bu şekilde tavır alabilmesi için yeni hükümetin demokrasiyi, insan haklarını ve hukuk düzenini ciddi şekilde ihlal etmesi gerekirdi. Ne var ki Avusturya büyük tepkiyle karşılandı. Avusturya hükümetinin Avrupa Birliği'nin kararlarını bloke edecek şekilde veto kullanma planları olmadığını belirtmesine rağmen, Avrupa Birliği ile olan ikili

ilişkileri askıya alındı.

Haider'in Özgürlük Partisi'nin yükselmesi ve başarıya ulaşmasının nedeni ülkede artan ırkçı duygu ve düşünceler değil, II. Dünya Savaşı'ndan beri iki partinin hakim olduğu "proporz" sisteminden halkın bezmiş olmasıdır. II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Avusturya'da, Sosyal Demokratlar ve Hıristiyan Sosyalistlerin (Halk Partisi) iktidarı ve sistemi paylaştığı iki kutuplu bir iç politika hakimdi. Devlet işleri, sağlık, eğitim, tüm sistem proporz hakimiyetinde idi. Halk, bu yozlaşmış iki kutuplu sistemden kurtulmak istiyordu. Bu durumda, belki de Özgürlük Partisi'nin yerinde farklı şekilde popüler olmayı başarmış bir parti olabilirdi. Haider yozlaşmış olan bu "duopoly"yi kırmak istiyordu. Haider'in verdiği sözler

arasında Hıristiyan aile değerlerinin yüceltilmesi ve düşük vergiler de yer alıyordu.

Haider'in Avrupa Birliği'nin genişleme sürecine, küreselleşmeye ve göçlere karşı fikirleri destek buldu. Nüfusu 7,681,500 olan Avusturya'da, Eski Yugoslavya'dan 337,900 göçmen ve 138,200 Türk olmak üzere toplam 739,800 yabancı yaşamaktadır. Haider'in göç karşıtı olması, ülkede

ciddi boyutlarda işsizlik olduğunu akla getiriyor. Ancak, Avusturya yedinci zengin ülke ve Fransa ile İtalya'nın % 12'lik işsizlik oranlarının yanında Avusturya'da bu, % 6.7 civarındadır. Göç karşıtı politikaların temelinde ekonomik nedenler yatmadığına göre, asıl nedenin Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne katılmalarından sonra ülkenin karşılaçağı göçlerdir. Avusturya Avrupa Birliği'ne girmeye hazırlanan Slovenya, Macaristan, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti ile sınır komşusudur.

Avusturya'ya gösterilen tepkilerin altında büyük ölçüde Avusturya'nın tarihi yatmaktadır. Gerçekte asıl tehlikenin Avusturya değil, Almanya olduğu düşünülebilir. Nitekim Avrupa'daki tüm organizasyonlar II. Dünya Savaşı'nın tekrarlanmaması için

***Avusturya'ya gösterilen tepkilerin altında büyük ölçüde Avusturya'nın tarihi yatmaktadır. Gerçekte asıl tehlikenin Avusturya değil, Almanya olduğu düşünülebilir. Nitekim Avrupa'daki tüm organizasyonlar II. Dünya Savaşı'nın tekrarlanmaması için ve Almanya'nın gücünü kırma amacıyla kurulmuştur.***



ve Almanya'nın gücünü kırma amacıyla kurulmuştur.

Başta Avrupa olmak üzere birçok yerden bu kadar sert tepkilerin oluşmasının en önemli nedeni, Avusturya'nın tarihi ve Haider'in yeni bir Hitler olabileceği korkusu gibi görünüyor. Çünkü İtalya, İspanya ve Fransa'da da eski diktatörlüklerin kalıntıları olan partiler ve aşırı milliyetçiler koalisyon hükümetinde yer almakta ve hatta bakan olabilmektedirler. İtalya'da, partisini, Mussolini'nin faşist kalıntıları üzerine kurmuş olan Gianfranco Fini, 1994 yılında Silvio Berlusconi'nin koalisyon hükümetinde yer almaya başladıktan sonra, sol kanat tarafından bile saygıdeğer bir demokrat olarak değerlendirilmeye başlanmıştı. İspanya'da şu anda yönetimde bulunan parti Franco rejiminin bakanları tarafından kurulmuştur. Ancak bu ülkeler Avrupa Birliği'nin tepkisiyle karşılaşmadılar. Bunun nedeni de, bu ülkelerin geçmişlerinde büyük bir dünya savaşına neden olmuş olan bir tarihin bulunmamasıdır. Oysa, Haider ile Hitler arasında bir paralellik çizmek o kadar da kolay değil. Herşeyden önce bugünkü şartlar, Hitler zamanındaki şartlardan çok farklı. Bugün ülkede önemli miktarda etnik azınlık bulunmadığı gibi, mali kriz de yoktur.

26

Sert tepkiler için ikinci bir neden, Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda, aşırı sağ partilerin güçlenmekte olmasının verdiği endişedir. Avrupa'da aslında milliyetçi duyguların, ırkçı söylemlerin ve zenofobik (zenofobi: yabancı düşmanlığı) fikirlerin ne kadar canlı olduğu görülmektedir. Belçika'da Vlaams Blok, Fransa'da Le Pen'in Front National Partisi, Danimarka'da Pia Kjaersgard liderliğindeki zenofobik Halk Partisi, Norveç'te parlamentonun ikinci güçlü partisi durumunda olan Progress Party, İtalya'da Umberto Bossi'nin Lega Nord'u, Almanya'da Frey liderliğindeki Deutsche Volks Union (Alman Halk Birliği) ve Schönhuber liderliğindeki Republikaner (Cumhuriyetçiler) gibi aşırı sağ partilerin geleceğin iktidar partileri olma ihtimali bulunmaktadır. Alman haftalık Die Zeit gazetesi, konu ile ilgili olarak şöyle bir yorum yapmaktadır: "Haider korkusunun altında Avrupa'nın kendi seçmenlerinden doğan 'sağ' korkusu yatmaktadır".<sup>1</sup>

Özgürlük Partisi'nin popülaritesinin, Avrupa'nın diğer ülkelerindeki aşırı sağ parti ve

grupları da teşvik edeceği değerlendirilmektedir. Avusturya'nın yeni hükümetine tepki gösteren devletler, yakın zamanda kendilerinin de Haider benzeri politikacılarla mücadele etmek zorunda kalacaklarını düşünmektedirler.

Üçüncü bir neden olarak da Avrupa Birliği'nin en önemli hedeflerinden biri olan genişleme planlarının vetoya takılma ihtimali gösterilebilir. Avrupa Birliği karşıtı düşüncelerini hala devam ettiren, hatta seçim kampanyasında bile kullanan Haider, Avrupa Birliği'ne yeni ülkelerin katılmasına karşı çıkmaktadır. Avusturya tek başına Avrupa Birliği genişlemesini durduramasa da bu süreci yavaşlatabilir ve bir krize neden olabilir.

Diyarbakır'ın HADEP'li Büyükşehir Belediye Başkanı ile Siirt Belediye Başkanı "terör örgütü PKK ile koordineli bir tarzda faaliyet yürüttükleri" gerekçesiyle 19 Şubat 2000 tarihinde gözaltına alınmışlardı. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği, "yakalanan şahısların haraç alarak dağ kadrolarına aktardığı, getirilen malzeme ve teröristleri yine dağ kadrolarına ulaştırdığı, muhtelif cezaevleriyle PKK arasındaki irtibatı sağladığı"nın saptandığını açıklamıştır.<sup>2</sup> Bingöl'ün HADEP'li Belediye Başkanı da 20 Şubat 2000'de "PKK ile ilgili olarak yakalanan kişilerin sorgulamaları sonucu" gözaltına alınmıştı.<sup>3</sup> Diyarbakır DGM Başsavcılığı'nın yürüttüğü PKK soruşturması kapsamında önce gözaltına alınan, daha sonra 25 Şubat'ta İçişleri Bakanı Saadettin Tantan'ın emriyle görevden alınan belediye başkanları 28 Şubat günü akşam saatlerinde göreve iade edilmişlerdi.<sup>4</sup>

Üç belediye başkanının görevden alınmaları Avrupa Birliği'ni hemen harekete geçirmiş ve olaylardan duydukları endişeyi 24 Şubat'ta, resmî bir girişimle AB troykası tarafından Ankara'ya iletmişlerdir. AB'li büyükelçilerden biri, gelişmelerin Türkiye ile başlayacak olan siyasî diyalog öncesi yaşanan tatsız bir gelişme olduğunu söylemiştir.<sup>5</sup> Luxemburg Dışişleri Bakanı Lydie Polfer, Avrupa Birliği'nin en çok önem verdiği temel ilkelerden birinin insan hakları olduğunu belirtmiş ve Avrupa Birliği'nin bu tepkisinin sadece Türkiye için geçerli olmadığını, Avusturya'ya bile tepki gösterdiklerini söylemişti.<sup>6</sup> Kısaca Avrupa,

2 Milliyet, 20 Şubat 2000

3 Milliyet, 21 Şubat 2000

4 Milliyet, 29 Şubat 2000

5 Milliyet, 25 Şubat 2000

6 Milliyet English, 25 February 2000

1 Werner A. Perger: "Angst vor Haider?", Die Zeit, 3 Şubat 2000



Türkiye'ye belediye başkanlarının derhal göreve iade edilmelerinin gerektiğini, aksi takdirde ilişkilerinin tehlikeye girebileceğini söylemiş oldu.

Belediye Başkanları, "PKK terör örgütüne yardım ve yataklık yapmaktan dolayı DGM tarafından tutuklanmaları" gerekçesiyle görevden alınmışlardır. T.C. Anayasasının 127. maddesine göre, "görevleri ile ilgili bir suç sebebiyle hakkında soruşturma veya kovuşturma açılan mahallî idare organları veya bu organların üyelerini, İçişleri Bakanı, geçici bir tedbir olarak, kesin hükme kadar uzaklaştırabilir".

Avrupa ve Amerika'dan gelen tepkilerin hukuk gerekçesi, suçlu oldukları kesinleşmedikçe zanlıların, hele halkın oyuyla seçilmiş kamu görevlilerinin tutuklanıp görevden alınmalarının hukuk devleti ilkesine ve demokrasi normlarına uygun olmamasıdır.<sup>7</sup> Bu bağlamda Avrupa, azınlık ve seçilmişler kelimesini sık sık kullanmaktadır.<sup>8</sup>

Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakan Yardımcısı Harold Hongju Koh, belediye başkanlarının henüz yargılanmadan görevlerinden alınmalarının uluslararası âdil yargı standartlarına aykırı olduğunu belirtmiş ve eklemiştir: "Onlar serbest ve adil seçimle işbaşına gelmişlerdi ve seçmenlerini temsil ediyorlardı".

Oysa Avusturya'da da özgür ve âdil seçimler sonucunda Özgürlük Partisi, hükümette yer almaya başlamıştır. Özgürlük Partisi ve lideri Haider de seçmenlerini temsil etmektedirler. Ancak yeni hükümetin demokrasi ve insan haklarına aykırı hiçbir faaliyeti görülmemesine rağmen, Avusturya diplomatik olarak izole edilmiş ve Avrupa Birliği ile ilişkileri de askıya alınmış.

Özgür ve âdil seçimlerle yönetime gelmenin hiçbir düzende "hukukun ihlali" için hak sağlamadığı bir gerçektir. Avrupa Birliği'nin iki ayrı olaydaki tutumu bize Robert Kaplan'ın şu sözlerini hatırlatıyor: "demokrasiler toplumlari her zaman daha medeni hale getirmezler".<sup>9</sup> Nitekim, Hitler ve Mussolini de demokratik yollarla iktidara geçmişlerdir.

Avrupa, kendi çıkarları tehlikeye girdiği zaman demokrasi, özgür irade, serbest seçimlere ilişkin gösterdiği tepkiyi, aynı düzlemde Türkiye için çifte standarda taşıyabilmektedir. Oysa demokrasi, kendi içinde tutarlı olmayı gerekmektedir.☆

7 Şahin Alpay: "Çifte Standard (!)", Milliyet, 29 Şubat 2000

8 Doğan Heper: "Avrupa, kaş yapayım derken göz çıkartıyor", Milliyet, 25 Şubat 2000

9 Robert Kaplan: "The Future of Democracy: Was Democracy Just a Moment?", Atlantic Monthly, December 1997, s. 56







**-Sayılarla Sonuçlar :**

PASOK ve ND ile diğer siyasî partilerin bir önceki 1996 seçimlerinde aldıkları sonuçlarla 2000 seçimlerinde elde ettikleri oy oranlarına bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmakta ve iki büyük partinin güçlendiği görülmektedir:

1996 seçimleri: PASOK %41.49, ND % 38.12, KKE % 5.61, SİNASPİSMOS

% 5.12, DİKKİ %4.43 .

2000 seçimleri (Yunanistan içişleri bakanlığının yaptığı son resmî açıklamalara göre): PASOK %43.80,

ND %42.70, KKE %5.52, SİNASPİSMOS %3.20, DİKKİ %2.69.

Partilerin son seçimde aldıkları oyların dağılımı ise şöyledir:

PASOK: 2.983.309; ND: 2.913.695; KKE: 375.590; SİNASPİSMOS: 217.641; DİKKİ: 182.847 .

Partilerin oy oranlarına göre 300 üyeli parlamentoda elde ettikleri sandalye sayıları ise şöyledir:

PASOK 158 sandalye, ND 125, KKE 11, SİNASPİSMOS 6 sandalye .

Geride kalan 1996-2000 arasındaki dönemde ise parlamentodaki dağılım şu şekildeydi:

PASOK 159, ND 102, KKE 11, SİNASPİSMOS 10, DİKKİ 8 ve Bağımsızlar 10 sandalye.

1996 seçimlerindeki oy oranları karşılaştırıldığında PASOK ve ND'nın 9 Nisan 2000 seçimlerinde artış kaydettiği görülmektedir. KKE'da fazla bir düşüş olmadığı, fakat SİNASPİSMOS ve özellikle DİKKİ'nin belirgin şekilde oy kaybına uğradıkları anlaşılmaktadır.

1996 seçimlerinde %3 'lük barajı aşan ve ancak 8 milletvekiliyle meclise girebilen DİKKİ görüldüğü üzere bu son seçimlerde baraja takılmış ve meclis dışında kalmıştır.

**-Bölgelere Göre Dağılımlar:**

2000 seçimlerini Simitis'in kazanmasında Adalar'daki seçmenlerin ve Batı Trakya bölgesinin kilit rol oynadığı, PASOK'un bu bölgelerde ND'ya % 50'lere varan oy farkı yaptığı görülmektedir. Buna göre PASOK'un ve ND'nın en yüksek ve en düşük oy aldıkları yerler şunlar olmuştur:

PASOK'un yükseliş gösterdiği yerler, Lasiti %58.8, Irakliu %57.04, Hanya %52.33, Rethimno %52.1, Khios[Sakız] 49.65, Rodop %49.44, Evia %46.85. Bunlar Girit ve diğer Adalar ile Batı Trakya bölgesidir.

PASOK'un ND'ya nazaran düşük oy aldığı bölgeler ve oranlar ise şöyledir :

Halkidiki %40.59, Kartitsa %39.98, Selânik [2.bölge] %39.71, Atina [1.bölge] %39.68 (Bu sonuncu bölgede PASOK 8 milletvekili, ND ise 9 milletvekili çıkarmıştır), Samos[Sisam] %39.38, Seres %37.11, Kastorya %36.38. Bu bölgelerin bir kısmı da Tesalya ve Makedonya [Ege Makedonyası] bölgeleridir; bu kesimlerde ND'nın güçlü olduğu görülmektedir.

ND'nın PASOK'a oranla yükseliş kaydettiği bölgeler ise şunlar olmuştur:

Kastorya %55.30, Seres %53.58, Kılıkış %51.49, Florina %50.87, Drama %50.60, Halkidiki %50, Argolida %49.38, Messinia %49.14. Bu bölgeler Makedonya (Ege Makedonyası) ve Epir bölgeleridir.

ND'nın oylarının azaldığı bölgeler de şunlardır:

Akhea %38.35, Kefalonya %37.55, Lezvos %37.40, Gümülcine %36.56, Atina [2.bölge] %36.42, Hanya %34.81, Pire [2. Bölge] %33.34, Irakliu %31.19. Adı geçen bu bölgeler Adalar ile Yunanistan'ın kıyı bölgeleridir. Bu sonuçlara göre ND'nın genel olarak Yunanistan'ın iç kesimlerinde daha güçlü olduğu görülmektedir.

Son seçimlerde Türk azınlık 15 milletvekili adayı gösterdi. Zaten sayıları az olan azınlık seçmeni böylelikle farkında olmadan oylarını bölmüş oldu. İskeçe ve Gümülcine'de Türk azınlığının toplam 91.800'ü seçmen konumunda. Bu seçimlerde sadece 65.656'sı oy kullandı. Oy kullananların 41.554'ünün Türk adaylara; 24.102'sinin ise Yunan adaylara oy verdiği bilinmektedir.

İskeçe'de 28.656 Türk oy kullanmış, bunlardan 13.095'i (% 45.6'sı) Türk adaylara; 15.561'i ise Yunan adaylara oy vermiştir.

Gümülcine'de ise 37.000 Türk seçmen oy kullanmış, bunlardan 28.459'u (%79.6'sı) Türk adaylara, %23'ü ise Yunan adaylara oy vermiştir. İskeçe ve Gümülcine'deki PASOK Türk milletvekili adayları her iki şehirde de toplam 21.991 oy almışlardır. ND adayları ise bu iki şehirde toplam 13.040 oy bildiler.



1996 seçimlerinde Batı Trakya Türk azınlığı her biri PASOK, ND ve SINASPİSMOS'dan olmak üzere 3 milletvekili seçmişti. 9 Nisan seçimlerinde ise sadece Gümülcine'den PASOK adayı Galip GALİP milletvekili seçildi. Dr. Sadık Ahmet döneminden sonra, Batı Trakya bölgesinden çıkabilecek

**2000 seçim sonuçlarına genel olarak bakıldığında 1996 seçimlerine göre u belirgin farklılıklar görülmektedir: Seçmenler artık aşırı sağ eğilimlere pek rağbet etmemekte ve Türkiye aleyhtarı söylemlere sıcak bakmamaktadırlar.**

bağımsız adaylara getirilen barajın da yeterince milletvekili çıkmamasında payı bulunmaktadır.

30

**-Yorumlar :**

2000 seçim sonuçlarına genel olarak bakıldığında 1996 seçimlerine göre şu belirgin farklılıklar görülmektedir: Seçmenler artık aşırı sağ eğilimlere pek rağbet etmemekte ve Türkiye aleyhtarı söylemlere sıcak bakmamaktadırlar. Yunanistan seçim tarihinde -DİKKİ ve bazı marjinal partiler dışında- ilk kez oy toplamak için "Türkiye karşıtlığı" motifi kullanılmamıştır. Dolayısıyla, bazı küçük/aşırı uçtaki partiler dışında, Türk-Yunan ilişkilerindeki ılımlı hava genellikle benimsenmiş ve seçim sonucunda iktidara sağ veya sol bir partinin gelmesi durumunda Türkiye ile yürütülmekte olan dialog sürecinin değişmeyeceği ve olumsuz yönde etkilenmeyeceği anlaşılmıştır.

9 Nisan seçimlerinde Yunan halkının kazanan veya kazanamayan tüm partilere şu mesajları verdiği görülmektedir:

-Siyasette yeni yüzler, yeni fikirler, çağdaş ve güçlü bir hükümet istenmiştir.

(Eski milletvekillerinden bazıları seçilemezken, yeni adaylar ve en önemlisi çok sayıda kadın milletvekili seçimleri kazanmış, dolayısıyla son 25 yıllık Yunan demokrasi tarihinde ilk olarak 30

kadın aday milletvekilliğine seçilmiştir).

- PASOK'un bu yeni dönemde, sosyal devlet unsuruna ağırlık vermesi halkın beklentileri arasındadır .

- Ana muhalefet partisi olan ND oy oranını yükseltmiş, parlamentoda güçlü bir muhalefet oluşmuştur; dolayısıyla bu güçlü muhalefetin hükümeti yakın takibe alması ve sıkı bir şekilde denetlemesi istenmiştir.

Bu durum, Yunanistan seçimlerini yakından izleyen yabancı medyanın da dikkatini çekmiş ve söz gelişi Associated Press PASOK'un 158 sandalye ile programını uygulamada zorluk çekebileceği yorumunu yapmıştır. CNN de PASOK'un siyasî hayatında en zor seçimi yaşadığını, ayrıca ND lideri Karamanlis'in partisine ivme kazandırdığını ve sağda birlik sağladığını vurgulamıştır. Reuter Ajansı'nın yorumunda ise Simitis'in Avrupa Para Birliği'ne girmesinin, Türkiye ile iyi ilişkiler kurmasının ve AB ülkeleriyle de yakın işbirliği yapmasının bu başarıda rol oynadığı belirtilmiştir. Böylece yabancı medyanın ortaklaşa üzerinde durduğu konunun daha çok PASOK'un dış politikadaki yaklaşımları olduğu gözlenmektedir.

Yunanistan'daki tepkiler ve yorumlar ise şu konularda odaklanmaktadır; ND'nin etkili isimlerden Miltiadis Evert "DİKKİ ve SINASPİSMOS'un oy oranlarının düşmesinin, PASOK'u yeniden iktidara getirdiği" yorumunu yapmıştır. Evert'e göre bu partilerde düşüş kaydedilmeseydi ND seçimleri kazanırdı, çünkü PASOK'la aralarında sadece 1.5 puanlık bir fark vardı.

%2.69 oranında oy alan DİKKİ'nin başarılı olmaması ve hiç milletvekili çıkaramaması şu şekilde değerlendirilmektedir: Bu Hareketin aşırı milliyetçi söylemler kullanması, bünyesinde Naksakis gibi PKK terör örgütünün başı Abdullah Öcalan'ı Yunanistan'a getiren kişilere yer vermesi ve Hareketin başındaki Tsovolas'ın da PASOK hükümetince izlenen ılımlı Türkiye politikasını sert bir dille eleştirmiş olması.

%3.20 ile 6 milletvekili çıkaran SINASPİSMOS gibi sol partilerin oylarında azalma olmasının sebebi ise Yunanistan'daki 'SAĞ KARŞITI SENDROM'a dayandırılmaktadır; bütün sağ-karşıtı kesimlerin en büyük sol parti PASOK'ta birleştikleri, iktidara ND dahil sağ bir partinin gelmemesi için çaba harcadıkları, bunun sonucunda olabildiğince bütün 'sol' oyların PASOK'a yöneldiği anlaşılmaktadır.



İlgi çekici bir konu da, Yunan kamuoyundaki yorumlarda Batı Trakya bölgesi seçmenlerinin de PASOK'a yönelmiş olmalarının gündeme getirilmesi ve buna sebep olarak Türkiye ile Yunanistan arasında kurulan ılımlı ilişkilerin gösterilmesi oldu.

Resmî olmayan sonuçların 10 Nisan Pazartesi günü açıklanmasından sonra Başbakan Simitis cumhurbaşkanı Kostis Stefanopulos'la görüşerek hükümeti kurmak için onay almış, tebrikleri kabul etmiştir. Aynı gün, hükümetin yeni dönemde öncelik vereceği konuların "sosyal devlet ve işsizliğin önlenmesi" olacağını açıklayan Simitis ayrıca Bakanlar Kurulu'nda değişikliklere gideceğini ve yeni hükümetin bir istikrar hükümeti olacağını belirterek, geçen dönemde eksik kalan konulara da ağırlık verilmesi gerektiğini, bunların sağlık, eğitim ve tarım alanları olacağını dile getirmiştir. Kostas Simitis hükümet programını 22 Nisan'da Vuli'de (Yunan parlamentosu) okuyacak, güven oylaması da 24 Nisan pazartesi günü yapılacaktır.(\*).

## -Sonuç:

Yeni PASOK iktidarı döneminde, kültür işleri dahil dış politikada Türkiye ile yürütülen iyi ilişkilerin, önümüzdeki dört yıl içerisinde -iki ülke arasında sorun teşkil eden temel konular ele alındıkça- giderek yeniden olumsuz yönde gelişebileceği değerlendirilmektedir; bunda da özel olarak Pangalos'un, genel olarak Yunan devlet politikalarının yönlendirici olması beklenebilir.

Buna göre, Yunanistan'ın önümüzdeki dört yıla kadar -eğer olaylar öyle gelişirse- Ege'de istediklerini elde ettikten sonra, 2004 yılına doğru Türkiye'nin AB'nde tam üyeliğe geçiş çabaları yoğunlaştığında olumsuz tavırlar geliştirebileceği ve söz gelişi Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB'ne tam üyelik süreci ile bazı paralellikler kurmak isteyebileceği de göz önünde tutulması gereken beklentiler arasında bulunmaktadır. ☆

(\* Simitis'in hedeflediği "çağdaş ve sosyal devleti", kendisinin "tecrübe ve yeniliğin uyumu" olarak da nitelediği şu kabine ile gerçekleştirmesi öngörülüyor:

Dışişleri Bak. :  
Yorgo Papandreu,  
Millî Savunma Bak.:  
Akis Tsohadzopulos,  
İçişleri Bak. :  
Vasso[Vassiliki] Papandreu,  
Kamu Düzeni Bak. :  
Hrisohoidis  
Kültür Bak.:  
G.Theodoros Pangalos,  
Kalkınma Bak.:  
Nikos Hristodoulakis,  
Çalışma Bak.:  
T.Yanitsis,

Makedonya-Trakya Bak. :  
Yorgo Paskhalidis,  
Millî Ekonomi Bak. :  
Miltiades Papaioannu,  
Basın Bak. :  
Dimitris Reppas,  
Eğitim,Gençlik ve Dinişleri Bak.:  
P.Efthimiu,  
Sağlık Bak. :  
Aleksander Papadopulos,  
Ege Bak:  
Nikolaos Sifunakis,  
Çevre ve Düzenleme Bak.:  
H Laliotis .



# İRAN SİYASAL SİSTEMİ ÇIKMAZDA: 6. MECLİS SEÇİMLERİNDEN SONRAKİ SİYASAL GELİŞMELER

Emre BAYIR\*



## GİRİŞ

32

Hatemi'nin Cumhurbaşkanı seçildiği 23 Mayıs 1997'den sonra İran siyasal sisteminde birbirini dışlayan ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. O tarihe kadar yönetiminin dışında olan reformistler seçimden sonra, iktidara ortak olmaya başlamışlardır. Bu durum her iki bloğun düşensel yapısının ve ilişkilerinin belirginleşmesiyle sonuçlanmıştır. Bu bloklaşma iktidar alanını aşarak toplumun bütün alanlarını kapsamıştır. Bu doğrultuda siyasal iktidara yeni ortak olan reformist blok tabanda halkın siyasal katılımını sağlayarak tepede (iktidar alanında) adım-adım ilerlemeye başlamıştır. 1999 yerel ve özellikle 2000 meclis seçimlerini kazanmaları reformistlerin siyasal davranışlarına yeni bir boyut kazandırmıştır.

İran siyasal sistemin dönüşüm noktası olarak 6.Meclis seçimleri görünmektedir. Çünkü İran Anayasası'nda Meclis'e geniş yetkiler verilmiştir. Meclisi elinde bulunduran blok, siyasal sistemi yönetmek ve denetlemek yetkisine sahiptir. Muhafazakarların meclis seçimindeki yenilgileri iktidar alanından uzaklaşma anlamına gelmektedir. İran siyasal sisteminin geleceğini muhafazakarların bu durum karşısındaki tavırları belirleyecektir.

Çalışmamızın amacı 18 Şubat seçimlerinden sonra her iki bloğun özellikle muhafazakarların siyasal davranışını incelemektir. Bu çalışma üç kısa bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde muhafazakarların seçim sonraki politikaları değerlendirilecektir. Yazının ikinci bölümünde reformistlerin politika ve stratejileri incelenecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde günümüzdeki İran'ın siyasal ortamının genel özellikleri incelenecektir. Çalışmanın sonunda son gelişmeler ışığında İran'ın yakın gelecek siyasal hayatında öngörülerde bulunacağız.

## I-Muhafazakar Blok

Muhafazakarlar demokratik cumhuriyet sistemine karşıdır. Cumhuriyet sistemine karşı Velayete Fakih sistemini savunmaktadırlar.<sup>1</sup> Muhafazakarlara göre; Velayete Fakih mutlak siyasal güce sahip olmalıdır. Çünkü Velayete Fakih gücünün kaynağı Allah'tır. Bu nedenle de halkın karşısında değil Allah'ın karşısında sorumludur.

Muhafazakar blok, iktidar alanında geniş nüfuza sahiptir. Yasama, yargı ve yürütme organlarında büyük güce sahiptir. Seçimden sonra

1 Velayet\_e/Fakih kuramı 1960'lı yıllarda Humeyni tarafından ortaya konulmuştur. Bu kurama göre İmamların olmadığı dönemde hükümet hakkı alimlere mahsustur. Bu kurama göre dini alimler imamlar kadar devlet kurmakla yükümlüdür ve halkın onlara tabi olması hakkına sahiptir.

\* Asistan, ASAM Ortadoğu Araştırmaları Masası



muhafazakarların denetiminde olan organların davranışını şöyle inceleyebiliriz:

### 1- Karar Organları :

Muhafazakar blok karar verme organlarını kendi denetiminde tutmaktadır. " Meclis" , "Gözetici Konsey" ve "Maslahat Konseyi" muhafazakarların denetiminde olan karar organlarından sayılmaktadır.

#### a- Meclis-e Şuraye İslami ( İslam Danışma Meclisi)

İran'da 5. Meclis dönemi Mayıs 2000 sonunda sona erecektir . Mecliste çoğunlukta olan muhafazakar bloğun 6. Meclisin işini zorlaştırmak için bazı tasarılar gündeme getirmesi olasılığı söz konusudur. Mart ayının başlarında görüşülmekte olan devlet bütçesinin bir kısmı muhafazakarlar tarafından onaylanmadı. Hatemi hükümetinin "devletin gelir ve giderinde bir denge oluşturmak için benzin, gaz , petrol ve elektrik kullanım fiyatını yükseltme" tasarısını meclis reddetti .<sup>2</sup> Bu doğrultuda 1999 yılında meclisin gündemine gelen ve öğrenci olaylarını peşinde getiren matbuat tasarısı bu ayın onlarında yeniden meclisin gündemine gelmiştir. Bu matbuat tasarısı basın dünyasından da büyük tepkiler almıştır.

#### b- Şuray-e Negehban (Gözetici Konsey):

Gözetici Konsey reformistlerin kazandığı bir çok seçim bölgelerinin, seçimini onaylamamış, Bender Abbas, Minab, Geçsaran, Halhal, Demavend Nekede ve Oşneviye gibi kentlerin seçim sonuçlarını iptal etmiştir. Gözetici Konsey, Tahran ve diğer büyük kentlerin seçim sonuçlarını onaylayıp-onaylamadığı konusunda ise hiçbir açıklama yapmamıştır. Gözetici Konsey'in bu yaptıkları Halhal ve Demavend kentlerinde ayaklanmaya neden olmuştur.<sup>3</sup> Bu olaylar Gözetici Konsey ve reformistlerin elinde olan İçişleri Bakanlığı arasında tartışmaya neden olmuştur.<sup>4</sup> Gözetici Konsey 6.meclis seçimlerinin çok sorunlu bir seçim olduğunu bildirmiştir.<sup>5</sup>

#### c- Mecme-e Teşhise Meslehet Nezam (Maslahat Konsey):

Maslahat Konseyi , Meclis ve Gözetici Konsey arasındaki sorunları çözmekle sorumludur. Yasalara göre, Maslahat Konsey'i, ülkenin önemli konularında karar almak yetkisine sahiptir. Maslahat Konseyi'nin başkanlığını Rafsancani yap-

maktadır.

Maslahat Konseyi 6. Meclis seçimlerinden sonra meclisin yetki alanını daraltma ve meclisi zayıflatma politikasını yürütmektedir. Maslahat Konseyi bu doğrultuda, Velayete Fakih konumuna bağlı olan kurumları denetleme ve teftiş hakkını, Meclisin elinden aldı. Bu karar İran Anayasası'nın 76. maddesine ters düşmektedir. İran Anayasası'nın 76. Maddesine göre Velayete Fakih denetiminde olan kurumların denetleme ve teftiş hakkı meclisin yetki alanındadır.

### 2- Yargı Sistemi:

Yargı erki Anayasa 'ya göre Velayete Fakih denetimindedir. Yargı başkanı dini lider tarafından atanmalı ve bütün yargı işleri yargı başkanı denetiminde yürütülmelidir.

#### a- Dadgah-e Metbuat (Basın Mahkemesi) :

Basın reformistlerin etkin olduğu alan olarak bilinmektedir. Bu nedenden dolayı 6.meclis seçimlerinden sonra , reformist gazeteciler geniş çapta Basın Mahkemesi'ne çağırıldılar. 18 Şubat'tan sonra Basın Mahkemesi'ne çağırılan reformist gazetecileri şöyle sıralayabiliriz:

- Onarım Hizmetkarları Partisi üyesi, Tahran Belediye Başkanı ve Hemşehri gazetesinin sahibi Murteza Elviri,

- İlimli kanata mensup IRNA başkanı Feridun Verdinejad,

-Tahran seçimlerinde birinciliği kazanan ve İslami Katılım Cephesi'nin siyasi sorumlusu ve Moşareket Gazetesi'nin Başyazarı Muhemmet Reza Hatemi,

-Muhhemet Guçani, İmadeddin Baki, Ekber Genci gibi etkin gazeteciler,

-Mücadeleci Mollalar Birliği ve eski İç İşleri Bakanı ve Beyan gazetesinin sahibi Ali Ekber Mohteşmi basın suçundan dolayı Dini Özel Mahkemeye çağırıldı.

- Fath Gazetesi'nin Sahibi; Yadullah Eslami,

- Basın suçlarının en önemli olayı Asre Azadegan gazetesinin başyazarı olan Maşallah Şemesulvaezin 30 ay hapis cezasına mahkum edilmesi olayıdır.

- Kapatılan Neşat gazetesinin sahibi Letif Seferi

2 Hemmihen, Tahran ,17-12-1378

3 www.iran-emrooz.de/khberkhl.htm/12-04-2000

4 Asre Azadegan, Tahran, 24-1-1379,s.2

5 Moşareket,24-01-1379-s.1



hakkında tutuklanma kararı verildi

#### b - Dadegah-e Vije Ruhaniyet (Dini Özel Mahkemeler):

Dini Özel Mahkemeler, Muhafazakar bloğa mensup olan Hizbullah'ın etki alanındadır. Dini Özel Mahkemeler Abdullah Nuri ve Muhsin Kediver 'i hapisaneye gönderdi. 18 Şubat seçimlerinden sonra yeniden hareketlik göstermeye başladı. 6. Meclis seçimlerinde en üst düzeyde yer alan, İmam Çizgisindeki Güçlerin Birliği Başkanı olan Hadi Hameney ve reformistlerin önemli ismi Ali Akber Mohteşemi Dini Özel Mahkemeye çağırıldılar.

#### c- Dadgah Engelab ( Devrim Mahkemeleri):

6. Meclis seçimlerinden sonra Devrim Mahkemeleri bazı reform yanlılarını tutukladı. Kum kentinin İran İslam Katılım Cephesi sorumlusu tutuklandı. Gene aynı partinin merkez konsey üyesi ve ünlü gazeteci İmadeddin Baki hakkında soruşturma açıldı.

### 3-Ordu

34 İran Anayasası'na göre ordu ve bütün silahlı kuvvetler dini liderin denetimi altındadır. Ordu sürekli dini liderin siyasi tutumu doğrultusunda davranmaktadır. İran ordusu, özellikle Devrim Muhafızları siyasi gerginlik tırmandığı zaman dini lideri destekleyen bir tavır ile siyasi tutumlarını belli etmektedir. 6. Meclis seçimlerinden sonra yükselen siyasi gerginlik Devrim Muhafızları'nı yeniden siyasi hayatın gündeminde oturttu. Devrim Muhafızları bir bildiri yayınladı ki; Bu bildiri Hatemi iktidara geldikten sonra yayınlanan en sert bildiri olarak bilinmektedir. Devrim Muhafızlarına göre devrimin bütün değerleri tehlike altındadır. Laik söylemler kullanılmakta ve devrimin asli sahipleri dışlanmaktadır. ABD dünya demokrasininin babası olarak gösterilmekte ve İran'ın içişlerine müdahalesine fırsat verilmektedir. Devrim Muhafızları bütün bu değişimin sahiplerini uyardı " bu ülkenin kahraman evlatları bir gecede bir çok dengeleri bozmuştur ve bozacaktır. Gülümseme ve hoşgörü zamanı bittiğinde, onun yerini devrimin şiddet yasası ve İslam'ın katılığı aldığında hiçbir ayrıcalık göstermeden hiçbir kimseye akıllanma fırsatı kalmayacaktır"<sup>6</sup>. Devrim Muhafızları'nın Bildirisi gelecek günlerde muhafazakar güçlerin, reformistlere karşı daha sert bir tavır alacaklarını göstermektedir.

### 4- Partiler :

Muhafazakarlar bu doğrultuda kendilerine mensup olan bütün parti ve gruplardan bu doğrultuda faydalanacaklardır. Muhafazakar düşünceyi kabullenen değişik partiler ve teşkilatlar vardır. Bu teşkilatlar şiddet kullanmaya meyilli teşkilatlardır. Ansarul Hizbullah, Ansar-e Kave, Ansar-e Velayet ve İslamın Gerçek Fedaileri bu teşkilatlar içerisinde. Bu teşkilatların dışında Devrim Muhafızları, İstihbarat Bakanlığı ve Güvenlik Güçleri ve Devrim Kurumları içerisinde oluşan arkadaşlık gruplarını sayabiliriz. Bu oluşumların en tipik örneği; Said Haccariyan'a yapılan suikastle ortaya çıkmıştır. Bu grup Tahran'ın Rey bölgesinin Besiç güçlerinde oluşturulmuştur<sup>7</sup>. Bu gruplar şiddet kullanırlar. Muhafazakarlar bu oluşumlardan reformistlere karşı faydalanırlar. Said Haccariyan'a yapılan suikast bu grupların vasıtası ile gerçekleşmiştir.

### 5-Propaganda araçları:

Muhafazakarlar ellerinde bulundurdukları bütün propaganda araçlarından faydalanacaklardır. Kayhan, Resalet, Cumhuri Eslami gazeteleri, radyo televizyon kurumu ve Cuma Namazları bu doğrultuda seferber edilmiştir. Muhafazakar basında reformistler sürekli dinsiz, devrim düşmanı ve yabancı güçlerin ajanları olarak nitelendirilmektedirler.

### II-Reformist Blok

Reformistler, cumhuriyet sistemini savunmakta ve İran Anayasa' sını yürürlüğe sokmaya çalışmaktadırlar. İran Anayasası çerçevesinde siyasal çoğulculuğu desteklemektedirler. İran'daki reformist blok 1979'dan sonra İslam devletini kurmakta en çok katkısı olan bloktur. 1988'e kadar yasama, yürütme ve yargı güçlerinde büyük nüfuza sahip olan bu kesim bu tarihten sonra iktidar alanından dışlanmışlardır.

Reformistler, muhafazakarlara karşı "tabandan baskı, tepede pazarlık" politikasını yürütmektedirler. Basın ve kurdukları partiler vasıtası ile bu politikayı gerçekleştirmektedirler. Bu politika ikili bir yapıya sahiptir. Bir taraftan tabandan gelen, yani

6 Moşareket, 29-01-1379.s.3

7 Fath (gazete) ,5-4-2000



halkın sert ve yıkıcı siyasal davranışlarını, başka bir deyişle devrimci davranışlarını düzenliyor ve bu baskının sistemin çökmesiyle sonuçlanmasına izin vermiyor. Diğer taraftan tabanda var olan baskıyı kullanarak reform çerçevesinde siyasal sistemin değişimini sağlamayı amaçlıyor. Reformistler, İran siyasal sistemi çökertecek her tür siyasal davranışa sert tepki göstermektedirler. Reformistler, var olan siyasal sistemin güvenliğini milli güvenlik ile özdeşleştiriyorlar ve her tür sert ve şiddet içerikli davranışları milli güvenliğe tehlike olarak gördükleri için uzak durmaktadırlar.

Reformistlerin bu stratejileri hem kendileri için siyasal çalışma fırsatı veriyor ve hem muhafazakar bloğun pervasız çalışmasıyla sonuçlanıyor.

### 1-Basın

Reformist basının çalışması sonucu İran siyasal hayatında şeffaflık oluşmuştur. Bu şeffaflık muhafazakarları kamuoyu önünde zor durumda bırakmaktadır. Kamuoyunu oluşturmada çok etkin olan reformcu basın şiddet karşıtı toplumsal ve siyasal kültür oluşturmayı temel amaç edinmiştir.

### 2-Partiler

Reformist bloğu temsil eden partiler seçkin bir yapıyı kırarak halkı örgütlemeyi amaçlamışlardır. İran İslam Katılım cephesi bu doğrultuda gençler üzerinde sağladığı etki itibarıyla çok başarılıdır.

İran İslam Katılım Cephesi, 6. Meclis seçimlerinde kazanan milletvekilleri bir fraksiyon oluşturdu. Said Haccariyan başkanlığında olan bu fraksiyon iktisadi, kültürel, siyasi ve toplumsal komisyonlardan oluşmaktadır. 140 milletvekiline sahip olan bu partinin kurduğu fraksiyon 6. mecliste çok büyük etkinliğe sahip olacağı kesindir.

Reformist bloktan olan İlimliler içinde bazı değişimlerin olduğu söylenmektedir. İlimlileri temsil eden Onarım Hizmetkarları Partisi'nden Rafsancani ailesinin uzaklaştırıldığı söylenmektedir. Bu durum İlimlilerin sol blokla daha fazla bütünleşmesini sağlayacaktır.

### 3-Kurumlar

Reformist blok Cumhurbaşkanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı'nda büyük etkinliğe

sahiptir. İçişleri Bakanlığı seçimden sonra Gözetici Konsey'e baskı uygulayarak onun muhafazakarlardan yana tutumlarını engellemeye çalışmıştır. İçişleri Bakanı Musevi Lari ve yardımcısı Mustafa Taczade bu doğrultuda çalışmaları nedeni ile muhafazakar bloğun öfkesine maruz kalmışlardır. Kültür Bakanı Ataullah Muhacerani basın çalışmalarını destekleyerek ve reformist basına maddi yardım sağlayarak çalışmıştır.

6. Meclis seçimlerindeki reformistlerin başarısı sonucu Hatemi kendi bakanlar kurulunda ve devlet sistemi yapısında bazı değişimlerin yapma konusunda çok umutlu gözükmektedir. Bu doğrultuda bakanlar kurulunun değişmesi söz konusudur. Yeni bakanlar kurulunda reformistlerin sayısının artacağı kesindir.

## III-İran Siyasal Sisteminin Genel Özellikleri

### 1-İkili yönetim

İran siyasal sistemi bölünmüş durumdadır. Bazı kurumlar ve bakanlıklar reformistlerin elindedir ancak siyasal sistemin genelinde muhafazakarlar geniş çapta güce sahiptirler. Yasama, yürütme ve yargı organları arasında sürtüşme vardır. İran siyasal sistemi iki merkezden yönetilmektedir. Cumhurbaşkanı Hatemi önderliğinde reformist blok ve dini lider Hameney önderliğinde muhafazakar blok, siyasal sistemde birlikte var olmaktadır. Bu ikili yönetim devlet organları arasında olan organik ve düzenli ilişkiyi bozmuş ve devlet organlarında belirsizlik ortamı oluşturmuştur. Bu belirsizlik ve güvensizlik ortamı özellikle güvenlik, askeri ve istihbarat kuruluşlarında en açık şekilde kendini göstermektedir. Yaptıklarının sonucu belirsiz olduğu çok geniş güvensizlik ortamı oluşturmuştur.

### 2-Ayrışma yerini çatışmaya bıraktı:

İran siyasal sisteminde var olan bloklaşma yerini çatışmaya bırakmaktadır. Said Haccariyan suikastının ardından savaş ortamı ortaya çıkmıştır. Fail meçhul cinayetler ve artan baskı ve tutuklama oranı gün gittikçe ortamı daha fazla gerginleştirmektedir. Muhafazakar blok sürekli şiddet yanlısı konuşmalar ve bildirimler yayınlamakta ve blokların birbirlerine karşı kullandıkları sözler daha fazla sert ve şiddet içerikli olmuştur.



### 3-Hatemi belirsizliği:

Yeni dönemde gerçekleşen olaylar karşısında Hatemi kendi tutumunu belirtmemiştir. Gerçekleşen olaylar reform hareketinin kadro, araç ve amaçlarını tehlikeye sokmaktadır. Hatemi' nin belirsiz politikası hem muhalefeti ve hem halkı yalnızlık psikolojisine sürüklemektedir. Seçimden sonra artan ayaklanmaların sayısı bu psikolojinin tam göstergesidir.

***Siyasal şiddet İran'da sık görülen bir olgudur. Muhafazakar blok, şiddet olgusunu dini bir temel vererek kutsallaştırmaktadırlar. Şiddeti siyasal sistemin ayrılmaz parçası olarak görmektedir***

Hatemi ve diğer reformistler devletin güvenliğini tehlikeye sokmadan değişimi gerçekleştirmek istemektedirler. Muhafazakarlar ise gerginliği arttırmak istemektedirler. Reformistler böyle bir durumda milli güvenliği tehlikeye sokmak yerine susmayı tercih etmektedirler. Bu stratejinin sürekli devam etmesi ve reformistlerin sürekli başarısız durumda kalmaları halkın şiddet kullanma eğilimini artıracaktır.

36

### 4-Şiddet Olgusu

Siyasal şiddet İran'da sık görülen bir olgudur. Muhafazakar blok, şiddet olgusunu dini bir temel vererek kutsallaştırmaktadırlar. Şiddeti siyasal sistemin ayrılmaz parçası olarak görmektedir Muhafazakar blok şiddet ve baskı olgusunun bütün göstergelerinden faydalanmaktadırlar. Bu durum reformistleri tedirgin etmektedir. Şiddet olgusuna son verme doğrultusunda olan reformistler "dizi aydın cinayetleri" "1999 öğrenci olayları" ve Said Haccariyan suikastının sorumlularının açıklanmasını temel politika olarak benimsemektedirler. Bu cinayetlerin sorumlularının belirlenmesi ve cezalandırılması reformist basının temel stratejisi olmuştur. Reformistler bu olayların sorumlularını cezalandırmaya çalışırken muhafazakarlar bu dosyaları kapatmaya çalışmaktadırlar. Muhafazakarların Hameney ve Rafsancani gibi çok

önemli kişileri bu cinayetlerin asli sorumluları olarak belirtilmektedirler. Bu konu üzerinde yapılan tartışmalar gerginlik ve şiddet ortamını daha da artırmaktadır.

### 5-Gerginlik ve psikolojik savaş:

Muhafazakar blok ortalığı gerginleştirmek istemektedir. Gergin ve şiddet içerikli ortam reformistlerin zararına sonuçlandığı için reformistler muhafazakarlar tarafından böyle bir duruma itilmektedirler. Şiddet ortamını Said Haccariyan suikastı ile oluşturmak istediler. Bu suikastın ardından muhafazakarlar bu olayı reformistlerin iç tasfiyesi olarak nitelendirdiler. Suikast olayı ile ilgili Milli-Dini Güçler Birliğine mensup ve Tahran Belediye Meclisinin önemli ismi olan Ahmet Hekimi Pur tutuklandı. Ahmet Hekimi Pur yargı güçleri ve muhafazakar bloğa mensup basın tarafından bu suikastla suçlanmaktaydı. Said Haccariyan suikastı ile ilgili tutuklananlar ve bu suikastı yaptıklarını itiraf edenler Devrim Muhafızları'na mensup kişilerdir. Devrim Muhafızları'nı bu olaydan uzak tutmak amacı ile dini lider Hameney ve yargı güçleri bu dosyayı İstihbarat Bakanlığında almaya çalıştılar. Bu olay yargı güçleri ve İstihbarat arasında sorun doğurdu. Reformistlerden olan Hekimi Pur'un tutuklanması reformistler içerisinde rahatsızlık doğurmuştur.

Ortamı gerginleştirmek politikası doğrultusunda faili meçhul cinayetler artmıştır. Tahran'a bağlı Demavend ilçesinde muhafazakar bloğa mensup, Devrim Muhafızları albayı öldürülmüştür. Muhafazakar basın bu olayda reformistleri suçlu bulmaktadır. Zahidan kentinde sünni bir öğrenci kimliği belirsiz kişiler tarafından öldürülmüştür.

### Genel Değerlendirme

Muhafazakarların , reformu kabul etmeme konusunda kararlı oldukları açık bir gerçekliktir. Elleri bulundurdukları bütün olanakları siyasal reformu engelleme doğrultusunda kullanmaktadırlar. Muhafazakarlar şiddetin bütün göstergelerinden faydalanarak reform hareketinin kadrosunu dağıtmayı amaçlamaktadır. Reformistleri kadro sorunu ile karşı karşıya bırakmayı, suikast eylemini ve bütün yargı organın yaptıklarını bu doğrultuda değerlendirmek gerekmektedir. Reformistler basın alanında mücadele



ettikleri için gazetecilerin yargılanması ve tutuklanması bu doğrultudadır.

Muhafazakarlar diğer taraftan meclisinin yetki ve gücünü zayıflatmayı amaçlamışlardır. Gözetici Konsey ve Maslahat Konseyi'nin yaptıkları bu doğrultudadır. Gözetici Konsey, seçimlerin iptal edilmesi ve bir çok bölgenin seçimi konusunda suskunluğunu, 6. Mecliste reformistlerin sayısını azaltmayı ve 6. Meclisin açılış tarihini ertelemeyi ve diğer taraftan muhafazakarların sayısını artırmayı kendine amaç olarak seçmiştir.

Maslahat Konseyi, Meclis'in yetki alanını daraltmayı amaçlamaktadır. Maslahat Konseyi'nin Meclis'in dini lidere tabi olan kurumlarını denetleme ve teftiş yetkisini meclisten almasını reform hareketine büyük bir darbe olarak değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü reformistlerin temel mücadele konuları Velayete Fakih'in yetki alanını daraltmaktır. Velayet-e Fakih'in mutlak iktidarı Muhafazakar-Reformist ayrışımının temel noktasıdır. Bu kararın ardından Velayete Fakih yasal olarak her tür denetim ve kontrolün dışında kalacaktır.

Görüldüğü gibi reformistlerin kadroları, araçları (basın) ve amaçları (Velayete Fakih'in mutlak iktidarını sınırlandırmak) yargı organları ve karar verici organlar tarafından tehlike altına girmiştir. Devrim Muhafızlarının sert bildirisi bu operasyonun askeri desteğini bildirmekte ve muhafazakarların çalışmalarına güvenilir bir ortam sağlamaktadır. Bütün bu olanlar karşısında reformistler seyirci durumundadırlar. Yakın dönemde gerçekleşen olaylar hakkında Hatemi hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Reformistler "bekle gör" politikasını uygulamaktadırlar. Eğer Reformistler gelişmelere sert tepki gösterirlerse ister-istemez bir iç savaş ortamı ortaya çıkacaktır. Bütün bu gelişmeler karşısında susarlarsa halk içinde büyük bir rahatsızlık ortamının doğmasına neden olurlar. Halkın güvenini kaybetme korkusu ile karşılaşırlar. Bu durum muhafazakarların tam istediği bir durumdur. Reformistler de halkı kaybetmek istemeyeceklerdir. Seçimden sonra gelişen olayların sonucu oluşan siyasal çıkmaz şiddet olgusunu gündeme getirebilir.☆



## RUSYA FEDERASYONU'NUN YENİ KAFKASYA POLİTİKASI

E. Tümg. Armağan KULOĞLU\*

38

Soğuk savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte bir belirsizlik ortamı yaşanmış ve tek kutuplu dünya düzenine geçişin sıkıntıları özellikle kendini Kafkaslar, Balkanlar, Türkistan ve Ortadoğu'da göstermiştir. Avrasya'da doğan boşluk henüz doldurulamamış, taşlar yerine oturmamış olup, olaylar ana deprem sonrası yaşanan artçı sarsıntılar gibi devam etmektedir. Bu belirsizlik ortamından en çok etkilenen bölgelerin başında Kafkaslar gelmektedir. Kafkaslar'daki ağımsızlığını kazanan Cumhuriyetler ile halen Rusya Federasyonu'nun kontrolündeki Özerk Cumhuriyetler ve diğer toplumlar üzerindeki Rus etkisi, son on yılda değişik boyutlarda ve değişik şartlarda devam etmektedir. Ruslar'ın önümüzdeki dönemde Kafkaslar üzerinde nasıl bir politika izleyeceği konusu ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir.

Ruslar geçmişte, gerek Kafkaslardaki ve gerekse yeni Türk Cumhuriyetleri ve civarındaki haklar arasına etnik farklılıklar sokup, bunların birçoğuna özerklikler vererek, bunların birleşip siyasi bir güç oluşturmaya fırsat vermemişlerdir. Tatbik ettikleri ayırım politikası ile bunları birbirine düşman etmişlerdir.

Sovyetler'in dağılmasını müteakip Rusya, eski

Sovyet cumhuriyetlerini Bağımsız Devletler Topluluğu içinde tutabilmek için büyük çaba harcamaktadır.

1993 yılında açıklanan Yakın Çevre Doktrini ile BDT üyeleri "Yakın Çevre" olarak tanımlanarak, Rusya Federasyonu'nun eski SSCB alanına yönelik politikası ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Söz konusu doktrinde özet olarak, Yakın Çevre ülkelerinin ekonomik ve güvenlik açısından Rusya Federasyonu ile bütünleşmelerinin gerektiği, yabancı devletlerin eski SSCB alanında nüfuz edinme çabalarının önlenmesinin zorunlu olduğu, bu bölgenin güvenliğinden ve istikrarından sorumlu olan ve bölgeye müdahale hakkı bulunan yegane devletin Rusya Federasyonu olduğu belirtilmiştir. Geleneksel Rus dış politikasının çağdaş koşullara uygun biçimde biçimlendirilmesinin sonucu ortaya çıkan Yakın Çevre Doktrin'i Rusya'nın SSCB'nin dağılması ve Sovyet sosyalizminin çökmesine rağmen yine de yayılmacılığına son vermeyeceğinin, geleneksel hedeflere yönelik politikalarının değişmeyeceğinin somut bir belgesi olmuştur. Böylece Rusya Federasyonu'nun eski SSCB bölgesinde 1993 yılından itibaren yoğunlaşan müdahale çabaları Kafkasya bölgesinde de kendi etkilerini göstermeye başlamıştır.

10 Ocak 2000 tarihinde kabul edilen "Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Doktrini" bel-



gesinde ise, Rusya'nın kararlı ve kesin bir şekilde ulusal güvenliğini sağlamaya niyetli olduğunu ortaya koymuştur. Söz konusu belgede belirtilen hukuki demokratik yapılar ve devlet yapısı, ulusal güvenliğin gerçekleşmesinde siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarının geniş katılımı Rusya Federasyonu'nu XXI. yüzyıla hazırlamaya yöneliktir. Ayrıca belgede, Batı ile ilişkilerini korumak ve geliştirmek isteyen Rusya Federasyonu'nun, BDT içindeki nüfuz alanını korumak, sınırlarını garanti altına alarak parçalanmak tehlikesinden uzaklaşmak ve kendini emniyete almak istediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Siyasi güç olarak Rusya'nın etkisi halen devam etmektedir. Bölgenin gerek stratejik değeri ve gerekse sahip olduğu doğal kaynaklar ve ayrıca Yeni Türk

Cumhuriyetleri'nin doğal kaynakların ulaşım yolu üzerinde bulunması Rusya'yı hiçbir zaman devre dışı bırakmayacaktır.

Ayrıca Kafkaslar, stratejik açıdan askeri üstünlük oluşturabilmek için de elde bulundurulması gereken önemli bir bölgedir. Askeri açıdan bu bölgenin elden çıkması, Rusya'nın Türkiye ve Ortadoğu'daki üstün olma düşüncesini akamete uğratar.

Rusya, ABD ile de anlaşarak, Kafkaslardaki petrol, gaz, tarım ürünleri ve diğer doğal kaynaklar üzerinde söz sahibi olmak istemektedir.

ABD, Rusya faktörünü dikkate almadan bölgedeki doğal rezervleri güvenli bir şekilde kullanamayacağı kanısındadır.

Rusya, Türkiye'yi petrol konusunda tamamen devre dışı bırakmaya çalışmaktadır.

ABD, Güney Kafkasya cumhuriyetleri ile ilişkilerini arttırmak istemesine rağmen bu ülkelerin sosyal, siyasi ve ekonomik kurumlarının yetersiz olması nedeniyle yeteri kadar başarılı olamamaktadır. Bu nedenle, bu ülkelere yönelik ABD

yardımları ağırlıklı olarak demokratik kurumların yapılanması, ekonomik yapının yenilenmesi, sivil toplum ve hukukun gelişiminin sağlanmasına yöneliktir. Kafkasya ve Orta Asya'yı da içine alan Akdeniz'den Çin'e kadar uzanan bölgede, gelişme, kalkınma, istikrar ve güvenliğin sağlanması, ABD sermayesinin de katılımıyla Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğalgazının uluslararası pazarlara çıkmasını amaçlayan

çalışmaları kolaylaştırılacaktır. Bu nedenlerden dolayı ABD, Güney Kafkasya ve Türkiye üzerinden Batı'ya doğru uzanacak olan petrol ve doğalgaz boru hatlarını desteklemektedir.

Batı'nın Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye'yi desteklediğini düşünen İran ise, Kafkasya ve Orta Asya'dan Batı'ya uzanacak olan petrol ve doğalgaz boru hat-

larının asıl amacının ticari değil siyasi olduğunu ve bu projelerin gerçekleşmesi halinde bölge kaynaklarından soyutlanacağını düşünmektedir.

Eski Sovyet cumhuriyetlerinin ve Varşova Paktı'nı oluşturan eski müttefiklerinin Batı'ya kaydığı düşüncesinde olan ve Putin'in göreve gelmesini müteakip Kafkasya politikasını yenileyen ve sertleştiren Rusya, Dünya'ya Kafkasya'nın nüfuz alanı olduğunu tekrar vurgulamaya başlamış; Kafkasya'daki tarihi, siyasi, askeri ve ekonomik çıkarlarının karşısındaki tehlikeleri ve bu çıkarlarını tehdit eden Batı'nın ve Türkiye'nin Kafkasya'daki etkinliğini ortadan kaldırılmayı hedeflemiştir.

Ancak Rusya, bölgenin dış dünya ile bağlantılarını kesmek için halihazırda siyasal açıdan yeteri kadar güçlü değildir. Diğer taraftan da bölgeyi kalkındırmak için maddi bakımdan da zayıftır. Ayrıca Rusya'nın Afganistan ve Çeçenistan'da yaşadığı deneyimler, özellikle daha önce hakimiyet sağlanmış halklar arasında başlayan milli başkaldırıları göz önüne alındığında, buna benzer olayların Karadeniz'den Moğolistan'a uzanan tüm sınır şeridi boyunca tekrarlanabileceği ihtimalini de yaratmaktadır. Bu durumda Rusya'nın, Türk ve

***Siyasi güç olarak Rusya'nın etkisi halen devam etmektedir. Bölgenin gerek stratejik değeri ve gerekse sahip olduğu doğal kaynaklar ve ayrıca Yeni Türk Cumhuriyetleri'nin doğal kaynakların ulaşım yolu üzerinde bulunması Rusya'yı hiçbir zaman devre dışı bırakmayacaktır.***



İran varlıklarını sınırlamak, yeni devletlerin bu rakiplerine doğru kaymalarını önlemek, bağımsız bir Orta Asya bölgesel işbirliği ve bundan ayrı veya buna paralel kendi kontrolunda olmayan bir Kafkas işbirliğinin oluşması yolunda engeller çıkarmak ve yeni egemen başkentlerde ABD jeopolitik etkisini sınırlamaya çalışırken, kendi çıkarlarına uygun bir uzlaşma yolu bulmak zorunda olduğu sonucu çıkarılmaktadır. Burada Rusya için önemli olan, imparatorluğun yeniden yapılanmasından ziyade, yeni devletleri sınırlayacak, direnişlere engel olacak ve Rusya'nın egemen jeopolitik ve ekonomik konumunu saklı tutacak yeni bir ilişkiler ağını yaratma düşüncesidir.

Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu üçgeni içerisinde, jeopolitik açıdan son derece önemli bir konumda olan Türkiye'nin politikalarını Kafkaslar, tarih boyunca doğrudan etkileyen bir bölge olmuştur. Türkiye'nin geleceği de Kafkas devletlerinin geleceği açısından önemli bir rol oynamaktadır. Eğer Türkiye Avrupa yolunda devam ederse, buna paralel olarak büyük bir olasılıkla Kafkas devletleri de Avrupa istikametine yönelecektir. Fakat çeşitli nedenlerle Türkiye'nin Avrupalılaşması inkitaya uğrarsa, o zaman özellikle Gürcistan ve Ermenistan'ın Rusya'nın eğilimlerini benimsemekten başka seçimleri olmayacağı değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine aday ülke olarak davet edilmesi ve bu davetin de Türkiye tarafından kabul edilmesi, Kafkas ülkelerinin istikametinin Avrupa yörüngesine doğru olacağı konusunda emareler vermektedir. Ancak Rusya'nın buna ne dereceye kadar tahammül edebileceği ve bu süreci bozmak için nelere tevessül edeceği hususunda çeşitli değerlendirmeler yapılmaya devam edilmektedir.

Gürcistan ve Azerbaycan tekrar Rusya'nın nüfuz alanına girmezse bu cumhuriyetlerde etnik ve/veya ekonomik sorunlara dayanan ayaklanmaların çıkması, böylece Rusya'nın tekrar "bensiz olmuyor" pozisyonuna girmesi beklenebilir. Ancak bu cumhuriyetlerin de tehlikeyi sezdikleri ve Putin'in iktidara gelmesini müteakip politikalarını, Moskova'yı ürkütmeyecek şekilde belirlemeye başladıkları görülmektedir.

Mülteci sorunları, ekonomik gerileme, Çeçen savaşı, organize suçlarda artış sorunlarının da var olduğu söz konusu bu ortamda, demokrasi ve istikrarı savunan güç görünümü altında Rusya'nın bölgedeki etkisini daha da arttıracığı beklenmekte-

dir. Ancak, Kuzey Kafkasya'da siyasi ve askeri varlığını arttıran Rusya'nın, geçmişte egemen olduğu Güney Kafkasya'da bu konumunu tekrar sağlamasının zor olduğu açıktır.

İzah etmeye çalıştığım gelişmeler, mevcut durum ve geleceğe yönelik beklentiler çerçevesinde,

***Gürcistan ve Azerbaycan tekrar Rusya'nın nüfuz alanına girmezse bu cumhuriyetlerde etnik ve/veya ekonomik sorunlara dayanan ayaklanmaların çıkması, böylece Rusya'nın tekrar "bensiz olmuyor" pozisyonuna girmesi beklenebilir.***

Rusya'nın Kafkaslara yönelik politikasında temelde bir değişiklik olmadığı, ancak içinde bulunulan şartlar nedeniyle stratejilerde bazı değişiklik yapmak zorunda kaldığı kıymetlendirilmektedir. Estonya, Letonya, Litvanya ile batıya olan deniz bağlantısını, Ukrayna, Gürcistan ve Moldova ile Karadeniz'e olan bağlantısının esas kısmını kaybeden Rusya'nın, Kafkasların da tam olarak elden çıkışına rıza gösteremeyeceği düşünülmektedir. Kafkasların kontrolden çıkması; Karadeniz bağlantısının önemli bir kısmında kontrolü kaybetmesine, Türkiye ve İran uzantısının sekteye uğramasına, bir kısım doğal kaynakların kaybına, bir kısmı üzerindeki kontrolünün ortadan kalkmasına, petrol boru hattı geçişleri üzerindeki menfaatlerinin zedelenmesine, halihazırda kendi ana toprakları içinde bulunan Kafkaslardaki federe cumhuriyetlerin de elden çıkması; diğerleri için örnek olmasına yol açacağından Rusları bölgede yeni ve ivedi arayışlar içine sürüklemiştir. Çeçenistan'daki savaşın Ruslar tarafından kazanılmak istenmesinin önemi buradan kaynaklanmış, çok büyük kayıplarına rağmen direnişi kırmak için insanlık dışı yollara dahi tevessül etmişlerdir. Bu durumda Rusya'nın geleneksel politikasını sürdürerek, bölgede istikrarsızlık yaratmak, çıkan fırsatlardan istifade ederek hakemliye soyunmak ve bunu tekrar ederek bölgede kontrolü elinde tutmak isteyeceği değerlendirilmektedir.

Bölgede söz sahibi olunması ve insiyatifin



sağlanması için halihazırda ortaya atılan belli başlı üç anlaşma girişimi bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi; Ermenistan tarafından teklif edilen, Rusya, Türkiye, İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsayan "Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Paketi" dir.

İkincisi ise; Azerbaycan tarafından önerilen " Güney Kafkasya Güvenlik Paketi" dir. Bunun birincisinden farkı, İran'ın dışarıda bırakılıp, ABD'nin pakta dahil olmasıdır. Bu durumda pakt, ABD, Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsamaktadır.

Üçüncüsü ise; 15 Ocak 2000'de T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Demirel'in Gürcistan ziyaretinde teklif ettiği " Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Paketi" ise, kapsam itibariyle Azerbaycan'ın teklifine benzetmekle beraber bunun AGİT şemsiyesi altında yapılması, ciddiyetini koruması ve uygulanabilir olması inceliğini taşımakta ve destek bulmaktadır.

Özet olarak, XVI. yy'dan itibaren Rusya'nın nüfuz ve egemenlik alanına giren Kafkasya'da, söz konusu durum SSCB'nin dağılması sonrası tersine dönmüştür. Güney Kafkasya'da bağımsız üç cumhuriyetin ortaya çıkması ve Kuzey Kafkasya'daki federe cumhuriyetlerde milliyetçi hareketlerin güçlenmesi, son on yılda Kafkasya'nın Rusya'nın nüfuz ve egemenlik alanından çıkmaya başladığı izlenimini vermiştir. Ancak, son birkaç yıldır özellikle içinde bulunduğumuz yeni dönemde RF'nin prestijini tekrar kurmak ve dünya üzerinde yeniden etkili bir devlet olma yolundaki atılımları, Rusya'yı tekrar Kafkaslarda etkili olabilme faaliyetlerine itmiştir. Görüldüğü üzere bölge jeopolitik ve jeostratejik öneminden dolayı kolay kolay istikrar kazanacağına benzememekte ve gelişmeler Rusya'nın bölgeden elini çekmek niyetinde olmadığını göstermektedir.☆



## PKK NEREYE?

Dr. Nihat Ali ÖZCAN\*

42

Öcalan'ın yandaşlarına bakılırsa o "başlangıçtan beri bölücü fikirler taşıymıyordu ve barışçıydı". Öcalan'a atfedilen bu yaklaşım onun yakalanıp Türkiye'ye getirilmesinden sonra yoğunlaşmıştır. Öcalan'ın kendi ifadesi ile "silahlı şiddete" dayanan yönteminin başarı kazanma şansını yitirmesi hikayesinin gerilerden başladığı ve dikkat çekici bir dönüm noktası oluşturduğu kesin. Bu dönüm noktasından günümüze uzanan serüvende Öcalan değişen durumlara göre değişik koşullar altında kendisini yeniden üretmeyi başarmıştır.

Öcalan 1992 yılına girerken oldukça keyifliydi. Terör Örgütünün önüne koyduğu hedef oldukça iddialıydı. Kısa sürede elli bin silahlı militan sayısına ve üç yüz bin örgütlü "cephe çalışanına" ulaşacak çalışma yapılmalıydı. Saddam'ın Körfez harekati sonrası ülkesindeki Kürtlere yönelik harekati sonrasında ortaya çıkan "Kürt Federe Devleti" tartışmalarına uygun PKK'da "seçimlere giderek, sürgünde Kürt parlamentosu oluşturacaktı. Bunun yanında "Uzun Süreli Halk savaşı şablonuna uygun ve düşük yoğunluklu çatışma literatüründe "gerilla" diye tanımlanan aşamayı daha üst seviyeye taşıracak ona güvenli bölgeler sağlayacak, kurtarılmış bölgeler oluşturulacaktı. Görünürde işler yolunda gidiyordu ve örgüte katılan militan sayısı hızla artıyordu. Ancak Öcalan, geleceğe ilişkin heyecan

verici olguların kendi üstün yeteneklerinden değil bölgesel konjonktürden, diğer bir ifade ile terör örgütünü kullanan bölge devletlerinden kaynaklandığını kısa süre sonra öğrenecekti.

PKK'nın "silahlı faaliyetlerinde" çıkmaza sürüklendiği çatışmaların dönüm noktasının ilk işaretleri 15 Ağustos 1992'de alınmaya başlamıştı. Oysa bu tarihe kadar yaşanan gelişmeler PKK'nın lehine gibi görünüyordu. PKK'nın yakaladığı bu yükselme trendinde belirleyici rol oynayan faktörlerin en önemlileri şunlardı: PKK ile mücadele edecek kamu gücünün dağınıklığı, yetersizliği, siyasal otoritenin kararsızlığı ile bölgesel ve uluslararası konjonktürel yapı. PKK için dönüm noktası olan olay ise kendi literatürüne "Şırnak kuşatması" olarak giren 15 Ağustos 1992 olayları ile onu takip eden ve PKK'ya çok sayıda kayba neden olan karakol baskınlarıydı. Bu baskınların bedeli öncekilerden çok ağır olduğu gibi ters giden bazı şeylerin olduğunun işaretlerini de taşıyordu. Öcalan'ın terör örgütünün önüne koyduğu hedeflerin çok iddialı olduğu saldırılardaki kayıplarla ortaya çıkmış, bunları telafiye yönelik intikamcı girişimler daha büyük kayıplara neden olmuştu. Başarısız karakol baskınlarından dolayı yaşanan şoklar atlatılmadan 1992 sonbahar'ın da Kuzey Irak'ta başlayan operasyon PKK'nın içine düştüğü açmazı daha da derinleştirdi. PKK, Talabani ile anlaşarak Türkiye-

\*ASAM Terör ve Çatışma Araştırmaları Masası Bşk.



Irak sınırını boşaltarak militanlarını İran sınırına yakın Zeli kampına çekti.

Sıradan bir gelişme gibi görünen ve sığağı sığağına yaşanan bu gelişmelerden sonraya ortaya çıkan durumun PKK açısından "stratejik vahameti" ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin elde ettiği stratejik başarının sonuçları açısından ilk uyanan /uyandırılan PKK oldu. "Uzun süreli halk savaşının" daha "stratejik savunma" aşamasında silahlı gücün ihtiyaç duyduğu "güvenli bölgeler" yani Kuzey Irak elden gittiği gibi Türkiye içlerinde sayıları oldukça artan , ancak yeterli eğitimden , lider ve malzemedен yoksun olan kadroların varlığı tehlikeye girmişti. Baharda Türkiye içlerinde yapılacak büyük bir hareket PKK'nın silahlı gücü için sonun başlangıcı olabilirdi.Oysa Kuzey-Irak'tan , Kafkaslara , Balkanlardan ,Türkiye-İsrail ilişkilerine , Petrol boru hatlarının güzergahlarına kadar bir dizi sorunda PKK kaynaklı terör ve şiddetin bir süre daha temposunu arttırarak devam etmesi gerekmektedir.

Mart 1993'teki Öcalan' nın "ateşkes" teklifi bu öngörünün sonucuydu. Öcalan' nın eli bu oyunda"berbattı" ama o buna rağmen iyi oynadı.Çünkü hemen arkasına Talabani duruyordu ve Talabani' nin ifadesine göre İngiltere ve Fransa bu hamleyi teşvik etmişlerdi. Karşısındakilerin oyunu iyi okuyamadıkların belirtmek gerekir.Nitekim kısa sürede Öcalan stratejik zafiyetlerini tespit etmiştir. Yaz başında ise 33 silahsız er ve erbaşı teröristlerce katledilerek kırlarda çatışmalara kaldığı yerden başladı. "Stratejik müttefik" olan Marksist sol şiddet örgütleri de metropollerde görevlendirilerek şiddet ve terörü iki koldan tırmandırıldı. Ne var ki tüm çabalara rağmen "gerilla" geliştirilerek "hareketli savaşa" dönüştürülemedi. Öngörülerin aksine Türk halkı tüm güvenlik , ekonomik ve politik sıkıntılara rağmen "ayaklanarak devrime omuz vermedi. "Kurtarılmış bölgeler" yaratılamadı , bölge halkı uzun süreli elde tutulamadı, "serhıldınlar" (gösteriler) gittikçe etkinliğini yitirdi.

Temposunu ve

yoğunluğunu arttıran çatışmaların ardından 1994 sonunda PKK 5 nci Kongreye hazırlık yaparken Öcalan'da "silahlı mücadelenin gerilladan bir üst aşamaya taşırılmadığını mevcut silahlı militan sayısı arttırılmazsa çatışmaların sürüncemeye döküleceğini " ifade ediyordu. Öcalan'a göre silahlı güç iki binli yıllara taşınabilirdi, ancak sonuç alınamazdı.Daha sonraki süreçte silahlı militan sayısı ve eylemlerdeki yoğunluk gittikçe azaldı. Ancak "gerilla" fonksiyonunu yerine getirmiş kısmen de olsa halkı devletten kopartmıştı. Devletten uzaklaştırılan halk örgüte hizmet edecek şekilde hem yatay hem de dikey olarak yenide örgütlenerek "inşa" edildi.

Öcalan'nın ifadesiyle "savaş pata olmuştu". Şablona göre silahlı mücadele sürüncemeye dökülmüş ve kritik bir safhaya girmişti. Görünen oydu ki silahlı çatışmaların yaşandığı bölgelerde "siyasal gelişmeler" "askeri gelişmelerin" önüne geçmişti.Zaman hızla terör örgütünün aleyhine işliyordu.Bir şeyler yapılmazsa PKK etkinliğini yitirebilir halkın kontrolünü kaybedebilirdi. Çatışmanın mantığı gereğince "halkı kontrol eden" üstünlüğü ele geçirecekti.

Zaman içinde PKK'yı uluslar arası politikalarının bir aktörü olarak kullanan devletler özellikle Suriye , Irak , Rusya ve İran , Kuzey Irak ve Azerbaycan politikalarında Türkiye'yi istedikleri yönde baskı altına aldılar.Bunu yaparken de PKK'nın çatışmalarını "gerilla" aşamasında sürdürebilecek niteliklerden yukarılara tırmanmamasına dikkat ettiler.Nede olsa Türkiye'de yaşanabilecek beklenmedik bir gelişme kendilerini de güç durumda bırakabilirdi.

PKK açısından ise "başkalarının desteği ile ayakta kalanlar zayıflığı bünyelerine taşıyacaklardır" kuralı işleyecekti.

TSK'leri zaman içinde mücadelede etkinliğini ve yeteneğini arttırırken olayların üzerine gittikçe güçlenerek ve ısrarla gitti. Bunu yaparken de siyasal irade gittikçe

***Zaman içinde PKK'yı uluslararası politikalarının bir aktörü olarak kullanan devletler özellikle Suriye , Irak , Rusya ve İran , Kuzey Irak ve Azerbaycan politikalarında Türkiye'yi istedikleri yönde baskı altına aldılar. Bunu yaparken de PKK'nın çatışmalarını "gerilla" aşamasında sürdürebilecek niteliklerden yukarılara tırmanmamasına dikkat ettiler.***



sistem dışı kaldı. Türk ordusunun mücadeledeki üstün ısrarı PKK'yı yıpratırken "gerillanın" olmazsa olmaz şartı olan "saldırı ruhu" yerini kendini "savunma" ruhuna bıraktı. Silahlı Kuvvetler sistem gereği kendisini yenilerken PKK yıprandı ve psikolojik olarak "mücadele azmi" erimeye başladı.

PKK dayandığı sosyal yapının feodal özelliklerinden kaynaklanan insan niteliğinden dolayı da çıkmaza girdi. Az sayıda silahlı militanla girişilen eşkıya nitelikli "gerilla" tarzı "vur kaçlardan" sıyrılmak kolayken, daha karmaşık ve detaylı planlamayı ve uygulamayı gerektiren 500-600 kişilik eylemler çoğu kez fiyasko ile sonuçlandı. Sorun "komutanlık" yapabilecek lider yokluğunda düğümleniyordu.

Öcalan'ın Marksist literatüre uygun tanımladığı yöntemdeki "devrimci şiddet" gerilerken, diğer etkili yöntemi "halkın siyasal şiddeti" 1989'dan itibaren yoğunluğunu arttırarak geliştirdi ve kamu düzenini sarsarak 1994 sonlarında tamamen kesildi. Geline nokta ise "devrimci şiddet" kendisini daha üst aşamalara taşıyamamış politik gelişmelerin arkasında kalmıştı. Bu gelişmeler ışığında PKK'nın da kaderi belli olmuştu. "Silahlı şiddet" doğudan batıya doğru yayılarak Anadolu içlerine sürülecek, ancak siyasal mücadele özellikle Avrupa'da geliştirilerek Dünya'nın her yerine yayılacaktı. Nitekim 1995 yılında "sürgünde Kürt Parlamentosu" toplanırken aynı günlerde TV yayını başlatıldı. Avrupa'da bir şekilde satılan dergi sayısı 65 bin örgütle bağlantılı sempatizan sayısı ise 300 bin olarak telafuz edilmeye başlandı. Nitekim Almanya'da 50-60 bin kişilik yürüyüşler sıradan olay haline geldi. Güney-Doğu'da sınırlardan katır sırtında yapılan kaçakçılıkta en fazla rağbet gören mal ise "çanak anten" oldu.

Öcalan'ın Temmuz 1979'da başlayan Suriye macerası Ekim 1998'de sona eriyordu. Bu ülkeden ayrıldıktan sonra ilk gittiği yer ise 1979'lu yıllardan beri tanıştığı Suriye'deki gazeteci ve KGB'nin eski Orta-Doğu elemanı yeni Rusya'nın Dış İşleri Bakanı kadim dost Primakov'un yanı oldu. İlk durak olarak Moskova ile başlayan süreç -Uluslararası bir operasyonla-Kenya'dan Ankara'ya uzanan bir yolculukla sona erdi. Öcalan yargılandı ve İdama mahkum oldu. Ancak Türk siyasi karar alıcıları infaz'ın ertelenmesi konusunda AİHM'ni gerekçe gösterdiler ve kararın uygulanması ertelendi. Ancak mahkeme kararının uygulanması noktasında Öcalan'da boş durmadı. O Orta-Doğu gibi kaygan bir zeminde 25 yıl hayatta kalmayı başarmıştı ve

şimdide başarmış görünmektedir. Muhtevasını bilemediğimiz ancak varlığına bazı karinelerle inandığımız uluslararası anlaşmaları bir yana bırakacak olursak Öcalan'ın açısından gelişmeleri şu şekilde resmetmek mümkün.

Öcalan içinde bulunduğu durumun iki boyutu olduğunu gerek mahkemedeki sözleriyle gerekse Avukatları aracılığıyla rahatça yaptığı açıklamalarla ifade etmektedir. Öyle ki Şubat 2000'de Kuzey Irak'ta toplanan 7. Kongreye oldukça detaylı "Politik Raporunu" iletebilmiştir.

Değerlendirmelerinin iki boyutundan birisi Türkiye'nin iç dengelerine ilişkin diğeri ise uluslararası boyutuna ilişkindir.

Birincisine göre Türkiye'de politikacıların problemde çözüm gücü olmaları mümkün görülmemektedir. Haksızda sayılmaz çünkü gerek 28 Şubat kararları gerekse PKK'nın etkisizleştirilmesi sürecinde askerlerin etkinliği belirleyicidir. PKK'yı silahlı mücadelesinde çıkmaza sokan silahlı kuvvetlerdir. O halde Öcalan için yapılması gereken ise PKK konusunda askerleri çözümün merkezinden mümkün olduğunca uzaklaştırmaktır. Bu amaca varmak için yapılacak olan ise Askerlerin oyundaki varlık gerekçesi olan sebepleri sistemin dışına çıkarmaktır. Kaldı ki azalan etkinliğine rağmen "silahlı güç" bu noktada daha önemli bir rol oynayacaktır. Nitekim böyle bir girişim askerleri psikolojik olarak rahatlatacaktır. Terörist örgüt silahlı eylemlere tekrar başlasa bile temposu düşmüş bir mücadelenin ayağa kaldırılması çabalarının gerektirdiği sürenin uzunluğu hasım için zaman kazandıran önemli bir faktör olacaktır. Nitekim PKK silahlı kadrolarını sınırların dışına çekme kararı ile birinci hamlesini yapmış görünmektedir. PKK'nın bu hamleden beklediği kazanılacak zaman ve "rahatlığa alıştırlarak mücadele azmi törpülenmiş "silahlı kuvvetlerdir. PKK şiddetin vasıtası olan "silahlı gücüne" şimdilik "idam kararının "ın akıbeti belli oluncaya kadar rezerv koymuş görünmektedir. Mahkeme süreci devam ederken verilen kararların dışında olduklarına ilişkin askeri yetkililerden gelen açıklamalar Öcalan'ı rahatlatmış ve stratejisinin ikinci ayağını ön plana çıkartmış görünmektedir.

Askerlerin dışında kaldığı bir "çözüm" oyununda Öcalan'ın en önemli gücü, kendisi, Türk politik yaşamının nitelikleri ile kendi kişilik özellikleridir. Öcalan gibi tek konuya odaklanmış, diktatör özellikli, ihtiras dolu birisi, elindeki kozu iyi



değerlendirmektedir. Bu da "politik gücüdür". Nitekim politikacıların idam kararına ilişkin yaklaşımları ortaya koydukları tartışmalı tavırları Öcalan'ı gelecek için iyice cesaretlendirip heyecanlandırdığı gibi birazda endişelendirdiğini görüyoruz. Tedbiri elden bırakmayan , yedekli çalışan , politikacıların gününbirlik , stratejiden yoksun kararlarına güvenilmeyeceğini de iyi bilen Öcalan "bir olup bittiye" gitmek istemediğinde silahlı elemanlarını rezerv olarak tutmaya devam ediyor.

Nitekim politik karar alıcıların konuya ait ne vizyonlarının ne de politikalarının olduğuna dair belirti görülmemektedir. Muhtemeldir ki politik karar alıcılar Öcalan'ın idam hükmünün ertelenmesine ilişkin kararın alınacağı sabah konuyu tartışmaya başlayacaklardır. Bu tartışmadan da ciddi bir Hükümet kriz çıkacağı anlamına gelmektedir. Ancak Öcalan'da boş durmuyor. Kontrol etmeye çalıştığı Türk politik hayatında oldukça ciddi sayılabilecek ağırlıktaki seçmenle tevsik edilmiş politik gücünü değişik kombinasyonlarla politik arenaya sürüyor. Söylemleri ve talepleri özenle seçilmiş destek bulmaya yatkın "özgür vatan, çete , savaş ağası, demokrasi, Kopenhag kriterleri" ile bezeli. Öcalan'ın politik gücünün ve oy potansiyelinin cazibesine kapılan bir dizi politikacının gölgesi yavaş yavaş Öcalan olayının üzerine düşüyor. Bu da Öcalan'ın Türk politik yapısını iyi ve doğru algıladığını göstermektedir.

Öcalan'a göre dış dinamikler açısından bakıldığında ise kendisinin içinde bulunduğu durum uluslararası aktörleri başta İngiltere , ABD ve İsrail'dir. Nitekim PKK artık söylemlerinde Yeni Dünya Düzeninin belirleyicisinin ABD olduğunu kabul etmiş görünmektedir. Gerek Orta-Doğu barış sürecinde gerekse Kuzey-Irak politikaları nedeni ile ABD Öcalan olayında başrol oynamıştır. Acaba bu yolla Türkiye'nin endişelerini giderilmiştir. Yorumu bu yönde geliştiren PKK için yapılması gereken en akıllı hareket tarzı ise bir şekilde Kuzey-Irak'ta ki gelişmelere eklemlenmekten geçmektedir. Böylece PKK ABD'nin bölgeye ilişkin politikalarında göz önüne alması gereken aktör haline gelecektir. Nitekim Kuzey -Irak'ta konuşlanmış ve silahlı eylemlere ara vermiş bir PKK Türk devletinin Kuzey-Irak'a hareket düzenleme gerekçesine ilişkin meşruiyeti de tartışmalı hale getirmiş olmaktadır. Dış dünyaya yönelik kullanılan bir diğer argüman ise yükselen değerlere ilişkindir. Bunlar "demokrasi, azınlık hakları, kültürel haklar" gibi konuları işlemekten geçiyor. Tüm bu girişimlerden beklenen

ise ABD'nin şimdilik Öcalan'ı rahatlatan bir girişimde bulunup bulunmayacağıdır.

Öcalan ve PKK seçilmiş hamleleri ile ısrarlı ve örgütlü olarak hedeflerine kilitlenmiş görülmektedir. "Öcalan 'nın hayatına ,Anayasal ve Hukuksal boyuta , Siyasal taleplere , Sosyal taleplere ilişkin v.d." şeklinde sıralanan taleplerin gerçekleşmesinin Türkiye'nin iç politik dinamikleriyle nasıl uyuşacağını bilemiyoruz. Öcalan ve örgütü ise rezerv olarak tuttuğu ve an kontrolsüz bırakabileceği "şiddet" mekanizmasının varlığını politik karar alıcılara hatırlatıyorlar. Nitekim İdamın ertelenmesinde Başbakan 'ın ifadelerine göre bu nitelik etkili olmuştu. Şiddet tehdidi politik karar alıcıları yönlendirmişti. Öcalan hayatta kalma oyununda uluslararası ve iç politik dinamikleri iyi tahlil etmiş görünmektedir. Daha ötesi için ise zamanı iyi kullanmaya çalışmaktadır. Nitekim hayatta kalmaya destek verecek geniş tabanlı ittifaklar hayata geçirilmeye çalışılırken , idamdan yana olanların tecrit edilmesi eski cephe politikalarının günümüze yansımış şekli gibi duruyor. Nitekim örgüt geçmişte de bunu başarıyla uygulamıştı. Uluslararası yükümlülükleri Öcalan'ın hayatta kalmasından yana şekillendiği yönünde karineler var. Ortada küçük bir sorun var gibi. Sahi sorumluluğu kim üstlenecek? Veya kimin üzerine kalacak? ☆



# TÜRKİYE'NİN ENERJİ GEREKSİNİMİ, ULUSLARARASI BORUHATLARI VE JEOSTRATEJİSİ

A. Nejdet PAMİR\*



## GİRİŞ

46

Ülkelerin gelişimlerinin devitici ögesi enerjidir. Emek-sermaye-hammaddeler biçiminde sıralanan klasik üretim faktörlerine, teknolojik gelişim enerji faktörünü de eklemiştir. Bu nedenle de ülke yönetimlerini üstlenenler, toplumun ve ekonominin gereksinim duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz yollardan bulmak ve bu kaynakları da mutlaka çeşitlendirmek durumundadırlar. Klasik enerji kaynakları ve geri kalmış teknolojilerin doğal çevrede geri dönülmez tahribatlara yol açmaması içinse, "sürdürülebilir kalkınma" kavramı gündeme gelmiştir. Buna paralel olarak da, yalnız enerji kaynağı teminini ve enerji üretimini temel alan planlamaların yerini, gelişmiş toplumlarda enerji-ekonomi-ekoloji dengesini özenle gözetilen planlama anlayışı almaya başlamıştır.

Enerji üretiminde, endüstriyel devrimden bu yana, her dönem belli bir enerji ham maddesi önem kazanmış ve gelişime damgasını vurmuştur. Kömürün neredeyse rakipsiz olduğu dönemi, petrolün egemenliği takip etmiştir. Nükleer enerji bir döneme damgasını vururken, görülen kimi sakıncalar nedeniyle birçok ülkede sınırlanmış,

gelişen çevre bilinci ile, doğal gaz da giderek artan biçimde petrol ve kömürün yanında devreye girmeye başlamıştır. Önümüzdeki dönemde, kimi çevrelerce küçümsense de, temiz ve alternatif enerji kaynakları daha önemli ölçekte devreye girecektir. Ne var ki, bugün için fosil kaynaklar dediğimiz kömür, petrol ve doğal gaz; dünya birincil enerji tüketimi içindeki toplam % 85'lik payları ile ezici bir ağırlık taşımaktadırlar. Bu oran Türkiye için % 87'dir. Bugünkü bilinenler ve yapılan tahminler doğrultusunda, 2020 yılında dünya genel enerji talebinin % 88'inin fosil kaynaklardan karşılanacağı hesaplanmaktadır. Bu toplam yüzde içinde dikkati çeken gelişme, önümüzdeki 20 yılda doğal gazın payının; petrol, kömür ve nükleerden aldığı paylarla pazardaki yüzdesini yaklaşık % 7 arttıracağına öngörülmüştür. Türkiye'de ise, doğal gazın bugün % 15'ler civarında olan payının, önümüzdeki 20 yıl içinde % 25'e ulaşacağı belirtilmektedir. Fosil yakıtların toplam yüzdesi ise, 2020 yılı için % 87.2'dir.

Bu rakamları temel aldığımızda, Türkiye'nin enerji gereksinimini karşılamada kömür, petrol ve doğal gazın önümüzdeki birkaç on yılda da vazgeçilmez konumlarının ve ağırlıklarının olacağı açıkça görülmektedir. Belli bir hedefe ulaşmak için yöntemli ve bilinçli biçimde güdülecek çalışmaların tümüne politika denmektedir. Dolayısı ile,

\* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkan Yardımcısı, Enerji, Çevre, Teknoloji Araştırmaları Masası Başkanı



Türkiye'nin enerji politikasının temeli, bir yandan yerli kaynaklarını mümkün olan en yüksek oranda devreye sokmak ve bunun yetersiz kaldığı oranda da ithalata yönelmek olmalıdır. Bu ithalat tamamen dış kaynaklardan olabileceği gibi, ulusal kuruluşlarımızın yurt dışında ortak oldukları yatırımlardan elde edilen kaynaklardan da olabilecektir. Ancak, "politika" sözcüğünün tanımında da belirtildiği gibi, enerji gereksinimimizi karşılayabilmek için ortaya konulan çabaların, herşeyden önce bilinçli ve yöntemli olması zorunludur. Dolayısıyla, bugüne kadar izlenen yolların bu kriterlere uyup uymadığı ve ulusal çıkarlarımıza ne ölçüde hizmet ettiği mutlaka değerlendirilmelidir.

Bu genel değerlendirmeden sonra, Türkiye'nin mevcut kaynaklarının durumuna ve özellikle de bugünkü söyleşi konumuzun odağındaki petrol ve doğal gaz kaynakları konusundaki projelere bakmakta yarar görüyorum.

## TÜRKİYE'NİN ENERJİ KAYNAKLARI AÇISINDAN POTANSİYELİ

Bu başlığın, bu yazının sınırlarına sığmayacak kadar geniş ve iddialı bir ifadeyi içerdiğinin farkındayız. Ancak, 20 yıl emek verdiğimiz petrol ve doğalgaz alanındaki Türkiye gerçeklerine değinmeden önce, diğer kaynaklar açısından da yurtiçi doğal kaynaklar potansiyelimizin; ileri teknoloji, arama ve işletme teknikleri uygulanarak yeterince ortaya konulduğu kanısında olmadığını belirtmek istiyorum. Beni petrol ve doğalgaz dışındaki alanlara yönelik bu değerlendirmeyi yapmaya yönelten neden; petrol sektöründeki uygulamaların, en azından son 20 yıllık süreçteki olumsuz gelişiminin, ülkede uygulanan genel enerji politikasından, istihdam politikasından farklı ve tersine bir süreç izlemesinin mümkün olmadığına inanıyor olmamızdır. Nitekim, ülkemizin doğal kaynaklarının hiç de bazı çevrelerce iddia edildiği gibi sınırlı olmadığı; 105 milyar kw-saat linyitten, 16 milyar kw-saat taşkömüründen ve 125 kw-saat hidrolikten olmak üzere 246 milyar kw-saat üretim potansiyelimizin olmasına karşın, bu miktarın henüz ancak 70 milyar kw-saatlik kısmının devreye sokulabildiği ve inşa halindeki tüm santrallerin de devreye sokulması halinde de ancak 140 milyar kw-saate ulaşabileceği belirtilmektedir.

Diğer kaynaklara yönelik potansiyelimiz konusuna böylece ve kısaca değindikten sonra özet

olarak belirtmek gerekirse; petrol sektörü herşeyden önce, 1980'ler sonrası dikey entegre yapısını yitirmiş olması nedeniyle; yurtiçi ve yurtdışı yatırımlarda başarılı olabilmenin önkoşullarından (objektif olarak) yoksundur. Bugün (ve özellikle son 20 yıldır) Türkiye'deki petrol aramacılığının neredeyse tamamını gerçekleştiren ulusal kuruluşumuz TPAO, yalnızca bir arama-üretim şirkettir Uluslararası pratiğin tamamen tersine olan bu yapı, ulusal kuruluşu hızla gelişen teknolojiyi takip edebilecek, nitelikli insan gücünü barındırabilecek, ya da riskli arama yatırımlarını sürdürebilecek maddi kaynaklardan ve doğru yatırım yapabilmesine olanak verecek alt yapıdan çok uzaktır. TPAO'nun yurtiçi yatırım bütçesi, son 10 yılda yaklaşık 4 kez azalmış ve bugün bu kuruluşumuz arama sondajı için lokasyon veremez konuma gerilemiştir.

Türkiye'nin, petrol ve gaz rezervleri açısından bir Orta Doğu ülkesi olmadığını, hatta "Güneydoğu sınırlarımızın, Birinci Dünya Savaşı sonrasında petrolün bittiği yerden çizildiğini" iddia eden görüşlere hak vermemek oldukça zordur. Ancak, Türkiye'de petrol varlığının ispatlandığı Güney Doğu Anadolu Bölgemizin bile büyük oranda ve ileri arama teknikleri ile aranmadığı, denizel alanlarımızın ise çok sınırlı ve çok da sağlıklı olmayan bir uygulama dışında hiç aranmadığı da bir diğer gerçekliktir. Türkiye'nin jeopolitik konumu ile, çevresindeki birçok rejimin hiç de dostça olmayan uygulamaları da anımsandığında, yurtiçi arama ve üretim yatırımlarının ne pahasına olursa olsun arttırılarak sürdürülmesinin yaşamsal önemini ortaya koymaktadır. Bu yatırımların parasal boyutu kadar ve bundan da ya-şamsal olan hu-suslar; TPAO, BOTAŞ gibi kuruluşların politik etki ve atamalardan arındırılması ve özerkleşmesi, petrol sektörünün reorganize olması, TPAO'nun 1980 öncesinde olduğu ve ilk kuruluş kanunda sağlanmış olduğu gibi dikey entegre yapıda (arama-üretim-taşıma-rafinaj-dağıtım-pazarlama) yeniden biçimlendirilmesi gibi hususlardır.

Ne var ki halen görülen uygulamalar, bunun tam tersine bir sürece işaret etmektedir. TPAO'ya yönelik düzeltici hiçbir çaba gözlenmediği gibi, BOTAŞ'ın da parçalanması gündemdedir. Ülkemizin petrol ve gaz alanındaki üretim ve tüketim dengelerine bakıldığında; Türkiye bugün petrol gereksiniminin %88'ini, gaz gereksiniminin ise neredeyse tamamını yurtdışından sağlamaktadır. Yıllık petrol ithal faturamız yaklaşık 3,5 milyar dolar, gaz faturamız ise yaklaşık 1-1,2 milyar



dolardır. Sektördeki mevcut yanlış yapılanmayla mevcut petrol ve gaz rezervleri de hızla tükendiğinden, önümüzdeki yıllarda, yerli üretimin tüketimi karşılama oranı da hızla düşecek ve dış ödemeler de artacaktır.

## PETROL İTHALATI VE BAKÜ-CEYHAN HATTI'NİN ÖNEMİ

Türkiye, petrol gereksinimini büyük oranda; S. Arabistan, İran ve Libya gibi ülkelere karşılamakta ve yılda yaklaşık 23 milyon ton petrol ithal etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından geliştirilen Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi, yıllardır ülkemizin gündemindeki en önemli konu başlıkları arasında yer almaktadır. Kimi değerlendirmelerin aksine bu boru hattı, "Türkiye'ye yalnızca yılda yaklaşık 100 milyon dolar gelir getirecek" önemsiz ve yararsız bir yatırım değil, stratejik ve uzun dönemli ekonomik yararları yaşamsal boyutta olan bir projedir.

Bu hat, getireceği mütevazı transit geçiş ücretinden çok daha büyük bir stratejik öneme sahiptir. Mevcut durumda; Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin tümünün, petrol ve gaz ihraç yolları (boruhatları, demiryolları, vb..) yalnız ve ancak Rusya Federasyonu sınırları içinden geçerek uluslararası pazara ulaşabilmektedir. Bu da, söz konusu ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarını elde etmek için sahip oldukları petrol ve gaz varlıklarını, güvenilir ve kesintisiz olarak pazara ve gerçek değerleriyle ulaştırmalarını engelleyen son derece önemli bir husus ve bir dezavantajdır. Rusya bu faktörü, söz konusu ülkelere karşı çok etkin olarak kullanmaktadır. Bu ülkelerin Rusya üzerinden olmayan güzergahlardan doğal zenginliklerini ihraç edebilmeleri, kalkınmalarını ve gerçek anlamda bağımsız olabilmelerini sağlayacaktır. Bakü-Ceyhan, herşeyden önce bunu gerçekleştirecek olan bir entegre ihraç sisteminin çok önemli bir adımı, bir köşetaşıdır. Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan gibi ülkelerin ekonomik açıdan güçlenmeleri, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ve petrol ve gazla sınırlı olmayan ticari ilişkilerini geliştirecek, yapılacak yatırımların çok daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağlayacaktır. Bunun ötesinde, hattın Türkiye içinde kalan bölümünün yaklaşık bedeli olan 1.7 milyar dolarlık yatırım ve Ceyhan limanında yılda 50 milyon tonluk yeni bir petrol pazarının oluşumu ve Boğazlar'dan yapılmakta

olan petrol tanker taşımacılığının yoğunluğunun artmaması gibi diğer hususlar da, Bakü-Ceyhan'ın yaşamsal önemini arttıran etkenlerdir. Bunlara ek olarak ulusal kuruluşumuz TPAO'nun Azerbaycan'da halen yürümekte olan ortak projeleri arasında en büyüğü olan Mega Proje'de %6.75 lik payının olması ve Azerbaycan'daki diğer projelerdeki hissedar konumu da gene bu hattın gerekliliğine ve Türkiye için yararına işaret etmektedir. Bakü-Ceyhan, Türkiye'nin 2000'li yıllarda giderek artacağı anlaşılan petrol ithalatı için de, kendi ulusal kuruluşunun da petrolün üretiminden hattın inşasına ve işletmesinde pay ve kontrol sahibi olduğu güvenilir bir kaynak çeşitliliğine ulaşmasını sağlayacaktır.

Bakü-Ceyhan Projesi'nin bu yaşamsal ve stratejik büyümesine değindikten sonra, gerçekleşme olanağına ilişkin düşüncelerimizi de belirtmekte yarar vardır. Bu hat, yılda yaklaşık 25 milyon ton Azeri ve 20 milyon ton Kazak petrolünü (toplam yılda 45 milyon ton) Türkiye üzerinden uluslararası pazara ulaştırmayı hedefleyen projemizdir. Hattın yapımına yönelik çerçeve anlaşmaları diye tanımlayabileceğimiz; "Hükümetler Arası Anlaşmalar", "Geçiş Ülkesi (Ev Sahibi Ülke) Anlaşmaları", Anahtar Teslimi Fiyat Garantisi Anlaşması" ve "Hazine Garantisi Anlaşması" gibi anlaşmaların gereklilikleri neredeyse tamamen yerine getirilmiştir. Özellikle de, Azerbaycan'ın, Gürcistan lehine kabul (feragat) ettiği transit geçiş ücreti koşulları, bu iki ülkenin Bakü-Ceyhan'ın stratejik önemine ve bir an önce yapılmasının gerekliliğine atfettikleri önemi vurgulaması açısından çok önemsenmelidir. Ancak, yaklaşık 3 milyar dolarlık bir yatırımı gerekli kılan bu boyuttaki bir projenin önünde çok daha ciddi sorunlar vardır. Bunların başlıcası, hattın içinden geçecek petrol miktarının garanti edilmesi, yani teknik deyimle "throughput" garantilerinin sağlanabilmesi sorunudur. Politik sayılabilecek açıklamaların dışında, başta Mega Proje'nin en büyük ortağı olan BP-Amoco'nun ve diğer ortakların (Exxon, Unocal, Lukoil,..) petrollerini Bakü-Ceyhan'a taahhüt ettiklerini ya da edeceklerini kabul etmek hayli zordur. Şirketler bu konuda ticari çıkarlarını ve yetersiz petrol miktarlarını öne sürmektedirler. Diğer yandan, hattın yapımını olanaklı kılacak Kazak petrolü konusunda hiçbir olumlu gelişme olmadığı gibi (Kazak tarafının sık sık değişen söz ve demeçlerinin dışında) Kazakistan'daki en büyük proje olan Tengiz sahasının tüm petrolünün de CPC (Caspian Pipeline Consortium) boruhattına somut "through-



put" garantileriyle bağlanmış ve hattın inşaatına başlanmış olması da, Bakü-Ceyhan'ın yapılabiliğini zorlaştıran çok önemli bir dezavantajdır. Bu hat(CPC) ilk aşamada 26 milyon ton, ikinci aşamada ise 72 milyon ton Kazak petrolünü gene Rusya sınırları içinden Karadeniz'e taşıyacaktır. Tengiz'in 2004 yılı üretim hedefinin 19-20 milyon ton olduğu dikkate alınır, Bakü- Ceyhan'ın şansının en az bir 8-10 sene sonrasına (o da belki) olabileceğini düşünmek fazla kötümserlik değildir. Bakü-Ceyhan'da Türkiye'nin en önemli stratejik ortağı, Azerbaycan olarak görünmektedir. Bu hattın şansı, Azeri gazını da paralel bir hatla taşıyacak entegre bir projeye arttırılabilir.

## TÜRKİYE'NİN GAZ GEREKSİNİMİ VE İTHAL PROJELERİ

Türkiye'nin genel enerji ve buna bağlı kaynak (petrol,doğal gaz,vvb.) talep projeksiyonları, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile bağlı ve ilgili kuruluşlarınca yapılmaktadır. Bu tahminlere göre, Türkiye'nin önümüzdeki 20 yıl için enerji ve gaz talep tahminleri Tablo-1 ve Tablo-2'de yer almaktadır.

TABLO-1

### TÜRKİYE GENEL ENERJİ TALEBİ (BİN TON PETROL EŞDEĞERİ)

YILLAR	2000	2005	2010	2015	2020
GENEL ENERJİ TALEBİ	89354	130000	170318	226183	299986
GAZ TALEBİ	14541	42208	50192	61361	75302
PETROL TALEBİ	36302	39509	46190	54572	66667

Kaynak: ETKB APK Dairesi Bşk., 1999

TABLO-2

### TÜRKİYE GAZ TALEBİ (Orijinal Birim: Milyar metreküp/yıl)

YILLAR	2000	2005	2010	2015	2020
GAZ TALEBİ	20.8	45.1	53.6	64.8	80

Kaynak: ETKB APK Dairesi Bşk., 1999

Bu rakamların gerçekçi olup olmadığı konusunda yurtiçi ve yurt dışından gelen oldukça ciddi eleştiriler mevcuttur. Yurt içinde DPT'nin yanısıra, meslek kuruluşları da (örneğin Elektrik Mühendisleri Odası), talep tahminlerinin plansız yapıldığı ve gerçek talep rakamlarının abartıldığı yönünde ciddi beyanlarda bulunmaktadırlar. Bunun yanı sıra, Dünya Bankası ve Uluslararası Enerji Ajansı gibi kuruluşlar da, Türkiye'nin hızla gelişen bir ülke olmakla beraber, açıklanan rakamların oldukça yüksek olduğu ve bu rakamlara dayalı olarak imzalanmış uluslararası gaz temin anlaşmalarının ülkemizi sıkıntıya sokacağı yönündeki görüşlerini açıklamakta ve bu eleştirel görüşler giderek ağırlık kazanmaktadır. Bu eleştirilere son dönemde ülkemizin ödeme dengeleri açısından önemli bir katılım da, Hazine Müsteşarlığı'mızdan gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye'nin ilgili Bakanlıkları'nın ve kimisinde TBMM'nin imza koyduğu çok sayıda anlaşmanın ve buna bağlı devlet adına taahhütlerin varlığı, buna karşılık da Türkiye'nin gerçek gaz pazarı ve ödemeler dengesi (ya da darboğazları) göz önüne alındığında, ciddi sorunlarla karşı karşıya kalındığı ve planlamanın aslında çok önemli olmasına karşın bu olguya, son yıllarda gereken özenin gösterilmediği görülmektedir.

ETKB'nca öngörülen gaz talep tahmin rakamlarına dayalı olarak ve halen temin etmekte olduğumuz gaz kaynaklarına ilave olmak üzere, çok sayıda "al ya da öde" koşullu alım-satım anlaşması imzalanmış ve birçok ülkeye karşı taahhüt altına girilmiş durumdadır. Mevcut anlaşmalar ve bunlara ek olarak imzalanmış somut anlaşmalar Tablo-3'de yer almaktadır.

TABLO-3  
DOĞAL GAZ TEMİNİ İÇİN İMZALANMIŞ ANLAŞMALAR

MEVCUT ANLAŞMA	MAKSİMUM ALIM	İMZA TARİHİ	SÜRE	DURUM
RUSYA (BATI)	6	86	25	Devrede
RUSYA(BATI)	8	98	23	Devrede
RUSYA(M.AKIM)	16	97	25	Finansman buldu, karasal inşaat başladı
İRAN	10	96	22	İran kısmı tamam,Türkiye kısmı sürüyor
TÜRKMENİSTAN	16	99	30	İmzalandı, sorunlar var
CEZAYİR(LNG)	4	98	20	Devrede
NİJERYA(LNG)	1.2	95	20	Devrede

TOPLAM: 61.2 MİLYAR METREKÜP

Kaynak: BOTAŞ Genel Md.,1999



Bu anlaşmaların dışında, Irak'la yılda 10 milyar metreküp gaz alımı için İyi Niyet Protokolü, Azerbaycan'dan 16 milyar metreküp gaz alımı için görüşmeler, Mısır'dan gaz alımı için görüşmeler sürdürülmektedir. Bunlar içinde Azerbaycan'dan alınacak (?) gazın, Bakü-Ceyhan'a paralel bir hatla Türkiye'ye ulaştırılmasının da, hem ekonomik, hem de stratejik açıdan büyük önem taşıdığına işaret etmek gerekmektedir. İki hattın (aynı avantaj, Hazar geçişi Türkmen gazı projesi için de geçerlidir) aynı güzergahı izleyecek olması, irtifak haklarından işletme giderlerine, güvenlik-ten telekomünikasyon ve elektrifikasyona

birçok giderin ortak olmasını sağlayacağından, her iki hattın da toplam maliyetini düşürecektir. Ayrıca, Bakü-Ceyhan'a "ticari" gerekçe ile itiraz eden şirketlerin, Azeri gazında da önemli pay sahibi olması ve bu gazın pazarlanması için en cazip Pazar olarak Türkiye'yi görmeleri de pazarlık şansımızı artıran ve Bakü-Ceyhan konusunda da elimizi güçlendiren bir faktör olarak devreye konulabilmelidir.

Tablo-3'de görüldüğü gibi Türkiye, önümüzdeki yıllarda, imza ile taahhüt ettiği büyük miktarda gaz alımı ile karşı karşıyadır ve bu imzalanan anlaşmaların "al ya da öde" koşulu gereği, gazı almama durumunda, alıyormuş gibi parasını ödemekle yükümlüdür. Bu durumun Türkiye'nin ekonomik ya da stratejik yönden rahat hareket etmesine olanak sağladığını söylemek oldukça güçtür. Bu tablo, bir başka gerçekliğe daha işaret etmektedir. Türkiye halen tükettiği 12 milyar m<sup>3</sup> gazın yaklaşık 7 milyar m<sup>3</sup>'ünü Rusya'dan almaktadır. Bunun toplam gaz alımındaki oranı, % 58'dir. Ancak, Türkiye'nin mevcut hattan (Rusya-Ukrayna-Moldova-Romanya-Bulgaristan üzerinden) alacağı gaz miktarı 14 milyar metreküp olduğunda bu oran % 74'dür. Mavi Akım diğer alternatiflerden önce gerçekleşecek olursa (ki resmi tercih öyle görünüy- or) Rusya'dan alınacak gaz miktarı 30 milyar m<sup>3</sup> olacak ve söz konusu oran daha da yükselecektir. Türkiye'nin ister Rusya, ister bir başka ülke olsun

kaynaklarını böylesi büyük oranda bir ülkeye bağlaması, "kaynak çeşitliliği" ilkesine uymadığı gibi, enerji kaynaklarının "güvenliği" kavramına da ters düşmektedir. Gaz temin kaynağı neredeyse tamamen Rusya'ya bağlanan bir Türkiye'nin,

Kafkasya ya da Orta Asya'da etkin bir politika izlemesini beklemek biraz fazla iyimserlik olacaktır. Diğer yandan, Türkiye'nin önceliği Mavi Akım'a vermiş olması, daha önceden de öngördüğümüz gibi, Türkmenistan üzerinde bir güven sorunu yaratmış ve bu ülkeyi, yılda 20 milyar m<sup>3</sup> gazını, bin m<sup>3</sup>'ü 36 dolar civarında bir fiyatla (uluslararası pazar fiyatının neredeyse üçte biri)

Rusya'ya satmak zorunda bırakmıştır. Bu miktarın 30 yıllık bir süre için ve yılda 50 milyar m<sup>3</sup>'lük bir hacme yükseltilecek anlaşmaya bağlanması da gündemdedir. Böylece Rusya, zaten var olan ihrac yolları tekeli tamamen güçlendirmiş ve bölgedeki en önemli rakiplerinden olan Türkmenistan'ın gazını ucuz bir fiyatla gene kendi kontrolüne almıştır. Kendi rezervlerini üretebilmek için teknoloji ve sıcak para sorunu olan Rusya, böylece hiç yatırım yapmadan ve kendi rezervlerini gelecek için saklayarak, çok yaşamsal bir kaynak yaratmış olmaktadır. Bu örnek, diğer bölge ülkelerine, "Rusya'nın gücü" açısından bir gösterge de oluşturmaktadır.

Bir diğer seçenek olan İran gazı konusunda da önemli sorunlar vardır. Bir boyutuyla bakıldığında, Türkiye'yi stabilize etmeye ve parçalamaya yönelik kökten dinci ve ayrılıkçı iki ayrı (ama temel hedefleri aynı) hareketi desteklediği resmi açıklamalarla da sabit olan İran rejiminden gaz alımının ne denli doğru olduğu yeterince düşünülmüş görünmemektedir. Ne var ki bu anlaşma da 1996'da imzalanmış ve Refahyol döneminde de Türkiye lehine olan bir madde değiştirilerek yenilenmiş ve Türkiye bu alıma "mahkum" hale gelmiştir. 1999 yılı sonunda İran tarafının kendi taahhütünü yerine getirdiği ve Türkiye'nin bu gazı almaması halinde tazminat ödemesi gerektiği, İran tarafınca açıklanmış ve bunun üzerine BOTAŞ heyeti İran'a giderek

***Dünya Bankası ve Uluslararası Enerji Ajansı gibi kuruluşlar da, Türkiye'nin hızla gelişen bir ülke olmakla beraber, açıklanan rakamların oldukça yüksek olduğu ve bu rakamlara dayalı olarak imzalanan uluslararası gaz temin anlaşmalarının ülkemizi sıkıntıya sokacağı yönündeki görüşlerini açıklamakta ve bu eleştirel görüşler giderek ağırlık kazanmaktadır.***



görüşmeler yapmış ve bu alım şimdilik, 2001 yılının ortalarına ertelenmiştir. Türkiye'nin İran, Irak ve benzeri komşularıyla olan ilişkilerinde, bir an için bu rejimlerin ülkemize yönelik hasmane tutumlarının olmadığı varsayılırsa, o zaman tereddütsüz, gerek mesafe olarak yakınlık ve buna bağlı ucuzluk faktörleri açısından ve gerekse komşularımızla sağlıklı ve karşılıklı yarara dayalı ilişkileri tesis açısından, gaz alımlarında bu ülkelere öncelik vermek en akılcı seçenek olurdu. Ancak, mevcut davranışları ile, enerji kaynaklarımızı bu tür rejimlerin inisiyatifine bırakmanın çok akılcı olduğunu iddia etmek zor görünmektedir. Bu kaynaklar, yalnız ve ancak gaz ithalatında münhasıran tek bir ülkeye (Rusya) bağlı kalmamak açısından kaynak çeşitliliği ve bir de rekabet unsuru devreye konularak fiyat düşürebilmek amacıyla gündeme getirilmesi gereken kaynaklardır.

Türkmen gazını Azerbaycan-Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ulaştırmayı hedefleyen boruhattı projesi; ABD'nin de "çoklu boru hatları" ya da "Doğu-Batı Koridoru" stratejisi çerçevesinde desteklediği bir proje olmasına karşın, gerek yapımını üstlenen konsorsiyumun yapısı, gerek daha önce açıkladığımız Türkiye'nin öncelikleri ve Türkmenbaşı'nın tepkisi, gerek dünya finans olanaklarının ve Türkiye'deki "gerçek" gaz pazarının aynı anda herbiri 3-4 milyar dolara varacak birden fazla projeyi kaldırılmasına olanak vermemesi ve nihayet "Hazar'ın Statüsü" ve benzeri etkenlerle, öngörülen olumlu seyri izlememektedir. Bu hattın Azerbaycan'dan geçecek olması, Azerbaycan'ın da Türkiye'ye gaz satmak üzere girişimlerine hız vermesi bir diğer sorunu oluşturmaktadır. Türkiye'deki bazı "oyuncu"lara ve bu "oyun"un boyutunda yer tutan bir kesime göre, "Azeri gazının gündeme getirilmesi, pişmiş aşı su katmaktan başka birşey değildir ve 8-10 yıldan önce gündeme gelmemelidir." Oysa, böylesi bir projenin olabilirliği en azından 1994'den beri bu konuyla yakından ilgilenenlerin "malumu"ydü ve Türkiye'nin alım öncelikleri belirlenirken dikkate alınmalıydı. Ayrıca, ulusal kuruluşumuz TPAO'nun, 700 milyar metreküp civarında üretilebilir gaz rezervine sahip olduğu tahmin edilen Şah Deniz Projesi'ndeki % 9'luk payı da, Azeri gazının bir diğer önemli avantajını oluşturmaktadır. Azeri gazının Bakü-Ceyhan'a paralel bir hatla Türkiye'ye getirilmesi, daha önce de belirttiğimiz gibi; kamulaştırma bedelleri, işletme masrafları, telekomünikasyon, güvenlik, vb.. gibi birçok masraf ortak yapılacağından önemli tasarruf sağlayacaktır. Bu husus, Bakü-

Ceyhan'a "ticari" gerekçelerle ayak direyen şirketlerin en azından bu konudaki itirazlarının samimiyet derecesini "test etmek" için yararlı bir pazarlık olanağı yaratmaktadır. Bakü-Ceyhan'a petrol sağlayacak en önemli proje olan Mega Proje'nin en büyük ortağı BP-Amoco, aynı zamanda Şah Deniz (gaz) projesi'nin de en büyük ortağıdır. Her iki proje, Türkiye-Azerbaycan ve Gürcistan için olduğu kadar, petrol ve gazın büyük bölümünü kontrol eden ve hatların yatırımı ve işletmesine de katılacak şirketler için de tüm tarafların kazançlı çıkacağı ("win-win") bir biçimde çözülebilir. Türkiye, hem yapımında en az sorun olan ve hem de bölgedeki çıkarları açısından yaşamsal değeri olan bu projeye öncelikle sarılmalıdır. Gerek mevcut (Azerbaycan ve Gürcistan'daki) gaz hatlarının rehabilitasyonu ve gerekse yeni hatların inşası seçenekleri devreye konularak bu projenin 2 yıl içinde sonuçlandırılması mümkün görülmektedir. Türkiye, enerji projelerinde ve özellikle gaz satın alacağı kaynaklar açısından önceliklerini belirlerken, bölgedeki rejimlerin yakın-orta ve uzun

***işletme masrafları da dikkate alındığında boruhattı ile gelen gaza göre yaklaşık % 60 pahalı olan LNG'yi toplam gaz alımları içinde, yalnızca "kaynak çeşitliliği" gerekçesi ile %25-30 oranında sistemde bulunduran bir ithal politikasının, Türkmen gazı ya da Azeri gazını, bin metreküpte 3-5 dolar daha pahalı olacağı gerekçesi ile ertelemesi ya da tamamen devre dışı bırakması da kolay savunulacak bir uygulama olmasa gerektir.***

dönemli politikalarını ve gerek Türkiye'ye ve gerekse bölgeye yönelik stratejilerini özenle gözden geçirmek zorundadır.

Bu tür projeler arasında önceliklerin belirlenmesindeki çok önemli bir etken de kuşkusuz gazın fiyatıdır. Kamuoyunda da, örneğin "Türkmen gazı, Rus gazına göre başabaş ya da 1-2 dolar pahalıdır" (ya da bunun tam tersi) gibi açıklamalar sıkça görülmektedir. Gerçekten de fiyat ülkemizin çıkarları açısından dikkate almamız gereken en önemli unsurlardan biriye de, işletme masrafları da



dikkate alındığında boruhattı ile gelen gaza göre yaklaşık % 60 pahalı olan LNG'yi toplam gaz alımları içinde, yalnızca "kaynak çeşitliliği" gerekçesi ile %25-30 oranında sistemde bulunduran bir ithal politikasının, Türkmen gazı ya da Azeri gazını, bin metreküpte 3-5 dolar daha pahalı olacağı gerekçesi ile ertelemesi ya da tamamen devre dışı bırakması da kolay savunulacak bir uygulama olmasa gerektir. Kaldı ki, en azından maliyetler açısından bakıldığında, Türkmen gazının ya da Azeri gazının Rus gazından daha pahalı olduğunu kabul etmek de zordur. Aynı husus, İran için de geçerlidir. Eğer Türkiye'nin önceliği, gaza olan acil ihtiyacı açısından "en erken gelen" kaynak ise, o zaman İran gazını geciktirmenin izahı mümkün olmayacaktır. Ne var ki, İran rejiminin kabul edilmez tavrı, bu alımı (mümkün olsa) hiç yapmamamızı gerektirmektedir. Görüldüğü gibi, ülkemizin enerji kaynak ithalat politikası belirlenirken özenle gözetilmesi gereken husus; fiyat, temin zamanı gibi parametreler kadar ve belki de ondan çok daha önemli olmak üzere Türkiye'nin stratejik çıkarları ve kaynak çeşitliliğine gitmenin yaşamsal gerekliliğidir. Bu perspektiften bakıldığında da, mevcut alternatifler arasında öncelik Azeri ve Türkmen gazlarına verilmelidir. Daha önce de değindiğimiz gibi, İran-Irak gibi seçeneklerin kaynak çeşitliliği ve rekabette yararlanarak fiyat indirimi sağlayabilme unsurları sağlanarak ve mevcut Rus gazı alımına (14 milyar metreküp) ek ve öncelikli olarak Mavi Akım'la yeniden (16 milyar metreküp daha) Rus gazı almak yerine devreye konulması (Azeri ve Türkmen gazından sonra) düşünülmelidir. ☆



# EKONOMİK SİSTEM DEĞİŞİKLİĞİNİN YENİ ADI - PAZAR SOSYALİZMİ

Ekin KESKİN - Mehmet AKPINAR\*

## Statik Dünya Dengesi

Yeni dünya düzeninin ilk önemli zaferi 1980'li yılların sonunda ABD ve müttefiklerinin Sovyet bloğuna karşı kazandığı başarıdır. Bu zafer sadece ekonomik olmayıp aynı zamanda hem kültürel hem de ideolojiktir. Zaferin önemini vurgulamak bakımından, bugün resmi olarak kendisinin "komünist" olduğunu deklare eden Çin Halk Cumhuriyeti'nin, ABD hegemonyasındaki dünya ile entegrasyon çalışmaları örnek olarak verilebilir.

Bugünkü duruma Sırbistan ve Irak gibi izole edilmiş bölgesel problem kaynaklarını bir kenara bırakıp, statik olarak bir zaman kesitinden bakarsak, dünyanın entegre olmuş küresel bir iktisadi ve politik yapıya kavuştuğunu söyleyebiliriz. ABD mevcut durumda uluslararası sistemin merkezinde yer almaktadır. Bunun neticesinde dünya ABD'nin askeri, ekonomik ve politik gücü etrafında şekillenmektedir. Statik yapı, tek başlı bir dünya düzenine işaret etmektedir.

Kısaca 'küreselleşme' olarak ifade edebileceğimiz yeni dünya dengesinin oluşmasıyla birlikte dünya ekonomisi özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren hızlı bir değişim sürecinde bulun-maktadır. Bu değişimin içerisinde bulunduğumuz yüzyılın ilk çeyreğinde hızlanarak devam edeceği beklenmektedir.

Muhtemelen bu dönemde mal ve hizmet ticareti daha serbest hale gelecektir. Bu konuyla ilgili normları tespit eden GATT ile serbest ticareti yönetme görevi verilen Dünya Ticaret Örgütü'nün çalışmaları neticesi 2005 yılına kadar ilgili anlaşmalara taraf olan ülkeler mal ve hizmet ticaretindeki sınırları tamamen kaldıracaklardır.

Uluslararası ticarete meydana gelen gelişmelere paralel olarak ülkeler arası sermaye hareketleri hızlanmış, önemli ölçüde serbestleşmiş ve sermaye piyasaları uluslararasılaşmıştır.

Son 25 yılda yaşanan yoğun finansal yenilikler, milli finans piyasalarının uluslararası finans piyasasına entegrasyonu ve ülkelerarası sermaye akımlarının artması, milli ekonomi kavramının yerine "açık ekonomi-makro ekonomi" kavramının yerleşmesine yol açmıştır.

Tüm bu gelişmeler birlikte yorumlandığında, dünya ekonomisinde yeni bir denge kavramının ortaya çıktığını ve finansal piyasalardaki hakimiyeti sebebi ile bu yeni dengede dünya ekonomisinin ABD ekseninde şekillendiğini görülmektedir. ABD merkezli, tek başlı yeni düzeni, serbestleşmeyle birlikte ülkeler için yeni fırsatlar yaratsa da rekabet olgusu ve milli çıkarlar yokolmamıştır.

Bugün dünyanın yaşadığı hızlı küreselleşme süreci sonucunda:

\* Dünya Ekonomisi Araştırmaları Masası .



• Ülkeler arası rekabet ve milli çıkarlar yok olmamıştır. Klasik rekabet yerini stratejik rekabet kavramına bırakmıştır.

• Stratejik rekabet kavramı bilgi ve teknolojinin görece önemini arttırmıştır.

• ABD'nin uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinde ki üstünlüğünü sınırlamak üzere stratejik ticaret ortaklıkları ve ekonomik bloklar oluşmaya başlamıştır.

İşte Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Ülkeleri Birliği, Güney Amerika Birliği, Asya-Pasifik Ekonomik Birliği bu tür örgütlenmelere örnek gösterilebilir.

Dünya ekonomisi yeniden yapılanırken ve küreselleşirken beraberinde milli ekonomilerin yapılarında da bir dizi değişimi ve problemi kaçınılmaz olarak gündeme getirmektedir. Ticaretin serbestleştirilmesi ve sermaye piyasalarının entegrasyonu olarak özetlenebilecek küreselleşme kavramı altında milli ekonomilerin;

• Kendi içlerine kapalı olarak istikrarlı bir makro ekonomik politika geliştiremeyecekleri,

• Para politikası araçlarının milli ekonomi tarafından değil, dışsal olarak belirleneceği,

• Ekonomik parametreleri tahmin etmek ve yönetmenin zorlaştığı,

• Ülkelerin, sermaye piyasalarındaki krizlere, global enerji krizlerine, dünya ekonomisindeki daralma ve genişleme vb dışsal şoklara daha çok açık olacağı,

• Milli iktisat politikalarının uluslararası konjunktürden bağımsız olamayacağı,

• 1950'li yıllardan beri tartışılan iktisadi bağımlılığın küreselleşme ile beraber arttığı,

• Global şokların ülkelere nüfuzunun daha kısa sürede gerçekleştiği,

• ABD'nin ticaret ve sermaye piyasalarındaki karşılaştırmalı üstünlüğünün ancak iktisadi koalisyonlarla sınırlanabileceği ve

• Klasik ekonomi politikaları yerine "stratejik" politikaların zaruri hale geldiği ve stratejik rekabet kavramı ve teknoloji-bilgi yatırımlarının görece üstünlük kazandığı öne sürülmektedir.

Bu önermelere ilave olarak dışa açık makro ekonomik yapının, ülkelerin "stratejik" rakiplerinin negatif etkili politikalarına açık olduğu ve global

ekonominin yapısı ile diğer ülkelerin taktik ve stratejilerini analiz etmeden milli ekonomi politikaları oluşturulamayacağı da iddia edilmektedir.

## Dinamik Dengesizlik

Ekonomik ve politik oluşumların dinamik olduğu gerçeğinden hareket edersek, ulaşılmış gözüken dengenin "geçiciliği" ve dinamik yapının yeni oluşumlara gebe olduğu iddia edilebilir. Dünyanın bu dinamik yapısı, ABD'nin gücünün, tarihteki benzeri örneklerde olduğu gibi, mutlaka

***ABD merkezli, tek başlı yeni düzeni, serbestleşmeyle birlikte ülkeler için yeni fırsatlar yaratsa da rekabet olgusu ve milli çıkarlar yokolmamıştır.***

bu gücü sınırlamak isteyen ülke veya ülkeler koalisyonu tarafından tehdit edileceği gerçeğini hatırlatmaktadır. ABD'nin karşısındaki ülkeler kendilerini uluslararası arenada daha dezavantajlı bir konumda görmektedirler. Ticaret ve sermaye hareketleri "yeni üçüncü dünya" olarak adlandırılacak ülkelerin aleyhine gelişmektedir.

Uluslararası politik gücün ekonomik ve askeri gücün neticesi olarak ortaya çıktığı düşünülürse, ABD dışındaki ülkelerin yeni dengede dezavantajlarının büyüyeceği, netice olarak bu ülkelerin yeni ittifaklar teşkil edecekleri, dünyanın çok kutuplu bir yapıya doğru sürükleneceği öngörülebilir.

Bu dinamik değişim yapısı; uluslararası ilişkiler ve politikalar sonucu oluşabileceği gibi; yeni bir ekonomik sistemin ortaya çıkmasıyla da gerçekleşebilir. Bu analizin konusu dünya ekonomisinde yeni oluşumlar olduğu için uluslararası ilişkiler ve politika değişimlerine ilişkin beklentiler dikkate alınmamıştır.

Analizde statik dünya dengesinde oluşabilecek değişimler ile, statik dengenin ekonomik yapısına karşı ortaya çıkabilecek yeni ekonomik sistem araştırılacaktır.

## Sosyalist Piyasa Ekonomileri - İlk Dengesizlik

Yeni sisteme ilk şok muhtemelen "değişimdeki ülkeler" olarak adlandırılan, komuta ekonomisin-



den serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki eski Sovyet Bloğu ülkelerinde ortaya çıkabilir.

Eski komuta ekonomilerinin (sosyalist ekonomilerin) yeniden yapılanması esas olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (IBRD)'nin kılavuzluğu altında gerçekleşmiştir. Ekonomik değişim politikaları ülkelerin kendi bürokratları ve akademisyenleri tarafından tasarlanmış olsa da, politikaların arkasında klasik IMF para programları ile IBRD'nin yapısal programları yer almıştır.

Her ne kadar değişim gösteren ekonomiler birbirinden çok farklı olsa da (Polonya ile Moğolistan gibi, Rusya Federasyonu ile Macaristan gibi) uygulanan değişim ve yeniden yapılanma programları ülkeler arasında fark gözetmemiştir.

Tasarımcıları tarafından "şok terapi" olarak tanımlanan bu politikalar parasal ve yapısal olmak üzere ikiye ayrılabilir. Değişim ekonomilerine tavsiye edilen reçete ile ulaşılmak istenilen "şok terapi";

- Fiyatlar üzerindeki kontrollerin kaldırılması,
- Kamu varlıklarının özelleştirilmesi,
- Özel mülkiyet hakkının serbest bırakılması,
- Ticaret üzerindeki engellerin kaldırılması,
- İmalat sektörüne rekabetçi bir yapı kazandırılması,
- Sermaye transferleri üzerindeki engellerin ortadan kaldırılması ve
- Uluslararası piyasalara açılma / dışa açıklık olarak özetlenebilir.

Politikalar, değişimi tasarlarken olumlu etkilerin kısa dönemde ortaya çıkmayacağını, etkin bir kaynak dağılımının ancak uzun dönemde mümkün olabileceğini hesaba katmamışlardır.

İlave olarak kısa dönemde bu politikalar uygulandığında;

- Enflasyon,
- İşsizlik,
- Milli Gelirde daralma,
- Ödemeler dengesi açıkları ve
- Bütçe açıklarının

ortaya çıkabileceği öngörülse de bu problemlerin kronikleşeceği hesaba katılmamıştır.

Değişim ekonomisini çalışan akademisyenler; yapısal reformların ekonominin her alanında aynı anda uygulanması gerektiğini, bunun sistem değişikliğinin "altın kuralı" olduğunu ileri sürerken; IMF ve IBRD tarafından tasarlanan değişim politikalarının en temel yanlısını ortaya koymaktadırlar.

Bu yanıtlar sonucu;

- Özelleştirme ve mülkiyet hakkı devri eğer "vergi reformu" ile desteklenmezse, sonuçta özelleştirme ilgili ülkenin bütçesinin çökmesine yol açabilir.
- Eğer milli imalat sektörü dünya piyasaları ile rekabet koşullarına erişmeden dışa açılırsa kronik ödemeler dengesi problemleri ortaya çıkabilir.
- Güçlü bir sermaye piyasası gelişmeden, sermaye hareketleri serbest bırakılırsa, ilgili ülkede ki politik ve ekonomik problemlerin de tesiriyle yurtdışına önemli oranda sermaye ve servet çıkışı gerçekleşebilir.

Yukarıda özetlenen ve genellenen politika yanıtları, sistem değişikliğinin yeniden yorumlanmasına, uygulanan politikaların yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır.

Değişim ekonomilerine bugün tavsiye edilen politikalar daha çok "Çin Halk Cumhuriyeti" nin izlediği "üçüncü yol" benzeri politikalarlardır.

Değişim politikaları sonuç olarak "serbest piyasa" ekonomileri yerine "sosyalist piyasa ekonomileri" olarak adlandırılacak yeni bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu sistem, ekonomik açıklığın ve serbestliğin tam olduğu, fiyat kontrollerinin olmadığı, dışa açık, özel mülkiyetin serbest olduğu fakat rekabetçi üretimin gerçekleşmediği, kaynak dağılımı etkinliğinin sağlanmadığı bir yapıya işaret etmektedir.

Sosyalist pazar ekonomileri; "sermaye hareketlerinin ve tüketim kalıplarının değişerek Pazar ekonomisinin gereklerine uyduğu" fakat "üretim fonksiyonunun ve rekabetçi yapının sosyalist ekonomilerdeki yapılarını muhafaza ettiği" ekonomiler olarak ifade edilebilir.

Uluslararası kuruluşların değişim ekonomilerine yeni tavsiyeleri dikkatle incelendiğinde, politikalarda bir "geri adım" davranışı görülmektedir. IBRD, değişim ekonomilerinin kısmi olarak özelleştirmeden vazgeçmelerini, daha önce özelleştirilen bazı varlıkların tekrar millileştirilmesini, sermaye



hareketlerini kontrol etmenin önemini vurgulamakta; ve kamu ekonomisinin daha aktif olarak ekonomik hayata müdahalesini önermektedir.

Sonuç olarak, serbest piyasa ekonomisi ile özdeşleşen "küreselleşme" ve "yeni dünya düzeni" karşısında "sosyalist piyasa ekonomisi" olarak adlandırılan bu yeni oluşumu "de facto" olarak bulmuştur. Bu "üçüncü yolun", sonuçta gerekli reformlar tamamlandıktan sonra serbest piyasa şartlarına ulaşip ulaşamayacağı kesin değildir. Fakat "yeni dünya dengesine" ilk dengesizlik ve uyumsuzluk tepkilerinin geldiği ve bu tepkilerin "kısa dönemde" çözülemeyeceği rahatlıkla söylenebilir. ☆



## ORTA ASYA:

# Tehdit Algılamaları ve Bölgesel Güvenlik\*

Ömerserik T. KASENOV\*

SSCB'nin dağılmasından sonra eski Orta Asya Cumhuriyetlerinin güney komşularıyla ilişkileri hızla gelişmeye başlamıştır. Bu süreç içerisinde Tacikistan ve Afganistan'da gelişen olaylarla bağlantılı olarak geleneksel petrol satıcısı Orta doğu ülkeleriyle, petrol ve gaz rezervleri oldukça büyük Hazar Havzası ülkelerini birbirlerine bağlayan yeni enerji kaynakları politikaları ve Orta Asya'ya olan narkotik ticaret yollarının belirmesi bölgenin önemini artırmıştır.

Şimdiden, Orta Asya üzerinde ikinci 'Büyük Oyun'un başladığını gösteren bazı emareler ortaya çıkmıştır. 19.yüzyılda Rusya ile İngiltere arasında oynanan birinci oyundan farklı olarak ikinci oyunda, oyuncular, hedefler ve hedeflere ulaşma metodları açısından farklılıklar var. Orta Asya'nın yeni bağımsız devletlerinin bu oyunda ayrı ayrı değil, birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Bu oyuna iştirak eden esas oyuncular ise ABD, Rusya, Çin'dir. Ek iştirakçi olarak Orta Doğu ve Güney Asya ülkeleri olan İran, Türkiye, Hindistan ve Pakistan oyuna katılmaktadır. Bu oyunda batı Avrupa devletlerinin mevcudiyetini görmezden gelmek

yanlış olur. Sonuçta elde edilecek kâr ise oldukça büyüktür: petrol, gaz Bölgenin ve Orta Asya'nın diğer tabii zenginlik kaynakları. Rusya, Çin ve 'İslam Dünyası' arasındaki önemli jeostratejik konumu, kara ve havadan önemli ulaşım yollarının kavşağında olması da temelde oyunun içeriğini zenginleştirmektedir. Çünkü Orta Asya bölgesinde güç sahibi olanla, 21 yüzyıl Avrasya'sında jeostratejik açıdan güçlü hale geleceği düşünülmektedir.

Rusya'nın Türkmen gazına karşı uyguladığı sert politika ve bu gazın Rusya topraklarından Gürcistan ve Ukrayna'ya taşınmasında alternatifin olmaması Sovyet döneminde yüksek olan gaz üretiminin önemli miktarda azalmasına sebep olmuştur.

Sovyetler döneminde gaz üretimi 89.9 m<sup>2</sup> olan Türkmenistan'ın 1996 yılındaki üretimi 35,2 m<sup>2</sup>gerilemiştir. Bu arada Rusya Rus şirketi "Gazprom" aracılığıyla Türkmenistan'dan ucuza aldığı gazı Ukrayna ve diğer Avrupa ülkelerine satmayı planlıyor.

Karadeniz'in altından geçecek Rusya-Türkiye boru hattı Gazprom'un Türk pazarına Türkmen gazını sokmamak amacıyla ortaya attığı stratejik bir projedir. Mavi Akım adını alan bu projeye Rusya Türkiye ile olan gaz ihracatını 3 milyar m<sup>2</sup> den 16

\* Bezapostnot Tsentralnoy Azii (Orta Asya'nın Bağımsızlığı) Almaati, Kaynar Üniversitesi, 1998 ss. 167-195

\* Türkistan Araştırmaları Masası Asistanı Vedat Özçelik tarafından Rusça'dan çevrilmiştir.



m<sup>2</sup>'e çıkarmayı planlıyor. Bu miktarı daha sonra kademeli olarak ilk etapta 2015'te 30-40 m<sup>2</sup>'e kadar yükselecektir.

## Bölgesel Güvenlik ve Tehditler

Asya'daki yeni bağımsız devletler için siyasi coğrafyanın şimdiki durumu ulusal ve bölgesel güvenliğe yönelik ciddi tehditler oluşturmaktadır. Bu tehlike, Sovyetlerden miras kalan problemler yığını ve daha sonra oluşan problemlerle başbaşa kalarak bağımsızlıklarını sağlamaya çalışan devletlerin iç istikrarsızlığı yüzünden daha da artmaktadır.

Bölge devletlerinin sağlam bir birliğin ve gerekli dış siyasi ilişkiler koordinatörlüğünün olmaması, onların bu bölgeyi himayesi altına almak isteyen devletler için kolay bir yem olmalarına sebep olabilir. SSCB'nin yıkılmasından sonra eski Orta Cumhuriyetleri üzerindeki kontrolünü kaybeden Rusya'dan, Çin'den ve diğer komşu devletlerden Orta Asya Devletleri'ne yönelik, onların bağımsızlıklarını askeri yönden tehdit edebilecek her hangi bir tehlike yoktur ve yakın gelecekte de beklenmemektedir.

58

Rusya ve Çin'in farklı sebeplerden dolayı Orta Asya devletlerine karşı saldırgan, şiddet içeren kararlar almalarını gerektirecek herhangi bir sebep yoktur. Ayrıca, Afganistan'daki "Taliban" örgütünden gelebilecek tehlikeler'de çok fazla abartılmaktadır.

Orta Asya'da bölge güvenliğini tehdit edecek en büyük tehlikeler bölge içerisinden zuhur edebilecek sorunlardır. Bölge içerisindeki su, toprak anlaşmazlıkları halklar arası ve devletlerarası çatışmalara yol açabilecek büyük sorunlardandır. Ulusal sınırların 1924-1925 yılları arasında Sovyetler Birliği tarafından belirlenmesi ve daha sonra bu Cumhuriyetlerin sınırlarının değiştirilmesi de çatışmalara sebep olabilecek en büyük etkenlerdendir.

Haziran 1990'da Almatı'da Orta Asya Cumhuriyetleri liderleri halihazırdaki sınırlarını değiştirmeyeceklerini ilan ettiler. Orta Asya halkları ve devletleri arasındaki sınırların değişmemesi konusundaki anlaşma 5 Ocak 1998 yılında

Aşgabad'ta Orta Asya devletlerinin hazırlanmış olduğu ortak bir bildiriyle yeniden teyit edildi. Bu da bölge güvenliği için önemli hususlardan bir tanesidir.

Orta Asya'daki yeni bağımsızlığını kazanmış devletler eğer kendi gelişme stratejilerini hayata geçirmede başarısız olurlarsa ya da, iktidar krizleri sonucu ve halkların güvenini kaybetmeleriyle ortaya çıkabilecek iktisadi ve içtimai kaosa sürüklenirse, bu durumda derinden derine gelişen bölge içi potansiyel uyuşmazlıklar açığa çıkabilir. Bu uyuşmazlıklar devlet yetkilileri tarafından ne çözülebilir, ne de engellenebilir.

Rusya'da Orta Asya bölgesinin iç sorunlarını ateşleyerek ve bu sorunları kullanarak Orta Asya'nın Moskova kontrolü altına almak isteyen oldukça nüfuzlu eski düzeni getirmek isteyen güçler vardır. 26 Mart 1997 Nezavisimaya gazetesinde yayınlanan Rus milliyetçiliğinin tüzük programı niteliğini taşıyan "BDT tarihinin başı mı ; sonu mu?" başlıklı makale Orta Asya'da ve Rusya'dan ayrılan başka devletlerdeki iktisadi ve siyasi durumu dengesiz hale getirmek isteyen böyle güçlerin varlığından bizleri haberdar etmesi açısından çok önemlidir.

## Rusya ve Orta Asya

1997 yılının sonunda Rusya Federasyonu başbakanı V.S. Çernomırdin önce Kazakistan ve Özbekistan'a, daha sonra da 1998 yılı başlarında Türkmenistan ve Tacikistan'a resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bu gezi Rusya'nın, Orta Asya'da ABD, Çin ve diğer dünya devletleri faaliyetlerinin artmasından dolayı endişe duymaya başladığını ve siyasi olarak önemli görülen bu bölgede kendi nüfuzlarını muhafaza etmeye çalıştığını göstermiştir.

Rusya, Orta Asya Cumhuriyetleri üzerindeki egemenliğini devam ettirebilecek çok önemli kozlara sahiptir. Bunlar İç Orta Asya'nın denizlere çıkışı, alternatif boru hatlarının olmaması, Rusya'dan geçen petrol ve gaz boru hatları tekeli, Orta Asya Cumhuriyetlerinin (Özbekistan hariç) iktisadi, mali ve dış sınırların güvenliği gibi konularda Rusya'ya bağımlılığı, özellikle Kırgızistan ve Kazakistan'da bulunan Rus diasporası, bölge içerisinde Kazakistan ve Özbekistan'ın rekabeti ve



iç siyasi istikrarın düzensizliğidir; buna ilave olarak Tacikistan içerisindeki ve çevresindeki son durum eklenilebilir. Bütün bunlar, Rusya'nın içinde bulunmuş olduğu iktisadi ve mali sıkıntılarını ve iç problemlerini azaltmaktadır.

Rusya'nın dış siyaset stratejisi herhalde bölge devletlerinin ekonomik çıkmaza girerek istikrarsızlığın artması ve Batı, Çin, ve İslam ülkeleriyle ilişkilerinde hayal kırıklığına uğramalar düşünülmektedir. Rusya bu ülkelerin bağımsızlık sürecinde karşılaştıkları stratejik olumsuzluklar ve gelişmede göstermiş oldukları başarısızlıklar sonucu kendisinin bölge üzerindeki kontrolünün SSCB zamanından biraz daha farklı bir şekilde yeniden oluşmasına yardımcı olacağına umut bağlıyor.

Rusya 1997 yılında Kışinevde gerçekleşen BDT Liderleri zirvesinden sonra görüldüğü üzere, eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik siyasetinde esaslı değişiklikler yapmıştır. Önde gelen dünya ülkelerinin ve komşu ülkelerin Orta Asya üzerindeki siyasi ve iktisadi nüfuzun arttığını fark eden Rusya; hegemonya, lider olma, kendi oyun kurallarını kabul ettirme eğiliminde olması konularında hiç kimseye suçlama fırsatı vermeyecek şekilde hareket etmeye çalışıyor. Fakat, bu konuda o kadar da başarılı değildir. Buna Hazar denizinin hukuki statüsü ve Türkmen gazı konusunda Rusya siyaseti örnek gösterilebilir. Halbuki Rusya eski Sovyet devletlerine karşı 1992-1995 yıllarına kıyasla daha dürüst siyaset uygulamaktadır.

Rusya'nın dış ticaretinde petrol ve gaz ihracatı aslan payını almaktadır. Petrol ihracatı Rusya açısından, derin bir kriz içerisinde bulunan ülke ekonomisinin çok ihtiyacı olan döviz veya gelir kaynağı değil, aynı zamanda siyasi bir araçtır. Bu anlamda Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın dünya enerji kaynakları pazarına kendisine rakip olarak girmeleri Rusya için çok da iyi değildir. Ancak, bu ülkelerin Rusya'nın etrafında yeni boru hatları inşa etmeden bu pazara girmeleri pek de mümkün görünmüyor. Petrol ve gaz üretiminin artışı, dünya pazarına taşıma imkanı olmadan kısıtlı olacaktır. Bu nedenle, Rusya Hazar bölgesi ve Orta Asya'dan kendi toprakların dan geçmeyen alternatif boru hatlarının inşasını durdurma siyaseti uyguluyor. Rusya'nın tekeli devam ettiği sürece Azerbaycan ve Kazakistan sahip olduk-

ları petrolü Türkmenistan'da doğal gazı Rusya boru hatları üzerinden piyasalara sadece kısıtlı miktarda ve Rusya tarafından belirlenecek hiç de cazip olmayan şartlar altında ulaştırılabileceklerdir.

Rusya, Kazakistan'daki Karaçağanak gaz yataklarının, işletilmesine ve çıkacak gazın nakliyesine pek katkıda bulunmamaktadır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev bu problemi şu şekilde ifade etmektedir : "Karaçağanak yataklarının kullanılabilmesi için bir zamanlar Orenburg gaz işletme fabrikasının kapasitesi genişletilmişti. Şimdi ne oldu ? Sayın Uyahirev sayesinde ( Gazprom başkanı ) Orenburg'daki gaz işletmesi ve onun Başkurdistan'daki Salavat şehrinde gaz yatağı işletimi öyle bir düzeyde yapılıyor, ki 1 dolardan 13-17 sent Kazakistan'a kalıyor. Neden kendimize masraflı bir şekilde gaz çıkaralım? Yeryüzünde böyle bir şey görülmüş müdür? O yüzden ben de gaz kuyularının kapatılma emrini verdim."

Karaçağanak'daki bu petrol -gaz yataklarının bulunmasında Rusya ne ölçüde katkıda bulunmaktadır? 18 Kasım 1997 de Washington'da ABD başkan yardımcısı Al Gore ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev arasında dünyadaki bu en zengin bölgelerden birisi olan ve rezervlerin de 00 milyon ton petrol ve 500 milyar m<sup>2</sup> metre gaz bulunan yataklar (kuyular) 'ın bölüşülmesi hakkında son anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya katılanlardan Telesako ya % 20 , Adjirve Britishgas'a % 32.5 , Rusya şirketi Lukoil'e Gazpromun devrettiği % 15 pay düşmektedir.

Konsorsiyum öncelikle her yıl 3,6 milyon ton petrol ve gaz yatakları ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Daha sonra bu miktarın 8 milyona çıkartılması düşünülüyor. 2001 yılından sonra ise en yüksek seviye olan 12 milyon tona ulaşılacaktır. Karaçağanak kuyularından çıkartılan petrol ve gaz mamüllerinin nakil işi " Lukoil " şirketinin başkanı V.Alekberov 'un ifadelerine göre Rusya'daki uygun araçlarla yapılacaktır. 2000 yılında ise buna Kazakistan'ın batısında bulunan Hazar petrol boru hattından Rusya'nın Karadenizdeki Novorasiysk Limanında eklenebilecektir.

Rusya dört yıldır, Kazakistan'daki " Baykonur " uzay alanı olsun, etrafındaki askeri bölge olsun, hiç birinin kira ücretini ödememiştir. Bu konuda Kazakistan'la anlaşmalar yapmış olmasına rağmen,



bugün Rusya'nın Kazakistan'a 500 milyondan dolar'dan fazla borcu vardır.

Kazakistan ile Rusya arasındaki ticari ilişkiler bazen yükselmekte, bazen dezayiflamaktadır. Örneğin, 1992 yılında iki ülkenin ticaret hacmi 8,8 milyar dolara kadar yükselmişken, 1995 yılında azalmış ekonomik ilişkilerin kesintiye uğramasından dolayı 3,9 milyar dolara kadar gerilemiştir. 1996 yılında iki taraf arasında ile gümrük anlaşması yapılmasından sonra, ticaret hacmi tekrar 5,1 milyar dolara kadar yükselebilmektedir.

Rusya Federasyonu Kazakistan'da yatırım yapan olan ABD, Güney Kore, İngiltere, Türkiye, Fransa gibi diğer ülkelerden çok geride kalmıştır. Rusya'da ticaret yapan firmalar arasında Lukoil şirketi'nin 300 milyon dolar yatırımla Kazakistan'da özel bir yeri vardır. Lukoil şirketi Hazar Denizi kıta sahanlığı dahil petrol ve gaz ürünleri işletiminde bulunmaktadır.

1997 yılında Rusya Özbekistan'ı Orta Asya'da güçlenen bir rakip olarak görmeye başlamıştır. Özbekistan'daki ekonomik kalkınmanın, Orta Asya'daki diğer Cumhuriyetlere kıyasla daha hızlı gelişerek normal seviyeye ulaştığı söylenebilir. Öte yandan Rusya'nın Tacikistan'daki etnik sorunları çözülmesi içinde, Taşkent eş güdümlü gayretler sarfetmesi gerektiği de ortaya çıkmıştır. Özbekistan'daki ABD ve diğer bölge dışı ülkelerin tavırları da Moskova'yı tedirgin etmeye başlamıştır. Son 2-3 yıldır Özbekistan, Rusya'dan gelen petrol ve başka ürünlere artık ihtiyaç hissetmemektedir. Rusya işte bu yeni gerçekleri sezdikten sonra artık Özbekistan'a yüzünü dönmüş ve kendi pozisyonunu almış durumdadır.

Özbekistan ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkiler hızlanmış 1996 yılında bu oran 1,5 milyar dolara kadar yükselmiştir. 1997 yılında ise en yüksek durumuna ulaşmıştır. Bu çerçevede Rusya Federasyonu'nun çeşitli bölgeleri, özellikle Sverdlovsk Eyaleti, Tataristan ve Başkurdistan Özbekistan'la işbirliğini artırmak istemektedirler. Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Cumhuriyetlerine olan borçlarını ödemesi gittikçe zorlaşıyor. Bu arada 1997 yılının Ekim ayında Kırgızistan Cumhuriyetine vaat ettiği 45 milyon dolar teknik kredinin verilmesine başlanacaktı. Rusya vaat ettiği krediyi vermezse Bişkek yönetimi Batı firmalarına baş vuracağını açıkça beyan etmiştir.

Fakat, Rusya Federasyonu tarafından vaat edilen bu kredi verilmedi, çünkü Rusya Hazine Bakanlığı

2 milyona yakın bir kefaletin verilmesini talep etti. 1997 yılında Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde hiçbir devlet Rusya'dan Teknik Kredi diye adlandırılan bu krediyi alamadı.

Rusya Tacikistan'daki askeri varlığını göz önünde bulundurarak İmamali Rahmanov hükümetini ve milli barışma sürecini destekleme gerekçesi ile 201.ci motorize birliği ve Tacik-Afgan sınırındaki sınır muhafızlarıyla bu ülkede ki kendi etkisini devam ettirmektedir. Her şeye rağmen tüm bunlar Rusya'nın iç problemlerini çözebilmesi için gerekli ekonomik ve finansal kaynakları gerektirmektedir.

Rusya başbakanı Viktor Çernomırdin'in Duşanbe ziyareti sırasında Tacikistan'ın Rusya'ya olan 300 milyon dolara yakın borcunun ödenmesi ve Rusya'nın Tacikistan'a askeri ve ekonomik alanlar da kullanılmak üzere 500 milyon devaluasyon'lu ruble verilmesi konuşulmuştur.

Rusya'ya olan borcu gittikçe artan Tacikistan bu borcunu, nakit parası olmadığı için mecburen doğal kaynakları ile ödemek zorunda kalmaktadır. Rus şirketlerinin altın, gümüş, sürme gibi değerli ve pırlanta taşların tetkik ve araştırmasında yer almalarıyla bu çerçevede ilgili anlaşmalar yapılmıştır.

Orta Asya Cumhuriyetleri Liderleri zirvesinden önce, 5 Ocak 1998 'de Tacikistan Cumhurbaşkanı İmamali Rahmanov Taşkent'i ziyaret ederek, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'la buluşmuştur. Bu ziyaret sırasında İslam Kerimov Tacikistan'daki " milli barış "sürecini desteklediğini ve Tacikistan'ın henüz ödemediği borçları olmasına rağmen bu ülkeye gaz sağlayacaklarını ifade etmiştir. Birkaç ay süren zıtlıkta sonra gerçekleşen Tacik - Özbek zirvesi henüz iki ülke arasındaki ilişkilerin tamamen düzeleceği anlamına gelmez, ama diplomatik düşmanlığın bittiğinin açık bir göstergesidir.

## Çin ve Orta Asya

1997 yılında Kazakistan ile Çin arasında 9,5 milyar dolar değerinde petrol kaynaklarının tetkiki ve petrol boru hatlarının yapılması konusunda imzalanmış anlaşmalar Çin'in Orta Asya'daki yeni "büyük oyuna" katılmasından başka hiçbir şey değildir.

Çinin, Orta Asya'daki etkisini artırmak için önemli gördüğü unsur ulaşımıdır. Ulaşımında öncelik



demir yoluna tanınmaktadır. Bu projeden bahsedecek olursak, bu projenin içerisinde "doğu kıyısındaki deniz limanı Layungan'dan başlayarak Kazak-Çin sınırındaki "Alaşankou"- "Drujba " istasyonlarından geçerek Atlas Okyanusunun kıyısındaki Rotterdam'a kadar, gelen yeni " Avrupa-Asya köprüsü Andijan -Oş- Kaşgar ray hattı inşaat projesi ve Batı Kazakistan Çin Halk Cumhuriyeti Uygur Otonom Bölgesi (CUAP KHP ) boru hattıdır.

Kazakistan ile petrol anlaşmalarının gerçekleşmesi ve petrol boru hattının inşaatı hem Çin'in büyümesi için yeni Hidrokarbon kaynakları, hem de dünya liderliği için ABD, Rusya ve Japonya'yla mücadelesinde kendi konumunu sağlamlaştırmasına imkan sağlamaktadır.

### Taşkent Ortak Savunma Anlaşması

Taşkent'te 15 Mayıs 1992 'de imzalanan ortak savunma anlaşmasını artık kimse hatırlamıyor. Anlaşmayı BDT ülkeleri Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan imzalamıştı. Daha sonrada Beyaz Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan bu anlaşmaya katıldı. Anlaşmanın geçerlik süresi 5 yıl olarak tespit edilmişti.

Anlaşmanın hatırlanmamasının nedeni bildiri karakteri taşıması olabilir. Kararların hayata geçirilmesi için yapı ve mekanizmalar yaratılmamıştır. Aynı zamanda taraflar arasında dış tehditlerin algılanması ve savunma siyaseti , dış sınırların korunması ve hava savunması, ortak savunma tedbirlerinin finansmanı gibi konularda da görüş ayrılıkları mevcuttur. Bir Rus generali bu anlaşmayı değişmeyen sabit bir anlaşma olarak nitelmişti.

Bu anlaşma hiçbir şekilde Ermenistan ve Azerbaycan'ı silahlı çatışmadan alıkoymadı. Aralarındaki mutabakat, daha doğrusu, ateşkes, anlaşmanın kendisinden ziyade, başka araç ve mekanizmalar sayesinde sağlanabilmişti. Öte yanda Afganistan'da Talibanın Kabil'i ele geçirerek BDT'in güney sınırlarına doğru ilerlemeye başlaması nedeniyle çağrılan taraf devlet liderlerinin toplantısına Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Beyaz Rusya katılmamıştır.

### Orta Asya'da Bölge Güvenliği'ni Sağlayan Etkenler

Eski Sovyetler bölgesinde NATO tipi güvenilir bir savunma ortaklığının olmaması, bir ölçüde bölge ülkelerinin Rusya Federasyonu ile yaptıkları iki taraflı dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım anlaşmalarıyla telafi ediliyor. Orta Asya'da ve tüm dünyada bölgesel güvenliğin sağlanmasına katkıda bulunan faktörler arasında aşağıdakiler belirtilebilir:

- Devletlerin özellikle küresel ve bölgesel güvenliğin sağlanması için uluslar arası işbirliği yapma arzuları artmaktadır,

- Eski Sovyetler bölgesinde bazı çatışmaların şiddeti önemli ölçüde azalmıştır.

- 26 Nisan 1996'da Almatı'da Kazakistan ve Çin arasında devlet sınırlarının bölünmesi hakkında sözleşme imzalanmıştır.

- 26 Nisan 1996'da Şangay'da Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devlet başkanları sınır bölgesinde askeri konularda güvenliğin artırılması hakkında bir sözleşme imzalanmıştır.

### Orta Asya ve Avrupa Birliği

Avrupa Birliği; Avrupa'nın kültürü, ekonomisi ve dünya politikasında çok büyük önem arz eden en önemli merkezlerinden bir tanesi konumundadır. Avrupa Birliğinin Orta Asya devletleri için de bölgesel birliklerle olan ilişkilerinde dış siyasetinin belirlenmesinde, ticari- ekonomik ilişkilerin yerli yerine oturması çok büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Avrupa Birliği ile Orta Asya devletleri arasındaki ilişkiler resmi hüviyet taşımaktadır : Bu taraflar arasında yapılmış olan ortaklık ve işbirliği anlaşması ile sabittir. Kazakistan Cumhuriyeti ve diğer Orta Asya devletleri Avrupa Birliği ile anlaşma yapmışlardır. Avrupa Birliği ile Orta Asya devletleri işbirliğinin ifade ettiği stratejik mana ise, Birliğe üye olan devletlerin Orta Asya devletlerinin egemenliklerini ve toprak bütünlüklerini tanımlarındır.



## Orta Asya'daki Bölgesel Entegrasyon

Bölgede önem arzeden faktörlerden sadece ekonomi değildir. Ekonomi önemli olduğu kadar entegrasyon süreci içerisinde bölgenin güvenliği de çok büyük önem arz etmektedir.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında 1994 yılında imzalanan anlaşma şimdiye kadar Orta Asya'da oluşturulan tek ekonomik birliğin temelini atmıştır. Bu gelişme bölge için gayet olumlu ve bir olaydır. Eski Orta Asya devletlerinin tamamen merkez ağırlıklı yarı koloni geçmişlerinin aşıldığı'nın göstergesidir.

Bağımsızlığın kazanılmasından sonra beş eski Orta Asya Cumhuriyeti ve SSCB zamanında varolan Kazakistan ve Orta Asya ayırımının artık sona erdiğini, coğrafik olarak kendilerinin'de hak sahibi olduklarını ifade ettiler. Ancak bu entegrasyon sürecine sadece üç devlet katılabılmıştır. Tacikistan 23 Ağustos 1996'da bu ekonomik entegrasyona gözlemci olarak katıldı. Türkmenistan ise ortak ekonomik entegrasyondan şimdilik uzak duruyor.

Ekonomik entegrasyonun daha planlı ve düzenli olabilmesi için, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında kurumsal örgütlenmeye gidildi. Devletlerarası ilişkilerin takibi için oluşturulan örgüt üye ülkelerin başbakanlarını bir araya getiren bir danışma kurulu, dışişleri bakanları ve savunma bakanları komiteleriyle birlikte bir de sürekli sekreteryadan oluşuyor. Finans alanında ise üç devletin müşterek işbirliği ve gelişim hedefiyle bir Orta Asya İşbirliği ve Kalkınma Bankası oluşturulması kararlaştırıldı.

Bugüne kadar ki entegrasyon süreci içerisinde gözle görülür gelişmeler kaydedilmiştir. Devletlerarası ulaşım, telekomünikasyon, Akaryakıt enerji su kaynaklarının kullanılması, inşaat ve bölgedeki gaz boru hatlarının bakım onarım işleri gibi konulara hareketlilik kazandırıldı. Ayrıca 2000 yılına kadar katılan devletler arasında ekonomik entegrasyonun hayata geçirilmesi ile dış politikada koordinasyon ve savunma alanında işbirliği faaliyetleri de başlatıldı.

Fakat, bu entegrasyon sürecinin de problemleri yok değil. Bu problemler özellikle geçmiş ile bağlantılı olup, çelişkilerle dolu planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş, çeşitli stratejik gelişmeler

dış faktörlerin etkisinden kaynaklanmaktadır.

İlk olarak, Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki ticari-ekonomik işbirliği hacminin diğer devletlerle karşılaştırıldığında son derece az olduğu gözlenmektedir. Kuşkusuz bu hal eski SSCB'nin bir mirasıdır. Eski Sovyet Asya devletlerinin Rusya ve diğer ülkelerle olan ilişkileri çok ileri boyutlara varmıştır, fakat kendi aralarında tam ters; bir durum söz konusudur.

Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki ticaret hacmi 1995 yılına nazaran 1996 yılında % 7.9 oranında artmıştır. Bunun yıllık toplam tutarı 841.5 milyon dolardır. Aynı dönemde Kazakistan ile Kırgızistan arasındaki ticaret hacmi de % 40 artmıştır. Kırgızistan ile Özbekistan arasında ithalat-ihracat ticaret hacmi ise bir yıl içerisinde 1.7 kat artmıştır.

Kazakistan ile Özbekistan arasındaki ticaret hacminde ise düşüş gözlenmiştir. 1996 yılında Kazakistan'ın Özbekistan'a ihracatında büyük bir yükseliş görülmekle birlikte, Kazakistan'ın ticaret hacminin büyük bir çoğunluğunu daha önce de olduğu gibi BDT devletleri oluşturmakta, bunların arasında da Rusya %79,4, Kırgızistan ise %3,2 sine ulaşmaktadır.

Kırgızistan'ın ticari ilişkileri ağırlıklı olarak BDT devletleri oluşturmaktadır. (% 66)Bu yüzdenin içinde Rusya %35.1, Kazakistan ise % 28,6 ile önemli yer tutmaktadır.

Özbekistan'ın ise BDT devletleriyle olan ticari hacmi bir hayli düşmüş, buna karşılık diğer dünya devletleri ile olan ticaret hacmi artmıştır.

İkinci olarak; eski Orta Asya cumhuriyetlerinin ekonomileri öncelikle hammaddeye dayanmaktadır. Bu nedenle, bütünleşme ekonomisi onların kooperatifleşmesine ve entegrasyonuna yardımcı olamamıştır. Üç Cumhuriyet arasında hayata geçirilmesi kararlaştırılan 51 projeden bugüne kadar ancak 17 proje gerçekleştirilebilmiştir.

Üçüncü olarak ekonomik ve teknolojik geri kalmışlık ve finans kaynaklarının kıtlığı Orta Asya ülkelerini kendi kalkınmalarını sağlayabilmek için BDT ülkelerinden ziyade daha gelişmiş ülkelerle işbirliğine zorlamaktır.

Dördüncü olarak Orta Asya Devletleri'nin bölge iç entegrasyonu çeşitli dış siyasi ve ekonomik stratejiler tarafından engellenmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan'daki Rus nüfusun fazla olması, bu ülkeleri sadece bölgesel entegrasyonla yetinmeyip



Rusya'yla ve diğer BDT ülkeleriyle bağlantılarını muhafaza etmek zorunda bırakılmaktadır.

Kırgızistan kendi yüzölçümünün az olması ve doğal kaynaklar yönünden fakir olmasından dolayı Özbekistan ve Kazakistan arasında manevralar çizerek varlığını devam ettirmektedir.

Özbekistan ekonomik planda Rusya ile ilişki kurmadığından bölge içi entegrasyonu ve ekonomik işbirliğini daha çok gelişmiş ülkelerle yapmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Özbekistan BDT Cumhuriyetleri ile olan gelecekteki münasebetlerine şüpheyle bakıyor ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 1994 yılındaki Avrasya Birliği teklifine kesinlikle karşı tavır sergiliyor.

Tacikistan, iç kargaşalarla ve Özbekistanla olan kötü münasebetleri nedeniyle bölge içi entegrasyondan ziyade büyük bir olasılıkla Rusya ile devam etmekte olan entegrasyona yönelecek gibi gözük-mektedir.

Türkmenistan, coğrafi konumu itibariyle BDT devletlerinden en uzakta görünen, ancak tabii zenginliklere sahip olması nedeniyle BDT ve Orta Asya devletleri tarafından uzaktan kumanda ediliyor görünümü vermektedir.

Beşinci olarak, Orta Asya'nın entegrasyon sürecine bölge ülkelerinin ekonomik gelişme stratejilerinin farklılığı planlama ekonomisinden pazar ekonomisine geçişteki hız ve yöntem farklılıkları ve döviz, vergi ve gümrük siyasetlerindeki önemli farklılıkların bulunması gibi nedenler de engel olmaktadır. Orta Asya ülkeleri arasında yabancı yatırımları kendilerine çekme konusunda yaşanan rekabette olumsuz bir etkidir. Bu rekabet özellikle Kazakistan ve Özbekistan arasında kendisini göstermektedir.

## BAŞLICA SONUÇLAR

• Orta Asya devletleri üzerinde oynanan "İkinci Büyük Oyun", petrol, gaz ve diğer yeraltı kaynakları bölge üzerinde kontrol ve üzerinden geçen taşıma iletişim yolları nezdinde bölgenin ve coğrafi konumu itibarı ile Rusya, Çin ve İslam devletleri için artan jeo-stratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Petrol ve gaz boru hatlarının güzergahı üzerindeki mücadele, sadece jeoekonominin değil, jeopolitiğin de yeni faktörünü oluşturmaya başlamıştır. Bu güzergahlar enerji kaynaklarının akış yönünü köklü bir şekilde değiştirecektir.

• Bölge üzerinde nüfus ve kontrol sahibi olmanın yolu askeri güçten değil, yabancı yatırımlar ve teknoloji sağlamadan geçmektedir.

• Yakın bir gelecekte milli ve bölgesel güvenlik açısından iç tehditler dış tehditlerden daha etkin duruma gelecektir.

• Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası modernleşme ve dış politika yönelimlerdeki yanlışlar, bölge üzerinde nüfus mücadelesi veren büyük güçler arasındaki jopolitik dengenin korunmaması, Orta Asya Devletlerinin kendi aralarında bir birliğinin olmaması ve özellikle de bölgede lider olma konusundaki rekabet, bu devletlerin egemenliğini ve ülke bütünlüğünü tehdit altına almaktadır.

• Bölgesel güvenliğin güçlendirilmesinde SSCB'in yıkılmasından sonra tek güç olarak ortaya çıkan ABD'nin, Rusya'nın, (Yeltsin den sonra gelecek olan başkanın ve onun bölge ülkeleri ile olan ilişkilerinin nasıl şekilleneceğine bağlı olarak) ve dünya ekonomisinde ve politikasında gittikçe daha

## ***Bölge üzerinde nüfus ve kontrol sahibi olmanın yolu askeri güçten değil, yabancı yatırımlar ve teknoloji sağlamadan geçmektedir.***

63

fazla ağırlık kazanan Çin'in rolü ve sorumluluğu kuşkusuz büyüktür.

• Bir diğer önemli rolü İran, Türkiye ve diğer güney komşuları oynayacaktır. Amerika'nın ilişkilerindeki gelişme yönü Orta Asya üzerinde önemli ölçüde etki yaratacaktır.

• Afganistan'daki bitmeyen savaş bölge güvenliğini kötü yönde etkilemektedir. Bu savaş aynı zamanda, Orta Asya'dan Pakistan ve Hindistan'a uzanacak boru hattı yapımını da etkilemektedir. Keşmir Eyaleti nedeniyle Hindistan ve Pakistan çatışması Güney Asya'da barışın ve istikrarın bozulmasına neden olmaktadır.

• Bölgesel güvenliğin pekiştirilmesinde Orta Asya Devletleri'nin AGİT'e katılmaları Barış için Ortaklık Programı çerçevesinde NATO ile olan ilişkilerin geliştirilmesi, AB ve diğer Avrupa örgütleri ile işbirliği ve Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin artırılması stratejik öneme sahiptir. ☆



## Zeynep GÖĞÜŞ'LE 'TÜRK BASININDA DIŞ POLİTİKA BİLİNCİ' ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

64

Türkiye'de alanında varolduğuna inandığımız bir eksikliğin giderilmesine yönelik olarak yayın hayatına başlayan dergimizin bu ilk sayısında, yine yeterince üzerinde durulmadığına inandığımız 'Türk basınında dış politika ve dış politika yazarlığı' konusunu, bir dış politika yazarı olarak Zeynep Göğüş'le yaptığımız röportaj çerçevesinde ele almaya çalıştık. Türk Eğitim Derneği Ankara Koleji mezunu olan Göğüş, Brüksel Üniversitesi Gazetecilik ve Sosyal İletişim Bölümü'nde lisans ve yine aynı üniversitenin Ekonomi Bölümü'nde yüksek lisans programını tamamladı. Bir dönem TRT, Akajans ve Milliyet Gazetesi'nde çalıştı ve daha sonra Hürriyet ve Sabah Gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Halen serbest gazeteci olarak mesleğini sürdürmekte olan gazeteci ve yazar Göğüş'ün 'Bir Avrupa Rüyası', 'Devekuşunun Kredi Kartı', ve 'Kadınlar Olmadan Asla' olmak üzere üç kitabı bulunmaktadır.

Sayın Göğüş, Türkiye'de basın kuruluşlarının bir meslek olarak dış politika yazarlığına ve daha genel

olarak, bir haber ve analiz kaynağı olarak dış politika gelişmelerine yönelik sahip oldukları yaklaşımın ortaya konması açısından öncelikle şu soruyu sormak istiyorum...

- Sizce Türk basınında hakim olan dış politika anlayışı (*weltanschauung*) nedir?



Bizim basında dış haberler pek sevilmez. Dış haberi hakkını vererek yapmaya çalışan ise "Sen burayı International Herald Tribune mü sandın?" denilerek cesaretsizlendirilir. Diplomasi muhabirliği yaptığım günlerde bizzat yaşadığım örnek olduğu için anlattım bunu. Gençlerde dış haberciliğe ilgi var, biraz teşvik görseler gazetecilik açısından birinci sınıf sonuçlar elde edilebilir, ama piramidin tepesinden dekilerden teşvik görmüyorlar. Basındaki bu anlayış bir yana, haber televizyonculuğu yapan iddialı

kanalların bile dış harcama bütçeleri inanılmayacak derecede kısıtlı. Ayda 10 bin dolarla dünyayı hakkını vererek izlemek mümkün olabilir mi? Olamaz. Bir Leeds maçı olur, bütün para oraya gider ve siz Türkiye için çok önemli bir toplantıyı



kaçırırsınız. Bu yüzden de Türk medyası dünyanın düşünce oluşturma merkezlerinde söz sahibi değil.

Türk basınına genelde hakim olan bir başka anlayış daha var, o da bütün ülkeleri Türk düşmanı olarak görme hastalığı: zamanı gelince bu ülkelerin hepsine de hadleri bildirilecektir! O zaman bir türlü gelmez.

• *Türk basınında dış politika sorunları konusunda köşe yazarları ve muhabirlerinin metodolojik bir yaklaşımı var mıdır?*

Yoktur. Türk basınındaki köşe yazarının her sabah "Bugün ne yemek pişirsem" diye dertlenen ev kadınından farkı yoktur. Ev kadını daha metodik sayılabilir, çünkü hiç olmazsa Saatli Maarif Takvimi hala var. Bunun suçu köşe yazarının değil, ona insafsızca hergün yazı yazdıran sistemin tembelliğinin... Haber yapamayıp gazeteyi köşelerle doldurmaya kolaylığı bu. Dış haberciler de bu sisteme dahil. Zaten artık herkes uzmanlık alanı dışında yazmayı marifet sayıyor. Ukrayna ile balıkçılık krizi koptuğu gün bir bakıyorsunuz dış haber yorumcusu İstanbul'daki bir sanat gösterisini yorumlamış. İşin diğer bir yönü de Türk basının uzmanlığa değer vermemesi. Üç gün üst üste Avrupa Birliği ya da Avrasya'nın stratejik enerji meselelerini yazsanız, yazışları suratını ekşitir. En az sevilen konu da Kıbrıs'tır.

• *Türkiye'de dış politika yazarları analizlerinde sözkonusu ülke ya da bölgenin yerel haber kaynaklarından yararlanmaktalar mı?*

Bir iki istisna dışında bu sorunun cevabı hayır. Minimum düzeyde yararlanıldığını söylemek en doğrusu.

• *Reuters, BBC gibi genel haber kaynaklarının yanında yerel haber kaynaklarına ulaşmak ve bunları yapılacak analizlerde kullanmak sizce yapılan analizleri ne şekilde etkiler? Türkiye'de bunun olmayışının yarattığı sonuçlar nelerdir?*

Lüks bir soru... Analize gelene kadar işe baştan başlayalım isterseniz. Türkiye'de Türkçe basılan Türk dergisinde yazmışlar, "Nicosia doğumlu ünlü modacı Hüsein Chalaian" diye... Lefkoşe aklına gelmemiş, Çağlayan ise olmuş size Chalaian. Kendinden olanla övünme fırsatını bile kendi eline yok ediyorsun böylece. Çin'deki insan hakları ihlalleriyle ilgili tek tük Reuters kaynaklı haber basıyor

büyük Türk basını. Doğu Türkistan'ın varlığından haberdar olmadıkları için aynen Reuters ağzıyla Çin'deki müslüman azınlıktan söz ediyorlar. İnsan haklarına ugrayan müslüman ise bakış hemen değişiyor. Değişmeseydi, zaten bunca yıl Avrupa birliği Batı Trakya'da bilinen uygulamalar olmazdı.

## ***Bizim gazeteleri tarayın, "anlayış" Batıdan aktarma olduğu için Tibet sorunuyla ilgili çıkan haber sayısı Doğu Türkistan'la ilgili haberlerden daha çoktur.***

Bizim gazeteleri tarayın, "anlayış" Batıdan aktarma olduğu için Tibet sorunuyla ilgili çıkan haber sayısı Doğu Türkistan'la ilgili haberlerden daha çoktur. Tiyenşan dağlarında Türkçe konuşulduğunun bizimkiler farkında bile değil. Kimse kusura bakmasın ama yazı işleri kadrolarının en az yüzde ellisi Doğu Türkistan'ı haritada gösteremez. Tataristan'ın nerede olduğunu bilmez. Sincan neresi diye sorduğunuzda, "Ankara'nın bir belediyesi" diye cevap verirler size. Zaten Sinkiang diye yazarlar asıl Sincan'ı. Çeçen meselesindeki analizlerde de Doğu Türkistan konusunda da, Irak Türkmenleri için de batılı haber kaynaklarının bakış açısı egemendir. Bu iki meselede bile böyle olursa, varın siz gerisini düşünün.

• *Türkiye'de dış politika yazarları arasında yabancı dile hakim olma ve kullanma düzeyleri nedir?*

Genelde iyidir.

• *Dış politika yazarlarının almış oldukları eğitim ya da mesleki geçmişleri bakış açılarında nasıl bir etki yaratmaktadır? Örneğin asker kökenli dış politika yazarları ile diplomat kökenli ya da basın içinden yetişmiş dış politika yazarlarının dış politika da meydana gelen gelişmeleri algılayış biçiminde ne gibi farklar söz konusudur?*



Asker kökenlilerin stratejik konulara daha duyarlı oldukları söylenebilir, ama bu da bir genelleme. Eski büyükelçileri ise genelleyerek ikiye ayırmıyorum. Hala devletin politikaları doğrultusunda yazmayı sürdürenler bir yanda. Diğer tarafta da diplomasi normal sınırlarından kurtulunca zincirenden boşalıp kendini ıspatlama kaygısıyla yazanlar. Bir kısmı da marifetmiş gibi Türk hariciyesi ne derse tersini söylemeye bayılıyor. Tabii ki aralarında sahip oldukları bilgi birikimini tutarlı ve düzeyli olarak aktarmaya çalışanlar da var.

Gelelim sonuncu gruba: Basın içinden çok daha fazla dış politika yazarı yetişebilir. Bu potansiyel var. Doğrusu da bu yazarların basının içinden çıkması. Genelde mevcut için söyleyebileceğim, ister istemez hakim olan siyasi havadan etkilenildiği. İki örnek vereyim: Başbakanın Mesut Yılmaz'ın Almanya'ya yaptığı gezi büyük başarı gibi sunulmuştu, halbuki tam bir fiyaskoydu. Fiyasko diye yazdım, ama gel de yazışlarına bunu dinlet. Dönüp de Alman tarafına bakmak yok. Yılmaz uçakta ne anlattıysa manşet de odur! Fiyasko olduğu bir kaç ay sonra farkedildi. Son AGIT zirvesinde büyük tantana ile Clinton'un da huzurunda Bakü-Ceyhan anlaşması imzalandı. İmzalanan şeyin ne olduğuna kimse dikkat etmedi, hemen manşetler çekildi, sanki ertesi gün kasma vurulacak. Dediğim gibi, herkes her konuda yazı

66

### ***Bizde devlet dış politika yazarlarını pek kaale almaz, bildiğini okur. Batıda kamuoyu önderlerinin etkisi daha fazladır.***

yazınca böyle oluyor, uzmanlığı olmayan kendini siyasi havaya kaptırıyor. Ayrıca basının sermaye yapısı da bu kapılmaya çok müsait.

• *Türkiye'deki dış politika yazarlığı ile Batı'daki dış politika yazarlığı arasında mesleki farklar var mıdır? Sizce varsa bu farkları doğuran unsurlar nelerdir?*

Bizde oturduğu yerden ahkam kesme hali Batıya göre daha yaygın. Fakat sonuçta Batı da bizi kendi şarkiyatçı bakış açısıyla algılar. Mesleki farkı oluşturan tek tek bireylerin farkı değil, basındaki

sistem ve yaklaşımıdır. Yoksa dünyayı algılama konumu olarak bir Türk gazeteci bir Amerikalıdan

### ***Bizde oturduğu yerden ahkam kesme hali Batıya göre daha yaygın. Fakat sonuçta Batı da bizi kendi şarkiyatçı bakış açısıyla algılar. Mesleki farkı oluşturan tek tek bireylerin farkı değil, basındaki sistem ve yaklaşımıdır.***

kesinlikle daha avantajlı bir noktaya yerleştirilmiş. Bütün mesele bu avantajı kullanılır hale getirebilmekte. Bu söylediğim sadece dış politika yazarlığı için değil, her alan için geçerli. Türklerin kendilerini Garp ile Şark arasındaki hakimiyet ilişkisinden kurtarıp, dünyaya kendi özel gözlükleriyle bakma zamanı çoktan geldi de geçiyor.

• *Türkiye'de dış politika yazarlarının yapmış olduğu analiz ve tesbitler devletin politika oluşturma sürecinde ne kadar etkili olabilmektedir?*

Bizde devlet dış politika yazarlarını pek kaale almaz, bildiğini okur. Batıda kamuoyu önderlerinin etkisi daha fazladır. Burada önemli bir noktaya dikkat çekmek isterim. Şu soruyu da sormamız gerekiyor: Bizde devlet ne kadar dış politika oluşturuyor? Devletin politika üretmekten çok, olayların gelişimini izlemeye çalıştığını söylemek bence daha doğru.

• *Sizce Türk okuru dış politika konularıyla ne kadar ilgileniyor? Bu ilginin düzeyini belirleyen siyasal ve sosyal faktörleri söyler misiniz?*

Pek ilgilenmez, çünkü toplumsal yapılanmamız içe dönük. Kıbrısla bile ilgilenilmiyor. Son İtalyan Telekom ile Türkiye İş Bankası ortaklığını alalım. Herkes bunun arkasında ne acaba ne oyun var diye anlamaya çalıştı. En önemli ekonomistler bile telekomünikasyon alanında Fransa ile İtalya arasında süregelen rekabete bakmak ihtiyacını duymadılar. İşin doğrusu kasabada gibi yaşıyoruz. Büyük kentte olanı ise ancak bize de çarptığı zaman farkediyoruz.

• *Dış politika yazarlarının yapmış oldukları tesbit ve öngörüler ne kadar tutarlılık taşımaktadır?*

Böyle bir beklenti yok ki tutarlılık olsun. Tam ter-



sine şimdilerde "değişim" diye bize yutturmaya çalışılan şeyin adı tutarsızlığın dik alası. Dış politika yazarı zaten çok az. Olanların çoğu da genelde kendi kanaatleri doğrultusunda savurulup duruyor.

• *Son olarak, think tank kuruluşlarının dış politika yazarları ve genel olarak devletlerin dış politikalarının saptanmasındaki rolü nedir?*

Türkiye'de etkili dış politika yazarı iki üç kişiyi geçmez. Bu durumda dış politikanın saptanmasındaki etki de son derece sınırlı kalmaktadır. Bizde henüz çok yeni olan think tank kuruluşlarının etkisi bu kuruluşlar sivil toplumla, finans kaynağı anlamında burjuvaziyle bütünleşebildikleri oranda artacak. Kendi çıkarlarını savunun bir toplum olabilmenin yolu buradan geçiyor. Bir de hem dış politika yazarı, hem de think tankler için omurgalı davranmak önemli. Omurgalı tavurdan kastedtiğim şey cesaret değil. Daha çok merak, daha çok bilgi temelinde enformasyon oluşturma çabasından söz ediyorum.

• *Yapmış olduğunuz bu değerli yorum ve açıklamalar için Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi adına size çok teşekkür ediyor, çalışmalarınızda ve yaşamınızda başarılar diliyoruz..☆*



# Bölgeler

ve

# Olaylar



## AVRUPA\*

21 Mart 2000

• Papa II. John Paul Isa'nın vaftiz edildiği yer olduğuna inanılan Ürdün Nehri üzerindeki bölgeyi ziyaret etti. Ürdün, Papa'nın uzun hacı haftasının ilk durağıdır.

23 Mart 2000

• Elektronik ticarete Avrupa'da (e - commerce ) hız getirilmesi Portekiz'in başkenti Lizbon'da yapılan Euro zirvesinde ana konu oldu

24 Mart 2000

• Avrupa Birliği, ABD'nin getirdiği yeni sermaye kriterlerini protesto etti.

25 Mart 2000

• Fransız Komünist Partisi dört gün süren reformist kongreyi bitirdi.

31 Mart 2000

• Avrupa Birliği endüstriyel casusluk iddialarını inceledi.

3 Nisan 2000

• Almanya, Asya ve Doğu Avrupa'dan 20.000 bilgisayar mühendisini işe alma planı yapıyor.

4 Nisan 2000

• Avrupa Birliği Genişleme Komisyonu üyesi

Günter Verhaugen, Polonya'nın AB'ye yeni girecek ilk sıralardaki ülkeler arasında olması gerektiğini söyledi.

• Avusturya'da Jörg Haider'in aşırı sağcı Özgürlük Partisi'ne olan destek giderek azalıyor.

• AB - Türkiye Karma Parlamento Komisyonu (KPK) Eşbaşkanı Daniel Cohn - Bendit, eski DEP Milletvekili Leyla Zana'yı ziyaret etti.

5 Nisan 2000

• Dresdner Bank ile Deutsche Bank'ın birleşmesi çıkmaza girdi.

7 Nisan 2000

• Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin, Avrupa Birliği üst düzey yetkilileri ile görüştü.

10 Nisan 2000

• Avusturya'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı üzerine Avrupa İnceleme Merkezi açıldı.

• Angela Merkel CDU'nun yeni lideri olarak seçildi.

11 Nisan 2000

• Volvo ve Renault şirketleri dünyanın en büyük kamyon üreticilerinden biri olma yolunda



görüşmelere başladı.

- Lüksemburg'da Türkiye - AB Ortaklık Konseyi toplantısı yapıldı. Toplantı Türkiye ile AB arasında yeni bir dönemin başlangıcını oluşturuyor.

#### 12 Nisan 2000

- CDU (Hıristiyan Demokrat Birliği), yeni başkanı Angela Merkel ile toparlanma dönemine girdi.

- Avrupa Birliği, Koridor IV programı çerçevesinde Yunanistan'ı Batı Avrupa'ya bağlayan ve Sırbistan'ı dışlayan demiryolu ve karayolu projesi yapılmasını planladı.

#### 13 Nisan 2000

- Avusturya Cumhurbaşkanı Thomas Klesist, Avrupa Birliği üyelerinin Avusturya'ya olan tutumlarında daha objektif olmalarını söyledi.

- AGIT Başkanı Avusturya Dışişleri Bakanı Benito Ferrera - Walder, Çeçen liderlerle diyaloga girilmesi yönünde Rusya Federasyonu Devleti Başkanı Vladimir Putin ile görüştü.

#### 14 Nisan 2000

- İngiltere Başbakanı Tony Blair gemi ve araba

sanayisinin patronları ile görüştü. Sanayiciler Hükümetin, İngiliz endüstrisine daha fazla destek olmasını istediler.

#### 17 Nisan 2000

- Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin İngiltere Başbakanı Tony Blair ile görüştü. Putin, ülkelerine daha fazla yatırım yapılmasını istedi.

- 14 Nisan Cuma günü Wall Street'in çöküşünden sonra Avrupa ve Asya Borsaları haftaya önemli düşüşlerle başladı.

#### 18 Nisan 2000

- İtalya'da Muhafazakar Muhafazakar partiler yükseliyor. İtalya'nın Merkez- sağ koalisyonu yerel seçimlerden büyük bir başarı ile çıktı.

#### 19 Nisan 2000

- İngiltere ve İspanya Cebelitarık'ın yönetim statüsü konusunda uzlaşmaya vardı.

#### 20 Nisan 2000

- Avusturya'nın aşırı sağcı Özgürlük Partisi eski lideri Joerg Haider, ülkesinin Avrupa Birliği'nden çekilmesi gerektiğini söyledi.



## BALKANLAR\*

20.03.2000

• Yunanistan Dışişleri Bakanı Papandreu, Rusya Dışişleri Bakanı İvanov ile görüşmek üzere Rusya'ya ziyaret etti. Yapılan görüşmeler sonucunda, bütün Balkan anlaşmalarına uyulması gerektiği gibi, Kosova'nın Yugoslavya sınırları içinde kalmasını gerektiren Kosova ile ilgili anlaşma metnine de uyulması gerektiği kararı desteklendi.

21.04.2000

• Orta Bosna'daki savaş suçları ile ilgili aranan Mladen Naletiliç Tuta adlı Hırvat, Hırvatistan hükümeti tarafından Lahey'e teslim edildi.

23.03.2000

• Hırvatistan Cumhurbaşkanı Stipe Mesiç resmi bir ziyaret için Saraybosna'ya geldi.

24.03.2000

• Bugün, NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesinin 1. yıldönümüdür. Bu vesileyle Yugoslavya içinde olduğu gibi, dünyanın değişik yerlerinde NATO karşıtı gösteriler düzenlendi. Bunun dışında, Belgrad'ta NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesi ile ilgili bir uluslararası konferans başlatıldı. Bu konferansta dünyanın değişik üniversitelerinden gelen 100'den fazla uluslar arası ilişkiler uzmanı yer aldı.

26.03.2000

• Tiran'da ikinci kez Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk'un dışişleri bakanları üçlü toplantı gerçekleştirmişlerdir. Görüşmeler sırasında ağırlık kazanan konular, İstikrar Paketi tarafından bölgeye gelecek olan yatırımlar ve Yugoslavya'da yeniden yükselen gerginliğin giderilmesi için Yugoslavya'nın demokratikleşmesi olmuştur.

27.03.2000

• Daha önce duyurulan Kosova'daki NATO tatbikatları fiilen başladı.

28.03.2000

• Paris'te toplanan Fransa, İngiltere, ABD, Almanya, İtalya ve Rusya'nın oluşturdukları temas grubu Kosova sorununu görüştü.

29.03.2000

• Hırvatistan'da ayrı siyasi görüşlerden olan cumhurbaşkanı ve hükümet arasında beklenen uyuşmazlıklar başgöstermeye başladı. Hükümet ve Meclis cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlamaya çalışırken, Mesiç bunun için halkoylaması çağrısında bulundu.

• NATO parlamenter asamblesi heyeti Sofya'ya

Haz. Erhan TÜRBEDAR



ziyarete geldi. Bulgaristan cumhurbaşkanı, başbakan ve dış işleri bakanı ile görüşükten sonra, "NATO'nun Genişlemesi Bağlamında Rusya'nın Güneydoğu Avrupa Politikası" konulu yuvarlak masa toplantısı gerçekleşti.

**30.03.2000**

- Yunanistan'da 9 Nisanda düzenlenecek olan seçimlerine 34 siyasi parti katılması beklenirken 26 siyasi parti katılacağı resmi olarak açıklandı. Yunanistan Yüksek Mahkemesi 8 partiyi seçim dışı bıraktı.

**01.04.2000**

- Kosova-Makedonya sınırından dört Makedon sınır askeri kaçırıldı. Makedonya medyası bu askerlerin eski Kosova Kurtuluş Ordusunun mensupları tarafından kaçırılabilmiş olduğuna dikkat çekti.

**02.04.2000**

- Bosna Sırplarının uluslararası camia tarafından tanınan eski önderi ve Karaciç'ten sonra ikinci adamı Momçilo Krayişnik NATO tarafından savaş suçu gerekçesiyle tutuklanarak Lahey'e gönderildi.

**03.04.2000**

- Kosova Sırpaları arasında ilk ayırım ortaya çıktı. Kosova Sırp Milli Heyeti dünkü toplantısında BM'in inşa ettikleri Geçici İdari Konsey içinde yer almayı kabul ederken, Mitroviça bölgesi ve Kosova Ovası bölgesindeki Sırp'lar bu karara şiddetle karşı çıktılar.

- Hırvatistan'da Cumhurbaşkanı Stipe Mesiç ile Başbakan Ivitsa Raçan arasındaki kavga en üst düzeye çıktı. Başbakanın değiştirileceği söylentileri dolaşıyor.

**05.04.2000**

- Karadağ Başbakanı Milo Cukanoviç AB dış ve güvenlik politikasının yüksek temsilcisi Haviyer Solana ve Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi koordinatörü Bod Hombah ile Brüksel'de görüştü. Görüşmeler sonucunda, AB'nin Karadağ'daki reformlara ve ekonomik gelişmeye destek vereceği bildirildi.

**06.04.2000**

- Atina'da 6-16 Nisan tarihleri arasında düzenlenecek olan Avrupa Gençler Parlamentosu'nun kongresine katılmak için, Avrupa'nın değişik yerlerinden 200 kadar genç Yunanistan'a geldi.

**09.04.2000**

- Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de

"Arnavutlar ve Komşuları" adlı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda Kosova, Makedonya ve Karadağ'daki Arnavutların durumu ve davranışları tartışıldı.

**10.04.2000**

- 9 Nisan'da Yunanistan'da düzenlenen erken genel seçimler sonucunda PASOK (Panhellenik Sosyalist Hareket) iktidara geldi.

- Kosova'nın Mitroviça cezaevinde bulunan 43 Sırp'tan 37'si, açlık grevine başladı. Bu grevi, UNMIK tarafından statüleri net bir şekilde belirleninceye kadar devam edeceklerini bildiren tutuklu Sırp'lar, cezaevinde öylesine tutulduklarını, hiçbirinin henüz yargılanmadığını, oysa Arnavut tutuklularına bu konuda ayrıcalık tanındığını iddia ettiler.

**11.04.2000**

- Almanya ile Bulgaristan içişleri bakanları işbirlik ve yardımlaşma anlaşmasını imzaladılar.

**14.04.2000**

- Sırbistan muhalefetin Belgrad'ta düzenlediği gösterilere yaklaşık 200.000 kişilik bir kitle toplandı. Muhalefet konuşmalarında birliğini koruyacağını, seçimlerde birlik içinde hareket edeceğini, muhalefet içindeki partilerin rejimde yer alan partiler ile hiçbir şekilde koalisyonun kurulmayacağını halka duyurdu.

- Yunanistan başbakanı Simitis yeni bakanlar kurulunu açıkladı. En önemli bakanlıklara eski bakanlar kurulunda bulunan bakanlar yerleştirildiği için, yeni bakanlar kurulu eski hükümetin devamı olarak görülmektedir.

- NATO'nun Brüksel'deki "19+Bulgaristan" toplantısına Bulgaristan savunma bakanı Boyko Noev katıldı. Toplantıda Bulgaristan'ın NATO'ya üyeliği görüşüldü.

- Bosna savaşında Hırvatistan uğruna savaşan kişilerin oluşturdukları birlik Hırvatistan meclisi önünde toplanıp, Lahey Mahkemesi ile işbirlik yaptığı için Hırvatistan hükümetini protesto etti.

**16.04.2000**

- İlimli Arnavut lideri İbrahim Rugova, Kosova'ya bağımsızlık tanınmazsa eğer, Kosova'da yeni bir savaşın ortaya çıkabileceği açıklamasıyla uyarıda bulundu.

**18.04.2000**

- Dün KFOR Komutanı Alman generali Klaus Reinhardt, düzenlenen bir tören ile görevini İspanya generali Juan Ortuno'ya devretti. Yeni KFOR komu-



tanı Ortuno, çalışmaları süresince Kosova ile ilgili olan 1244 numaralı anlaşma metnine sadık kalacağını açıkladı.

19.04.2000

• Bosna Sırplarının başkenti Banya Luka'da basılan "Repoter" haftalık dergisine, Bosna'da bulunan ABD büyükelçiliği, ABD'yi temsilen vermiş olduğu reklamlarla, Sırp liderleri Miloşeviç, Karaciç veya Mladiç'in tutuklanması için elverişli bilgi verene 5 milyon \$'lık ödül verileceği duyuruldu.

20.04.2000

• Yunanistan Genelkurmay Başkanı Korgeneral Konstantinos Panayotakis, Rumen meslektaşı Korgeneral Mikhail Popescu'nun davetlisi olarak üç günlük ziyaret için Romanya'ya gitti. Temaslarında Rumen kara kuvvetlerinin modernizasyonu ile uluslararası manevralarda Yunan ve Rumen silâhlı kuvvetlerinin işbirliği imkânlarının ve Romanya'nın NATO üyeliğinin desteklenmesi konularının ele alınacağı bildirildi.



## KAFKASYA

74

21 Mart 2000

• Yukarı Karabağ'da Ermenilerin sözde cumhurbaşkanı Arkadi Gukasyan, dün gece uğradığı suikastta yaralandı. Bacağından yaralanan Gukasyan'ın hayati tehlikesinin bulunmadığı bildirildi.

22 Mart 2000

• Yukarı Karabağ'da ayrı yönetim ilan eden Ermenilerin lideri Arkadi Gukasyan'ın dün gece uğradığı suikastın ardından Genelkurmay Başkanı Babayan tutuklandı.

• Fransız Senatosu, Ermeni tasarısını bir kez daha reddetti.

• Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev iki günlük resmi ziyaret için Tiflis'e gitti.

23 Mart 2000

• Bakü-Ceyhan Boru Hattının tarifelerinden Azerbaycan payına düşen kısımdan Gürcistan lehine feragat ettiğini açıkladı.

25 Mart 2000

• Azerbaycan ve Ermenistan Bakü- Nahçıvan-Erivan demiryolunu yeniden açma görüşmeleri yapıyorlar.

26 Mart 2000

• Ermenistan Cumhurbaşkanı R. Koçaryan, başkanlığındaki heyet ile Gürcistan'a gitti.

28 Mart 2000

• Ermenistan Güney Kafkasya'da 3+3+2 formülü çerçevesinde ortak güvenlik sisteminin oluşturulmasını teklif etti. Robert Koçaryan dün Gürcistan Parlamentosunda yaptığı konuşmasında "Ermenistan'ın teklif ettiği 3+3+2 formülü üç Güney Kafkas devletini ve komşuluk eden Rusya, Türkiye, İran'ı ve bunlarla beraber Avrupa Birliği ve ABD'yi özünde birleştirir" dedi.

29 Mart 2000

• Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan insan hakları savunucuları Erivan'da buluştu.

• Ermeni-Rus Askeri İşbirliği çerçevesinde tatbikat düzenleneceği açıklandı.

• ABD, Ermeni lobisinin eyaletlerde sözde soykırımın tanınması çabalarını eleştirdi. Dışişleri Bakanlığı, bu çabaların, sadece gelişen Türkiye-



Ermenistan ilişkilerine zarar verdiğini bildirdi.

**30 Mart 2000**

- Maşadov, Putin ile gayri resmi görüşme yaptığı iddia edildi. İnguşetya Devlet Başkanı Ruslan Auşev, Maşadov ile Moskova'nın kendisi aracılığıyla bir süredir temaslar da bulunduğunu ileri sürdü. Moskova, Çeçen yöneticilerle görüşmeleri resmi olarak reddetti.

**31 Mart 2000**

- Rusya, Gürcistan'a süresi biten askeri üslerle ilgili görüşmelere başlamayı önerdi.
- Azerbaycan eski Devlet Başkanı 30 Mart'ta Ankara'ya geldi.
- İsveç Parlamentosu, Ermeni soykırımını tanıdı.
- Karabağ'da ulusal seçim yasası ilan edildi.
- Koçaryan'ın ziyaret ettiği Arkadi Gukasyan'ın durumu iyiye gidiyor.

**03 Nisan 2000**

- Almanya Başkanı Gerhard Sherder Gürcistan ekonomisinin gelişmesi için 60 milyon mark yardım yapacağını ifade etti.

**04 Nisan 2000**

- Gürcistan kendi üretimi olan ilk petrolü elde etti.

**05 Nisan 2000**

- Gürcistan'da Ulusal Bağımsızlık Partisinin Başkanı Irakli Çereteli Tiflis'te kimliği belirsiz kişilerce dövüldü.
- Gürcistan Yunanistan'la askeri işbirliği anlaşması imzaladı.
- İtalya'da dün sözde Ermeni Soykırımı Tasarısı parlamentoda gündeme alındı ve görüşüldü. Ancak oturuma sadece 5 milletvekili katıldığı için görüşme ileri bir tarihe ertelendi.

**06 Nisan 2000**

- Avusturya Parlamentosu soykırım görüşmelerini tartışıyor.
- Türkiye'nin, İsveç Parlamentosu'nun sözde Ermeni soykırımı iddialarını içeren bir raporu kabul etmesiyle ilgili gelişmeleri izleyip gerekli girişimleri yaptığı bildirildi.
- Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan yaptığı bir konuşmada, Dağlık Karabağ'ın de-facto bağımsız olması, de-jure de Azerbaycan'ın

bünyesinde kalmaması gerektiğini beyan etti.

**07 Nisan 2000**

- 27 Nisan'da Kişiniyov'da yapılması planlanan, KEİ Örgütü üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanları Zirvesine hazırlıklar çerçevesinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Mithat Balkan Tiflis'te Gürcistan Dışişleri Bakanı Irakli Menegaşvili ile görüştü. Taraflar ikili ilişkilerin perspektifleri ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının gerçekleşmesinin önündeki engelleri müzakere ettiler.

- Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde (AKPM) kabul edilen bir kararda, Çeçenistan'daki insan hakları ihlalleri yüzünden Rus parlamenterlerin oy kullanma hakları ellerinden alındı. Kabul edilen bir tavsiye kararı ile de karar organı Bakanlar Komitesi'nden, Çeçenistan konusunda derhal bir ilerleme sağlanmaması halinde Rusya'nın üyeliğinin askıya alınması istendi.

- Azerbaycan Türkiye ile askeri anlaşma imzaladı.

- Ermenistan ve Romanya Cumhurbaşkanı işbirliği için temaslarda bulunuyorlar.

**08 Nisan 2000**

- Türk devletlerinin Devlet Başkanları Bakü'de bir araya geldi.

- Çeçen gruplar, Çeçenistan'ın kuzeyinde geçici olarak kullanılan bir tutuklama merkezine saldırdı. Bu arada Rus uçakları ve topçusunun bombardımanı da sürüyor.

- Gürcistan parlamentosunun üyeleri Strasburg'da yapılan AGİT toplantısında Rusya'ya yönelik yaptırımların oylanmasında çekimser oy kullandılar

- Oskanyan'ın, "Ermenistan'ın tarihsel düşman Türkiye'ye karşı güvenliğini, bu ülkedeki Rus üslerinin garanti altına aldığını" söylediği belirtildi.

**10 Nisan 2000**

- Gürcü ve Azerbaycan'lı subaylara Türkiye'de, boru hatlarının güvenliğine yönelik eğitim verilecek. Söz konusu eğitimin içinde bulunduğumuz yılın sonbaharında verilmesi planlandı.

- Gürcistan'ın Ahılkelek bölgesinde, Ermeni "VİRK" örgütü soykırım eylemi düzenledi. Eylem günü seçim gezisi yapan Şevardnadze' de Ahılkelek'te bulunuyordu.

- Kaliforniya Senatosu Ermeni Soykırımını



kabul etti.

**11 Nisan 2000**

• Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevarnadze dün yapılan seçimlerde rakiplerine büyük fark atarak bir kez daha bu göreve seçildi.

• Ermenistan'ın Avrupa Konseyine girme girişimi ertelendi

• Gürcistan, ülkedeki Rus üsleri hakkında Ruslarla yapılacak olan görüşmelerini bir hafta erteledi.

**12 Nisan 2000**

• Çeçen yetkililer, Rusya ile barış yapmak için uluslararası topluluklarında katılacağı görüşmelere derhal başlanması çağrısında bulundu.

• ABD GUUAM ülkelerine ve Ermenistan'a 37 milyon dolar ayıracağını duyurdu.

**13 Nisan 2000**

• Azerbaycan yönetimi, Rusya ile Ermenistan ortak tatbikatını sert bir dille eleştirdi

• Gürcistan, idam cezasını kaldıran Avrupa sözleşmesini onayladı. Böylelikle Avrupa Konseyi'nde idam cezasını kaldırmayan tek ülke Türkiye kaldı.

• Gürcistan, ekonomik sebeplerle ordusundaki asker sayısını azaltacağını açıkladı.

• Çeçenistan Devlet Başkanı Aslan Maşadov'un yardımcısı olan, "Devlet Başkanlığı İdaresi Başkanı" Tuğgeneral Apti Batalov'un Rus güçlerinin eline geçtiği bildirildi.

**14 Nisan 2000**

• Rusya Federasyonu Dış İşleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "Ermenistan ve Rusya Federasyonu'nun ortaklaşa düzenlediği Askeri Tatbikat dost Azerbaycan'ı hedef almıyor" dendi.

**15 Nisan 2000**

• Rusya Dışişleri, Ermenistan'daki Rus Askeri varlığı hiçbir üçüncü ülkeye karşı değildir, açıklamasını yaptı.

• Çeçen Güçlerinin Dağıstan yoluyla Gürcistan'a girdiği bildirildi.

• Haydar Aliyev, İsrail Dışişleri Bakanlığı-Ekonomik İşler Genel Müdürü Viktor Harrel'i Bakü'de kabul etti. Görüşmede iki ülke arasında petrol ticaretinin geliştirilmesi meseleleri üzerinde duruldu.

• Rus kuvvetlerinin, ikmal ve gerilla savaşına hazırlanmak amacıyla tatbikat yapmak için bugün Çeçenistan'daki operasyonlarını azalttığı bildirildi. Çeçen güçlerin de cephaneye ve gıda ikmalini yapmak için çevredeki köyleresizmaya çalıştığı belirtildi.

**18 Nisan 2000**

• Çeçenistan'ın başkenti Caharkale'ye girişin, dün sabah saatlerinden itibaren sivil halk için açıldığı bildirildi.

• ITERA, parasını ödeyemediğinden dolayı, Ermenistan'a doğalgaz akışını durdurabileceğini açıkladı.

• İtera ve Rosenergoatom şirketleri Ermenistan'ın enerji dağıtım şebekesinin özelleştirilmesi konusunda ihale tekliflerine katılmayacaklarını bildirdiler.

**19 Nisan 2000**

• Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov, Çeçenistan Devlet Başkanı Aslan Maşadov'un temsilcileriyle temaslarının sürdüğünü bildirdi.

• Pentagon'un özel görevlilerinin Mayıs ayında Tiflis'e gidecekleri ve Avrasya'daki Güvenlik ve Savunma konularını yerinden inceleyecekleri bildirildi.

**20 Nisan 2000**

• Rusya'da görev yapan Fransa ve Portekiz büyükelçileri ile Avrupa Birliği (AB) temsilcisinden oluşan AB Troykası'nın, aralarında Çeçenistan'ın da bulunduğu Kafkas ülkelerini ziyaret edeceği bildirildi.

• Çeçen milislerin lideri Bislan Gantamirov ise Rus güçlerinden desteğini çekti. Rusya, Çeçen liderliğiyle görüşmeler yürüttüğünü duyurduğu sırada, Çeçenya'ya 3 bin kişilik paraşütçü birliği gönderdi. Birlik, güneydoğu bölgesinde Çeçenya-Gürcistan sınırına yakın Şatoy'a konuşlandı.



## ORTADOĞU\*

### 20 Mart 2000

• İsrail kabinesi Batı Şeria'dan %6.1'lik geri çekilme haritasını onayladı.

• ABD Başkanı Bill Clinton, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esat'la İsrail-Suriye barışının tekrar yoluna sokulması amacıyla pazar günü Cenevre'de bir görüşme yapacağını açıkladı.

• Katar Emiri Hamad Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın daveti üzerine gerçekleştirdiği iki günlük Suriye ziyaretine başladı.

### 21 Mart 2000

• Papa 6 günlük İsrail ve Filistin Bölgesi ziyareti için bugün İsrail'e geliyor.

• İran'da reformcu politikacı Said Haccariyan'ın ağır yaralandığı suikastle ilgili olarak 6 kişi tutuklandı.

• Rus "Aeroflot" şirketinin, Bağdat'a uçak seferleri düzenlemek amacıyla Iraklı bir şirketle görüşmeler gerçekleştirdiği açıklandı.

### 22 Mart 2000

• Mübarek İsrail ve Suriye arasında dolaylı olarak görüşmelerin devam ettiğini söyledi.

• İsrail-Filistin görüşmeleri dün Washington'da başladı.

• Şam Radyosu Suriye'de kurulan yeni hükümetin üstlendiği sorumlulukları yerine getirmesi yönünde çağrı yaptı.

• Şubat ayında aralarındaki sınır sorunlarını görüşen Katar ve Bahreyn ortak bir çözüme yaklaşıyor.

• Katar Emiri Hamad bin Halife ve İtalyan Başbakanı Massimo D'alemma başkanlığındaki İtalyan Kabinesindeki yetkililer arasında görüşmeler yapıldı.

### 23 Mart 2000

• Washington'da 3 gündür süren İsrail-Filistin görüşmelerinde fazla yol kat edilemedi. Sınırlar, mülteciler ve Kudüs konuları tartışılmaya başlanmadı.

• Bağdat, ikili ilişkileri düzenlemek ve yürütmek amacıyla Şam'da bir temsilcilik açarak bu temsilciliğin başına büyükelçi statüsünde bir diplomat atadı.

### 24 Mart 2000

• Clinton-Esad zirvesi öncesinde Barak, ABD'ye barış konusunda önerisini belirtti; '4 Haziran 1967 sınırlarına çekilmeyi kabul ediyoruz.'

• Türkmenistan'da yayınlanan bir gazetede Türkmenistan'ın 2000 yılının ilk üç ayında İran'a 600 milyon metreküp doğalgaz ihraç ettiği bildirildi.

### 26 Mart 2000

• Hafız Esat ile Bill Clinton arasında gerçekleştirilecek olan Suriye-ABD zirvesi Cenevre'de başladı.



## 27 Mart 2000

- Barış görüşmelerini yeniden başlatılmasına yönelik olarak düzenlenen Clinton-Esad zirvesi 3 saatlik bir görüşmeden sonra başarısızlıkla sonuçlandı.

- Bu gün yaklaşık 8.5 milyon Iraklı seçmen parlamento seçimleri için oy kullanacak.

## 28 Mart 2000

- Suriye'nin yeni kabinesi Başbakan Muhammed Mustafa Miro başkanlığında ilk toplantısını gerçekleştirdi. İlk toplantıda yeni hükümetin görevleri ve hedefleri ele alındı.

- İran'da ılımlı kanadın önde gelen isimlerinden İslami Şura Konseyi Başkan Vekili Sait Haccaryan'a suikast düzenleyenlerden 10'unun yakalandığı açıklandı.

- Bahreyn Başbakanı Halife bin Selman İran Dışişleri bakanı Kemal Harrazi ve beraberindeki heyetle birlikte Bahreyn'de bir araya geldi.

## 29 Mart 2000

- Barak, Temmuz'a kadar Suriye ve Lübnan'la barış anlaşması sağlanamazsa, IDF'nin Güney Lübnan'dan geri çekilmesi konusunda ABD'nin diplomatik yardımının alınabileceği açıkladı.

- İran Afgan mültecileri sorununa yönelik çözüm arayışlarını sürdürüyor.

## 30 Mart 2000

- Filistin Yönetimi İsrail-Suriye görüşmelerinin Nisan ayı ortasında başlayacağını duyurdu.

- İran diğer OPEC üyelerinin petrol üretiminin arttırılması kararının altına imza atmayacağını açıkladı.

- Uday Saddam dün verdiği demeçte, Irak Ulusal Meclisi'ne seçilişinin Irak'ın dıştaki bütün düşmanlarına açık bir mesaj olduğunu söyledi.

## 31 Mart 2000

- Irak egemenliği altındaki bölgelerden Kuzey Irak'taki şehirlere göç eden insanların verdikleri bilgilere göre, Irak hükümeti Kürt ve Türkmenleri göç ettirme yönündeki faaliyetlerini arttırmaktadır.

## 1 Nisan 2000

- Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomi ve Ticaret Bakanı Şeyh Fahem Bin Sultan Al-Qassemi Suriye'yle bir dizi ekonomik anlaşma imzalamak üzere üç günlük resmi bir ziyaret için Şam'a gitti.

## 3 Nisan 2000

- Bahreyn, Irak'ta 1990'dan beri kapalı bulunan büyükelçiliğini açacağını bildirdi.

## 4 Nisan 2000

- İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi İran'ın yumuşama politikasının görevini yerine getirdiğini önümüzdeki yıl İran'ın güven oluşturma politikası izleyeceğini belirtti.

## 5 Nisan 2000:

- İsrail Başbakanı Barak Lübnan'dan çekilmeleri sırasında Suriye ve Suriye destekli grupları İsrail'e saldırmamaları konusunda uyardı.

- Danimarka dışişleri Bakanı Helveg Petersen iki günlük resmi bir ziyaret için İran'a gitti.

## 6 Nisan 2000

- Radikal kanada mensup bazı kişiler ,Haccariyan suikastının reformistler tarafından yapıldığını iddia etmektedirler.

- ABD Savunma Bakanı devam eden Körfez ülkeleri seyahatinde "Körfez ülkeleri Irak'la olan ilişkilerinin düzeyini tespit etme hakkına sahiptir ancak Saddam'ın, askeri kuvvetlerini yeniden yapılandırmasını engellemek amacıyla ambargo devam edecektir" dedi.

## 7 Nisan 2000

- Başkan Hatemi Gülistan'da yaptığı konuşmada ülkenin petrol gelirlerine olan bağımlılığını azaltmayı hedeflediklerini bu çerçevede üretim sektörünü geliştirmek için çalıştıklarını ve istihdam düzeyini arttırmayı amaçladıklarını açıkladı.

## 9 Nisan 2000

- Şam'dan gelen haberlere göre İsrail-Suriye görüşmelerin yeniden başlama ihtimali söz konusu.

## 10 Nisan 2000

- Barak bugün ABD'ye gidiyor. Kabineye yaptığı konuşmada 50.000 Filistinli'nin yaşadığı Abu Dis gibi Alan B olarak bilinen yerlerin tamamen Filistin'e geçmesini destekleyeceklerini açıkladı.

- İran'ın Erdebil bölgesine bağlı Halhal kentinde ayaklanma çıktı.

- İngiltere de yayımlanan Daily Telegraf Gazetesi Saddam Hüseyin'in, Uday ve Kusay arasındaki hakimiyet çatışmasını yatıştırmak için büyük çaba gösterdiği yönünde bir haber yayımladı..

## 12 Nisan 2000

- Çin Cumhurbaşkanı bir hafta sürecek İsrail ziyaretine bugün başladı.

- İran'da Maslahat Konseyi bir karar alarak Velayete Fakih denetiminde olan kurum ve bakanlıkların denetim hakkını meclisin elinden aldı.



Bu yasaya göre meclis dini lidere bağı olan kurumları denetleyemeyecek.

- Fas ve Bahreyn karşılıklı ticari ilişkilerde alınan gümrük vergilerinin düşürülmesini öngören bir anlaşma imzaladılar.

#### 13 Nisan 2000

- İsrail hükümeti Golan'da inşaat yapımına yönelik yasağı kaldırarak bu konuda izin verilmesine karar verdi.

- Suriye Başbakanı Muhammed Mustafa Miro Fransız Petrol ve Endüstri Bakanı Christian Pierret ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede ticari, ekonomik, bilimsel ve teknik konularda işbirliği ele alındı.

- Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud el Faysal, ve Savunma Bakanı Sultan bin Abdülaziz Salı günü Cidde'de Romanya Savunma Bakanı Petre Roman ile görüştü.

#### 14 Nisan 2000

- Barak, Çin'e satışı planlanan Falkon radar sistemleri ile ilgili olarak iki yönlü belirsiz tavır sergiliyor: Çin'le olan ilişkisini de önemsiyor ancak ABD'nin düşüncelerinin de kendileri için çok önemli olduğunu belirtiyor.

- Kuveyt'in Huseyinah şehrinde Şiiler ve Sünniler arasında bir çatışma çıktı.

- Umman Sultanı Kabus 22 Nisan'da Katar'a 3 günlük bir ziyaret düzenleyecek. Ziyarete ikili ilişkilerin geliştirilmesi görüşülecek.

#### 15 Nisan 2000

- Suriye Dışişleri Bakanı Faruk Şara İran Cumhurbaşkanı Baş Yardımcısı Dr. Hasan Habibi ile bir görüşme gerçekleştirdi.

#### 16 Nisan 2000

- Barak: Biz Filistin Bölgesini istila etmeyeceğiz. Görüşmelerde Filistin Yönetimi'nin silahsızlanmasını isteyeceğiz.

#### 17 Nisan 2000

- Esad'ın oğlu Başar Esad, Al-Wasat gazetesine yaptığı açıklamada barış için kapıların hala açık olduğunu ve zamanın çok geç olmadığını bildirdi.

- Resmi bir ziyaret için Mısır'da bulunan Umman Dışişleri Bakanı Yusuf bin Alevi İsrail-Suriye görüşmelerinin müzakeresi için bir Arap ortak toplantısı teklifinde bulundu.

- Lübnan Devlet Başkanı Lahoud, resmi bir ziyaret için Cumartesi günü Suudi Arabistan'a gitti.

- Rus Savunma Bakanlığı dün yaptığı açıklamada Savunma Bakanı Igor Sirgifi'nin 14-16 Nisan'da resmi olmayan bir ziyaret çerçevesinde Irak

Savunma Bakanı Sultan Haşim Ahmet'le bir araya geldiğini bildirdi.

#### 18 Nisan 2000

- İsrail hükümeti Lübnanlı rehinelerin salıverilmesi kararı aldı.

- İsrail BM'ye resmi olarak Temmuz itibariyle Lübnan'dan çekileceğini bildirdi.

- Filistin Yönetimi, Barak'ın Batı Şeria'nın %3'lük bölümünden çekilmeyi öngören teklifini reddetti.

- Suriye'de "Kurtuluş Günü"nü 54. Yıldönümü münasebetiyle tüm yurttaki kutlamalar düzenlendi.

- İran Silahlı Kuvvetleri komutanları Dini Lider Hameney ile görüştüler. Bu görüşmede Hameney İran'da silahlı kuvvetlerini önemini vurgulayarak Silahlı Kuvvetler'de inancın çok önemli olduğunu vurguladı.

- Suudi Haber Ajansının bildirdiğine göre Suudi Arabistan, İran'la bir güvenlik işbirliği anlaşmasıyla sonuçlanacak görüşmelere başlama kararı aldığını bildirdi.

- Umman Dışişleri Bakanı Yusuf bin Alevi dün Gaza'da Arafat'ı ziyaretinden sonra İran'la bir güvenlik paktı anlaşması yaptıkları yolundaki haberleri yalanladı.

#### 19 Nisan 2000

- Arafat-Clinton zirvesi yarın gerçekleşecek.

- Hafız Esat Kanada Başbakanı Jean Chretien ile Şam'da bir araya geldi. Görüşmede barış süreci ve ikili ilişkiler ele alındı.

- İran'ın Şiraz iline bağlı Servestan kentinde ayaklanma çıktı. Ayaklanma Gözetici Konsey'in bu bölgedeki seçimi iptal etmesinin ardından ortaya çıkmıştır.

- Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih yanında bir delegasyonla Pazartesi günü üç günlük resmi bir ziyaret için İran'a gitti.

- İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi Pazartesi günü Kuveyt Başbakanı Şeyh Nasır Sabal Al Ahmet ile bir araya geldi.

#### 20 Nisan 2000

- Lübnan Meclis Başkanı Nabih Berri Hafız Esat'ın işgal altındaki toprakların bir karışını bile pazarlık konusu yapmayacağını ve 4.Haziran.1967 sınırlarının bölgede çözüm için tek yol olduğunu vurguladı.

- ABD yaptığı açıklamada Irak'ın BM kararlarına bağlılık göstermesinin diyalog kurmanın temel şartı olduğunu açıkladı.



• İran, Rusya Enerji Bakanlığına "Buşer" Atom Enerji Stasyonu için daha üç enerji bloğunun inşası siparişinde bulunacaktır.

• Ukrayna "gri sermaye" için af ilan etti.

05.04.2000

• Estonya, Rusya ile sınırdaş bölgelerindeki yaşayan vatandaşlarına vize uygulamayı planlıyor.

• Rusya İranlı öğrencilerin füze teknolojisi konusunda eğitilmelerine son verileceğini açıkladı

• Rusya İran'la nükleer işbirliğini savunuyor.

06.04.2000

• Moskova: Rusya İlimler Akademisi Genel Fizik İlimi Araştırma Enstitüsü binasında bir patlama oldu. Patlamada can kaybı yok.

• Putin'in Kuzey deniz donanmasının askeri tatbikatlarına katılmasından dolayı Moskova dışında bulunması sebebiyle toplanması planlanan hükümet oturumu ertelendi.

• Uzay gemisi "Sayuz" bugün yörünge gemisi "Mir" ile kenetleştirdi.

08.04.2000

• Duşanbe'de BDT Güvenlik Birliği Sekreterler oturumu başlıyor.

• Lord Russel Johnston'ın yaptığı açıklamaya göre AGIT'teki Rusya'nın oy hakkı kullanımı yeni bir karar alana kadar durduruldu.

• Avrupa Birliği bakanlar komitesi AGIT'in kararlarına uymayacaklar.

• Bu yıl içinde ikinci defa bir Rus tankeri BM ambargosunu ihlal ettiği gerekçesiyle Basra körfezinde zorunlu olarak tutuluyor

• Ukrayna 9 sene içerisinde Çernobil istasyonunda 5 milyar dolardan fazla para harcadı.

10.04.2000

• Almanya Batılı ajanların Rusya'ya Çeçenistan savaşında yardım ettiği iddiasını yalanladı

• Rusya Gürcistan sınırındaki Çeçen savaşçıların kullandığı 20ye yakın geçit kapatılacak ve mayın döşenecek.

• Moskova şehir Duması, yabancıların taşınmaz mülk sahibi olmasına imkan tanıyan kanunu sınırlamayı düşünüyor. Böylece, yabancıların Moskova'da mülk edinmeleri yasaklanacak. Yabancı statüsüne

BDT ülkeleri vatandaşları da dahil olacak.

12.02.2000

• Bişkekte Gümrük Birliği ülkelerinin gümrük kuruluşları başkanları bir araya geliyor.

• Rusya ve Kore arasında yeni deniz taşıma hattı açıldı.

• NATO Asamblesi Duma'yla ilişkilerini dondurdu

• Rusya Federe Sınır Hizmetleri (FPS) müdürü K.Totski İstanbul'a geldi.

13.04.2000

• Nisan başından başlayan ülkenin iki önemli kuruluşu "Gazprom" ve "EES Rusya'nın" arasındaki anlaşmazlık Putin'e görüşükten sonra sona erdi. Taraflar enerji ve gaz alanındaki tüm kayıpları minimize edeceklerini açıkladılar.

• Ukrayna'daki komünistler Başkan Leonid Kuçma'nın parlamento üzerindeki yetkilerini arttırmaya yönelik referandumu boykot edeceklerini açıkladılar

• Litvanya başbakanı özelleştirmeye ilgili bir tartışma sonun da görevinden istifa etti,

• Rusya Maliye Bakanı Kasyanov'ın bugün Washington'a ziyareti başlıyor.

• İngiltere Ukrayna'nın Çernobil atom merkezine 10,5 milyon pound veriyor.

• Bakü-Novorosisk hattından petrol akmaya başladı.

14.04.2000.

• Ukrayna Cumhurbaşkanı L. Kuçma "Ukrayna'daki politik partiler" kanununa veto koydu.

• ABD Devlet sekreteri Albright Kiev'de.

• Moskova'da BDT ülkelerinin sınır birlikleri komutanları kurulu toplanıyor.

17.04.2000

• Putin Çeçenistan Başkanlık seçimlerinin iki sene sonra yapılabileceğini açıkladı.

• Krasnoyarsk bölgesinde gönderlerde bölgenin kendi bayrağı dalgalanıyor.

18.04.2000

• İngiltere ziyaretini tamamlayan Putin bugün



## RUSYA-UKRAYNA-BALTIKLAR\*

22.03.2000

- Putin Kazan'da Tataristan Cumhurbaşkanı ile Rusya ve Tataristan arasındaki ilişkiler hakkında görüştü.

23.03.2000

- Kırım Yüksek Kurulu Rusya-Beyaz Rusya Birliğine katılma ve Ukrayna'da Rusça'nın devlet dili olarak kabul edilmesi konularında referandum yapılmasını teklif etti.

- Kuzey'de yaşayan az nüfuslu halkların kalkınma projesi hükümet tarafından olumlu karşılandı.

- Başkurdistan ve Rusya finansal ilişkilerin düzenlenmesi anlaşmasını imzaladı

24.03.2000

- Güvenlik Kurulunda yeni dış politika konsepti görüşüldü.

25.03.2000

- Minsk'te muhalefet gösterileri polis tarafından dağıtıldı.

26.03.2000

- Rusya'da Cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı.
- Polonya'da Rus aleyhtarı gösteri düzenlendi.

28.03.2000

- "Büyük Yedili'nin" nükleer emniyet çalışma grubunun oturumu Kiyev'de gerçekleşti.

29.03.2000

- Rusya Savunma Bakanı I.Sergeev Şangay Beşlisi'nin Savunma Bakanları oturumuna katılmak üzere Astana'ya gitti.

- Çernobil Atom Enerjik Santralının üçüncü enerji bloğuna bağlı iki jeneratörün biri durduruldu.

31.03.2000

- Rus Savunma Bakanı Putin'in seçilmesinden sonra Çin'le ilişkilerinde bir değişiklik olmayacağını açıkladı.

- Baltık boru hattının inşaatı resmi olarak açılıyor.

- Rusya'nın, Japonya'dan 100 milyon dolar kredi alması bekleniyor.

01.04.2000

- Putin Rusya'nın nükleer gücünü arttıracaklarını söyledi

03.04.2000



Ukrayna'ya geldi. L.Kuçma ile görüşmesi öngörülen Putin, Ukrayna'nın Rusya'ya olan gaz borcu konusu görüşecekler.

- Tiflis'te, Rusya ve Gürcistan arasındaki vize uygulama konusu hakkında ön çalışma başladı.
- BDT Güvenlik organları Başkanlar Kurulu Oturumu Moskova'da açıldı.
- Baltıkta Rusya'nın büyük deniz tatbikatı başlıyor

• Baykonur üssünden roket taşıyıcısı "Proton" start aldı.

19.04.2000

• Udmurtiya Devlet Kurulu Cumhuriyet Anayasasında 44 değişikliği kabul etti.

20.04.2000

• Hasbulatov, Kuzey Kafkasya ile ilgili işlerden sorumlu kişi olarak görevlendirildi.



## TÜRKİSTAN\*

22 Mart 2000

- Kırgızistan'ın önde gelen muhalefet liderlerinden Ar Namus partisi lideri Feliks Kulov tutuklandı.

23 Mart 2000

- Tajikistan-Afganistan sınırında Afganistanlı silahlı bir kaçakçı grubunun sınırı geçmeye çalışması sonucu sınırları koruyan Rus askerleri ve kaçakçılar arasında silahlı çatışma çıktı.

24 Mart 2000

- BM Genel Sekreterinin Tajikistan'daki özel temsilcisi Vladimir Goryayev Tajik yönetimiyle görüşme yaptı. Görüşmede Goryayev, BM temsilciliğinin misyonunun tamalandığını, ancak ülkenin demokratikleşme sürecine yardımcı olacak küçük bir şubenin açılmasıyla BM faaliyetini devamedeceğini söyledi.

25 Mart 2000

- Kırgızistan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında konuşma yapan Cumhurbaşkanı Askar Akayev Kırgızistan'ın Tajikistan ve Afganistan'la olan sınırlarında çok sayıda İslamcı grubun toplandığını ve ülke sınırları için tehdit oluşturduğunu dile getirdi.

28 Mart 2000

- Tajikistan'da Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tajikistan, Ermenistan ve Belorusya silahlı kuvvetlerinin katıldığı "Birliğin Güney Kalkanı -2000" tatbikatı yapıldı.

29 Mart 2000

- Orta Asya ülkelerinde yaşayan Rusya Federasyonu vatandaşlarının büyük çoğunluğu oylarını Putin lehine kullandı.

30 Mart 2000

- Kazakistan'ın Başkenti Astana'da Şangay Beşlisi Ülkeleri Savunma Bakanları Görüştü. Görüşmede Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tajikistan Milli Savunma Bakanları askeri-siyasi ve sınırlara ilişkin konularda işbirliği perspektiflerini değerlendirdiler.

- Nazarbayev, Şangay Beşlisi ülkelerinin milli savunma bakanlarıyla yaptığı görüşme sonrası basın mensuplarına yaptığı açıklamada terörizm, ekstremizm ve separatizmin eski Sovyet cumhuriyetleri ve Çin için büyük tehlike oluşturduğunu söyledi.

- Kırgızistan Milli Güvenlik Bakanı T.Aytbayev Kırgız televizyonunda yaptığı görüşmede İslami bir



örgüt lideri Namangoni'nin Tajikistan, Özbekistan, Afganistan, Pakistan ve Çeçenistan'da 700 kişilik bir grubunun olduğunu, Çeçen savaşının bitmesiyle bu sayının 4 bine çıkabileceğini bildirdi.

#### 2 Nisan 2000

• General Pervez Müşerref Türkmenistan'daki Afgan diasporasıyla görüşme yaptı. Görüşmede Afganistan'da barış süreci konuşuldu.

#### 3 Nisan 2000

• Özbekistan-İran sınırında radyoaktif madde taşıyan bir İran kamyonu yakalandı.

#### 4 Nisan 2000

• AGIT Yüksek Komiseri Kırgızistan'daki etnik durumu incelemek için ülkenin güneyindeki Oş şehrine gitti.

#### 5 Nisan 2000

• Endonezya Büyükelçisi Türkmenistan Meclis Başkanı'na kendi itimatnamesini sundu ve iki ülke arasında petrol ve gaz yatırımları alanında işbirliğinin geliştirilmesi yanlısı olduğunu belirtti.

#### 6 Nisan 2000

• Taşkent yakınlarında Özbekistan-ABD ortak askeri tatbikatları yapıldı.

#### 8 Nisan 2000

• Bakü'de düzenlenen Türkçe Konuşan Devletler Zirve toplantısı Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan temsilcilerinin petrol ve gaz üretimi ve terörle mücadelede ortak işbirliğini öngören bir deklarasyon imzalamalarıyla tamamlandı.

• Bakü'deki Zirveye katılan Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, petrol yataklarının ortak işletiminin bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini geliştireceğini ve Kazak petrollerinin Bakü-Ceyhan Hattıyla akacağını belirtti.

#### 9 Nisan 2000

• Azerbaycan Meclis Sözcüsü Bakü'de düzenlenen Türkçe Konuşan Devletler Zirvesine katılan Türkmen meslektaşıyla yaptığı görüşmede Türkmen-Azeri ikili ilişkilerinin her gün biraz daha ilerlediğini, Trans-Hazar Boru Hattının önemini ve Hazar'ın hukuki statüsünün uluslararası hukuk çerçevesinde çözüleceğini söyledi.

#### 10 Nisan 2000

• Bakü'de yaptığı açıklamada Nazarbayev Bakü-Ceyhan'ın yanında Rusya üzerinden de Türkiye'ye petrol ihraç edilebileceğini söyledi.

• Hindistan, Türkmenistan Dış İşleri Bakanının iki günlük ziyareti sırasında sunduğu Afganistan ve Hindistan üzerinden bir doğal gaz hattı döşenmesi teklifine olumsuz yanıt verdi.

• Kırgızistan Ar Namus Partisi lideri Feliks Kulov 17 gün boyunca sürdürdüğü açlık grevine son verdi.

#### 11 Nisan 2000

• Türkmenistan İstatistik ve Prognoz Enstitüsünden alınan habere göre ülkenin GSMH'si 1999 yılının ilk yarısına oranla 2000'de %12 artmıştır.

• Türkmen resmi heyeti 11-14 Nisan arasında Prag'da yapılan AGIT devletleri 8. Ekonomi Forumuna katıldı.

• Kazakistan Komünist Partisi lideri Kazakistan'da siyasi reform çağrısında bulundu.

• Bişkek'te Kırgız ve Alman hükümetleri arasında 2000-2001 yılı için teknik işbirliğine yönelik bir protokol imzalandı.

#### 12 Nisan 2000

• Prag'da düzenlenen Ekonomi Forumuna katılan Tajikistan Cumhurbaşkanı İmomali Rahmonov ülkesinin yeniden barış ve istikrara kavuştuğunu, bundan böyle ekonomik ve siyasi gelişmede yeni döneme girildiğini açıkladı.

• Tajikistan'da Hizb-ut-Tahrir isimli köktendinci dinci bir örgüt lideri tutuklandı.

#### 13 Nisan 2000

• Kırgızistan Hükümeti 20 Şubat ve 12 Mart'ta yapılan seçimlerin adil, demokratik ve hukuka uygun olduğu değerlendirilmesinde bulundu.

#### 14 Nisan 2000

• Türkmen hükümet yetkililerinden alınan habere göre yakın zamanda Özbekistan ve Türkmenistan arasında ortak sınırların resmi olarak belirlenmesine ilişkin bir anlaşma imzalayacaklar.

• Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tajikistan'ın üye olduğu Gümrük Birliği ülkeleri Kırgızistan'da buluştu.

• Kazak hükümeti petrol ihracatındaki üst sınırı yükselteceğini açıkladı.



**15 Nisan 2000**

- Kazakistan Devlet Silah Şirketi Başkanı öldürüldü. Cinayetin arkasında MİG uçaklarının satışı olayının olabileceği iddia edildi.

**17 Nisan 2000**

- Özbekistan'a gelen ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright Özbek yönetimine para politikası, demokrasi ve bölgesel işbirliği konularında endişelerini ilettiler.

- Tajikistan parlamentosunun üst kanadı seçim sonrası ilk oturumunu gerçekleştirdi.

**18 Nisan 2000**

- Rusya Federasyonu BDT Ülkeleriyle İşbirliğinden Sorumlu Bakan Yardımcısı A.Potapov Bişkek'e yaptığı iş ziyaretinde Kırgız yetkililerle enerji, ulaşım, kültür, spor ve eğitim alanlarında işbirliği olanaklarını görüştü.

- Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bürosu Başkanı Mark Danzon Bişkek'e geldi. Daha önce de Kırgızistan'ı ziyaret eden Başkan, ülkede sağlık reformlarının gerçekleştirilmesi için yardımda

bulunmuştur.

- Asya Kalkınma Bankası Tajikistan'a 120 milyon dolarlık düşük faizli kredi sağlayacağını açıkladı.

**19 Nisan 2000**

- Avrupa Kalkınma ve Yeniden Yapılanma Bankası Türkmenistan'ın devlet sektörüne yaptığı yardımları durdurdu. Banka bu kararıyla daha önce kendi heyetiyle görüşmeyi reddeden Niyazov'un anti-demokratik siyasetini protesto etti.

**20 Nisan 2000**

- Kırgız muhalefet partisi lideri Feliks Kulov'un ikibin taraftarı Rusya Federasyonu Başkanı Putin'e bir mektup göndererek Askar Akayev rejimini sıkıştırmada yardım istediler.

- Taşkent'te Orta Asya Ekonomik Birliği Zirvesi toplandı. Zirvede ele alınacak başlıca konuları bölgesel güvenlik ve ekonomik işbirliği oluşturdu.

- Astana'ya giden Rusya parlamentosu Duma kanadı temsilcileri Kazakistan hükümet ve parlamento yetkilileriyle görüşme yaptılar.



## UZAKDOĞU\*

86

20.3.2000

• Pekin Hükümeti, Tayvan'da Başkanlık seçimini kazanan Çen Şui-bian'ın (Chen shuibian), "İki Çin" sistemine karşı olduğunu açıkladı.

• Çin ile Tayvan'ın ekonomik ilişkisi Tayvan için Çin, en önemli üretici rolünü, Çin için Tayvan ise yatırım ve teknik temin edici rolünü oynamaktadır.

21.03.2000

• Hindistan Başbakanı Atal Bihari Vajpayi, Başkan Clinton ile görüşmesinde nükleer bomba yapmayacağını ancak ülkesinin, bugüne dek nükleer silah sanayiindeki kazanımlarında "asgari caydırıcı güç" konumunu muhafaza edeceğini bildirdi.

22.03.2000

• Amerika'nın, Japonya'daki Amerikan ordusunun masrafını Japonya hükümeti tarafından karşılanması hakkındaki teklifi kabul edildi.

23 03 2000

• Çin yönetimi; Tayvan'ın yeni seçilen lideri Chen Shuibian'ın ABD ve Japonya'yı ziyaret etmesine izin verilmemesi gerektiğini açıkladı.

25.03.2000

• Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ile Çin, Japonya ve Güney Kore'nin maliye bakanları ve merkez bankaları başkanları, ekonomik ve mali kriz zamanlarında finansman olanağı yaratması için bölgesel para fonu kurulmasını kararlaştırdı.

28.03.2000

• Çin yönetimi, Pekin ile diplomatik ilişkisi bulunan ülkelerin Tayvan ile resmi ilişki kurmasına kesinlikle karşı çıktığını yineledi.

29.03.2000

• Amerika'nın Washington Times Gazetesi, Çin'in Tayvan Boğazı kenarına S 300 füzelerini fırlatmak için rampa kuruluşuna başladığını açıkladı.

30.03.2000

Bakan Bülent Ecevit resmi bir ziyaret için Hindistan'a gitti.

31.03.2000

• Pakistan'ın, Hindistan ile aralarındaki sorunları çözmek için görüşmelere yeniden başlamaya hazır olduğu açıklandı.



01.04.2000

- Japonya, ekonomisini durgunluktan çıkarmak için kamu harcamalarına hız verdi.

02.04.2000

- Japonya Başbakanı Obuchi Keyzo, beyin kanaması hastalığıyla hastaneye kaldırıldı.

03.04.2000

- Japonya'da ziyarete bulunan Çin Genel Kurmay Başkanı Fu Qianyou, Japonya Savunma Bakanlığının yetkilileriyle görüştü. İki devlet savunma liderleri toplantısını devam ettirme konusunda anlaşta. Bu Çin'in Japonya'ya yaptığı ilk üst düzey askerî ziyaretidir.

04.04.2000

- Başbakan Obuchi'nin sağlığından dolayı hükümeti devam ettiremeyeceği kararı alındı ve Obuchi Hükümeti istifa etti.

05.04.2000

- Komada bulunan Japonya Başbakanı Keizo Obuchi' i başkanlığındaki hükümet istifa etti. İktidardaki Liberal Demokrat Parti'nin (LDP) genel başkanlığına, genel sekreterlik görevini yürüten Yoshiro Mori seçildi.

05.04.2000

- Japonya'nın 1999'daki yeni araba satışının önceki yıldakinden %5.5 daha az olarak bu sayının 3.980.000 adet olduğu açıklandı.

06.4.2000

- Başbakan Mori Yoshiro: "Başbakan Zhu rongji'nin Japonya ziyaretini bekliyorum" açıklamasını yaparak, Temmuz ayındaki Okinawa Zirvesi'nden önce fikir birliği sağlamak gerektiğini ifade etti.

06.4.2000

- Eğer ciddi önlem alınmaz ise, Pekin'in kum altında kalacağı belirtildi. Şiddetli fırtınalar ve kuraklık neticesinde Çin'de her yılı yaklaşık 2460 km hektar toprağın çöl olduğu, şimdiye kadar 16.890. 000 km kare toprağın çölleşmiş olduğu , bu rakamın Çin 'in umumi toprağının % 17 . 6 kısmını teşkil ettiği kaydedilmektedir.

07.04.2000

- 1999 yılında, Japonya'nın 29 yolcu havalimanına toplam 801 defa Amerika Hava

Kuvvetlerine mensup olan uçak indi. Amerika Askeri uçakları sivil havalimanını kullanma ücretini vermekle kalmayıp, havalimanı kontrol kulesinden izin bile almadığı açıklandı.

08.04.2000

- Tokyo Arap petrol Şirketi 27 yıldan beri Japonya'daki Arap öğrencilerine vermeyi devam ede gelen bursu kestiklerini açıkladı.

10.04.2000

- Güney Kore kültür Bakanı, Başbakanın 12 - 14 Haziran aralarında Kuzey Kore başkenti Pyongyang'ı ziyaret edeceği ve Kuzey Kore Devlet Başkanı Jing Zhengri ile görüşeceğini açıkladı. Eğer bu görüşme gerçekleşirse Kore'nin ikiye bölünmesinden buyana ilk görüşme olacağından dolayı, iki ülkenin birleşmesi konusunda rolü büyük olacaktır.

10.04.2000

- Çin Halk Cumhuriyeti Vergi Dairesi başkan yardımcısı Cheng fa guang, Çin , DTÖ'ne üye olmasının ön şartlarından birinin DTÖ'nün şartlarına uyum sağlaması ve vergi sistemlerini düzenlemesi gerektiğini bildirdi.

12.04.2000

- Güney Kore Başbakanı Jin dazhung, Güney ve Kuzey Kore zirve toplantısının "milletinin önemli görevi" olduğunu açıkladı. ABD parlamento sözcüsünün "yapılacak zirve toplantısının olumlu sonuçlanmasını temenni ettiğini , İki ülkenin barışı için sonsuz destek vereceklerini ,ancak, toplantı sonucun olumlu yada olumsuz sonuçlansa da , Kuzey Kore Adasında bulunan 37.000 ABD askerini alıp götürmeyeceğini" dile getirmesinden yola çıkan Çin Hükümetinin sesi olan Renmin ribao gazetesi , ABD askerinin bölgeyi rahat bırakmayacağı yorumunu yaptı.

17.04.2000

- Tokyo Valisi: "Çin ufak ülkelere bölünmesi iyidir" konuşmasını yaptı

18.04.2000

- Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Jiang Zemin ve beraberindeki heyet, resmi ziyaret için Ankara'ya geldi.

18.04.2000

- Çin ABD'nin Tayvan'a uzun menzilli hava savunma sistemleri satma kararını protesto etti.



19.04.2000:

• Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'e Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından "Devlet Nişanı" tevdi edildi.

19.04.2000

• Güney Kore Dışişleri Bakanı, Haziran'da açılacak olan iki Kore liderler görüşmesinin ön şartı kılınan Güney Kore'deki Amerika askerlerinin geri çekilmesi konusuna ilişkin olarak: "Bu Güney Kore ile Amerika arasındaki bir iştir. Güney Kore'nin güvenliğine tehdit varken Amerikan ordusunun bulunması zorunludur" açıklamasını yaptı.

20.04.2000

• Başbakan Mori Yoshiro, Temmuz ayındaki Okinawa Zirvesine katılacak olan Amerika, Avrupa ve Rusya gibi 7 ülkeyi 28 Nisan'dan itibaren ziyaret edeceğini açıkladı.



## KİTAP KÖŞESİ\*

*Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi dış politika alanında güncel ve stratejik içerikli çalışmalar yapan araştırmalar için hazırladığı bu bölümde uluslararası gerek Türkçe gerek yabancı dillerde yayımlanan uluslararası ilişkiler sahasında yapılan bilimsel çalışmaları ve bölge araştırmalarına yönelik internet adreslerini okuyucuya iletmeyi hedeflemektedir.*

89

### THE NEW CENTRAL ASIA

#### The Creation of Nations

Oliver Roy

I.B.Taurus

New York/2000

222 s.

Olivier Roy tarihsel bir süreç içerisinde Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'ı dahil ettiği bu eserde, Orta Asya'nın etnik, sosyal ve siyasal evrimi irdelenirken, aynı zamanda bu süreç üzerinde belirleyici olan unsurlar üzerinde durulmaktadır. Roy, eserde, bölgedeki ulusal kimliklerin, idari kurumların ve bununla birlikte, siyasal liderlerin bir gizlilik içerisinde ortaya çıktıklarını savunmaktadır. Ayrıca, bölgenin Ruslar tarafından fethinden sonraki tarihlerde gelişmiş, Basmacılar hareketi de dahil pan-İslamizm, pan-Türkizm ve Sultan Galiyev'in ulusal-komünizmi gibi bu coğrafya üzerinde etkin olmuş fikirler akımları gibi pek çok ilginç konu ele alınmış. Tarihsel bir perspektifin yanında, milliyeçilikten bağımsızlığa geçiş ve bölgenin bugün varolan jeo-stratejik konseptinden etraflı bir biçimde bahsediliyor.

\* Haz. Çetin Güney  
Türkiye Araştırmaları Masası Başkanı



## **AFRİKA POLİTİKALARINA GİRİŞ**

**Alex Thomson Routledge,**

**Londra/2000**

**227 s.**

Central Lancashire Üniversitesi'nde ders veren Alex Thomson'ın 'Afrika Politikalarına Giriş' adlı kitabı, bu büyük ve etkileyici kıta üzerine çalışmaya başlayanlar için temel bir kaynak olma özelliği gösteriyor. Kitapta, çok çeşitli politik sistemlerin aynı anda yer aldığı çapraşık bir yapı arzeden kıtanın, bağımsızlığın kazanılmasından bu yana hakim olan politik sistemler tarihi açıdan analiz edilmektedir. Temalara göre bölümlere ayrılmış olması okuyucuya salt tarihi sıralamayla bilgi edinme imkanı değil tartışılan kavramlar ışığında özellikle post kolonial süreçte Afrika'yı şekillendiren kompleks teori ve olayları anlama fırsatı veriyor. Kitabın bütününde, sömürgecilik, etnisite, milliyetçilik, sosyal sınıf, ideoloji, meşruiyet, egemenlik ve demokrasi gibi kavramlar ekseninde Afrika'da halen varolan siyasal sistemler tartışılmaktadır. Ayrıca, ele alınan kavramlardan hareketle anlatılanların her bölümün sonunda bir ülke özelinde örneklendirilmesi teorik çerçevede ele alınan noktaların okuyucunun zihninde somutlaşmasını sağlamaktadır. Bütün bunların dışında kitabın genelinde göze çarpan en önemli nokta ise, Afrika devletlerinin kendi arasındaki rekabetçi ilişkilerine ve devlet-sivil toplum ilişkisine değinilerek, siyasal ve ekonomik yapının iç ve dış dinamikleri irdelenmesi, Afrika'nın makus kaderinin tahlil edilerek kıtanın bütünsel anlamda siyasi profilinin ortaya konmasıdır.

## **ALMAN ORYANTALİZMİ**

**Ali Osman ÖZTÜRK**

**Vadi Yayınları**

**Şubat 2000**

**135 s.**

90

Ali Osman ÖZTÜRK' ün bu çalışması bir kültüre dışardan bakışın sonuçlarını analiz etmeye yöneliktir. Burada dışarıdan bakış veya oryantalist söylemin Almanya örneğinden yola çıkarak Türk imgesini nasıl kurduğunu ortaya konmaktadır. Türk imgesinin tanımlanışı tamamen etnosentrik yargılarla yapıldığı için ortaya negatif bir Türk imgesi çıkmaktadır. Oryantalistik söylem kendisini tarihsel süreçte savunmacı konumuyla üretmiştir. Savunan daima mazlum/gaddar dikotomisine sığınır. Dolayısıyla yenik düştüğü medeniyeti ötekileştirmeye çalışır. Bu bir anlamda farklı olan kültürü reddedebilmek için toplumsal ve tarihsel referans noktaları oluşturmaktır. Kitabın bizce en önemli tarafı oryantalistik söylemin karşıtı bir Oksidandalistik bakışa ihtiyaç duymayıdır. Amaç kültürlerin birbirlerini nasıl gördüğünü ortaya koyarak bunun nedenlerini sorgulamak olarak belirlenmiştir.

## **ARAP ALEVİLERİNİN TARİHİ**

**"MUSAYRİLER"**

**Muhammed Emin Galib et-Tavil**

**Çeviri:İsmail ÖZDEMİR.**

**Çivi Yazıları**

**Mart 2000**

**352 s.**

Musayriler kitabı 1924' de yayınlanmış bir çalışma Dilimize yeni kazandırılıyor. Kitabın dilimizde ilk ve Arap Musayrileri konusunda en kapsamlı olma iddiası var. Anadolu Kültürünün önemli bileşenlerinden biri



olan Arap Musayrileri Adana Mersin ve Hatay'da marjinal bir grup olarak yaşamaktadırlar. Bizce en önemlisi modernliğin zamanla yok ettiği kültürlerin insanlık kültürünün bir parçası olarak gelecek kuşaklara aktarılma sorumluluğu. Bu kitabın böyle bir sorumluluğu yerine getirdiği söylenebilir.

## ANADOLU'DA TÜRKMEN AŞİRETLERİ

"Bozulus Türkmenleri

1540-1640"

Dr. Tufan GÜNDÜZ

Bilge

Ekim 1997

192 s.

Son zamanlarda birinci el vesikalara dayalı araştırmalarda dikkate değer bir artış gözlenmektedir. Bunda Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yapılan tasnif ve kataloglamanın da büyük etkisi var denebilir. Dr. Tufan GÜNDÜZ'ün çalışmasını değerli kılan şüphesiz hem birincil kaynak kullanması hem de ikinci el ana kaynakları arşiv kaynaklarıyla desteklemesidir. İncelenen tarihsel dönem Akkoyunlu Devletinin hakim zümresi olan Bozulus Türkmenlerinin 300 yıllık dönemi. Yazar yöntem olarak Kronolojik dizgeye gerek duymamış. Kitabın sonuna eklenen "Maliyeden Müdevver Defterler" den yararlanılarak hazırlanan Aşiretlerin dökümü nüfusun kontrolünün stratejik önemini vurgulamaktadır.



## İNTERNET ADRESLERİ

### Avrupa

<http://www.europa.eu.int/celex>(AB'nin resmi mevzuatı)

<http://www.europa.eu.int/comm/spp/rapid.htm> (günlük haberlere ilişkin bilgi kaynağı niteliğindedir.)

<http://www.eureptr.org.tr>(Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği)

<http://www.ue.eu.int>(Avrupa Konseyi)

<http://www.europarl.eu.int>(Avrupa Parlamentosu)

92

### Balkanlar

<http://www.hri.org/nodes/balkans.html#Yugoslavia>( Balkanlar ile ilgili internet kaynaklarına ulaşmak için kullanılabilir. Ayrıca Balkan ülkeleri ile ilgili özel adresler de sunulmaktadır)

<http://www.igc.org/balkans/> (the Balkans pages)(Eski Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti içinde yer alan ve dağılasından sonra ortaya çıkan yeni Balakn ülkeleri üzerinde araştırmalar yapmak için yararlıdır. Neden savaş oldu? Savaş bitti mi?-gibi sorularla ilgilenenler için)

<http://www.egroups.com/list/balkans/> (Balkan Academic News) (Balkanlar ile ilgili bilgilerin değiş tokuşunu sağlamak için ortaya koyuldu. Bu adresle ilgili ağa gönderilen mesajlara bakılabilir)

<http://www.balkan-info.com/english/default.asp> (Balkan information Exchange)-(Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan ülkeler ile ilgili haberler. Sırbistan ve Kosova ağırlıklıdır)

<http://www.nyu.edu/globalbeat/balkan.html> (Global Beat: Balkan Conflicts)( Balkanlardaki çatışmalar ile ilgili dökümanlar, analizler ve eleştiriler)

### Ortadoğu

<http://www.fas.harvard.edu/~mideast/activities/activities.html> (Harvard Üniversitesinin Ortadoğu üzerine çalışan birimi)

<http://menic.utexas.edu/menic.html> (Texas Üniversitesinde Ortadoğu üzerine hazırlanmış en geniş bilgi merkezi. Ortadoğu'da her ülkenin tarihi, sosyal, kültürel, dini yapıları hakkında bilgi alabileceğiniz, ülkelerin



ulusal basınlarına, haritalarına ulaşabileceğiniz bir site)

<http://www.hf-fak.uib.no/institutter/smi/smi.html> (Bergen Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulmuş, Ortadoğu ve İslami Araştırmalar üzerine çalışmaların olduğu bir site)

<http://www.mepc.org/> (Middle East Policy Council: Ortadoğu üzerine çalışan bir kuruluş. Buradan kuruluşun yayını olan ve yılda dört kez yayımlanan "Middle East Policy"e ve Ortadoğu üzerine çalışan uzmanlara ulaşılabilir)

<http://www.mideasti.org/> (Middle East Institute: Ortadoğu'nun daha iyi anlaşılması için bölge üzerine çalışmalar yapan bir kuruluş. Kuruluşun yayını olan "Middle East Journal"a da buradan ulaşılabilir.)

## Rusya- Ukrayna

<http://www.ng.ru/> (Nezavisimya Gazeta)

<http://www.nep.ru/> (Ekonomi ve Siyaset haberleri, yorumlar)

<http://www.polit.ru/> (siyasi enformasyon, yorumlar)

<http://www.inopressa.ru> (Rusya ile ilgili yabancı basında çıkan yazıların çevirileri yer almaktadır.)

<http://www.segodnya.ru/> (Segodya gazetesi)

## Türkistan

<http://www.eurasianews.com> (Avrasya'ya yönelik her türlü haber ve link kaynakları yer almaktadır)

<http://www.president.kz/> (Kazakistan devlet başkanlığına ait internet adresi)

<http://www.times.kg/> (Orta Asya ile ilgili haberler ve linkler yer almaktadır)

<http://www.relcom.kz/kzcourt/> (Orta Asya kanun kütüphanesi)

<http://www.uznet.net/press/nwespaper.html> (Özbekistan basın özetleri)

## Uzakdoğu

<http://www.gbn.org/> (sadece Japonya değil diğer ülkeler ile de ilgili senaryolar ve yorumların bulunabileceği bir site)

<http://home.kyodo.co.jp/> (Japoyanın haber ajansı)

<http://www.muzi.com> (Çin haber ajansı)

<http://www.kanwa.com/> (haber ajansı çince japonca ve ingilizce düzenlenmiş)

<http://www.dsis.org.tw/english/english.htm> (Asyadaki ülkelerin uluslararası ilişkileri ve stratejileri üzerine)

## Kafkasya

<http://www.arminco.com/armenpress> (Ermenistan Devlet Haber Ajansı)

<http://prime-news.com.ge/> (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Abhazya ve Çeçenistan haberleri)

<http://ca-c.org/> (İsveç merkezli Orta Asya ve Kafkasya bilgi merkezi)

<http://www.avrasiya.org> (Azerice, Türkçe, Rusça ve İngilizce olmak üzere dördü dilde yayın yapan günlük gazete)

<http://groong.usc.edu/> (Ermenistan'a ilişkin haberler yer almaktadır)



## ASAM BÜLTENİ

### 15 MART:

94

15 Mart 2000'de Kudüs'te düzenlenen "Has Israel Missed the Sign? The Coming Crisis of Israel's Missile Defence in Context of Oil – based Strategic Shifts in the Region and the World" konulu (kapalı) konferansta ASAM adına katılan heyet tarafından " Turkey's Energy Demand for the Caspian Hydrocarbon Resources and the big power Struggle" başlıklı sunum yapılmıştır.

### 10 – 17 MART:

Hasan Kanbolat'ın 10-17 Mart tarihleri arasında Tiflis'e yaptığı ziyaret sırasında, T.C. Büyükelçisi Sayın Burak Gürsel ile görüşülmüştür. Büyükelçi, ASAM ile çok yakından ilgilenmiş ve Gürcistan'ın genel yapısı üzerine bilgiler vermişlerdir. Ayrıca, TİKA Koordinatörü Cengiz Örün ile görüşülmüştür. Sayın Örün, Türkiye için gerekli olduğuna inandığı ASAM'a destek vermişlerdir.

Kafkas Evi Başkanı Naira Gelashvili ile görüşülmüştür. Kafkasya üzerine 30 uzmanı barındıran Kafkas Evi, Heinrich Boll Foundation (Almanya), Horizon Foundation (Hollanda), Shevardnadze Foundation (Gürcistan)'dan destek görmektedir. Tiflis Üniversitesi Tarih Fakültesi Dekanı Merab Vachnadze, International Centre for Geopolitical and Regional Studies Başkanı George Tarkhan-Mouravi, Gürcistan Bilimler Akademisi'nden Dr. Medea Abashidze, Gürcistan Bilimler Akademisi Tsereteli Doğu Bilimleri Enstitüsü Başkan Yardımcısı Dr. Grigol Beradze ve The Caucasian Institute for Peace, Democracy and Development Başkan Yardımcısı Avto Jokhadze ile görüşülmüştür.

International Black Sea University Rektörü Prof. Dr. Mustafa Akdağ, Rektör Yardımcısı Irakli Machabeli ve Doç. Dr. İsmail Özsoy ile görüşülmüştür.

Eurasia Group & Metromedia International Telecommunications Inc.'in organize ettiği Georgia as an emerging investment market adlı konferansa katılmıştır. İki gün süren bu konferans son bir yıl içinde





*Kafkasya Araştırmaları Masası Araştırmacı Hasan Kanbolat Tiflis'de Gürcistan Bilimler Akademisini ziyaret ederken*

Gürcistan'da düzenlenen en önemli siyasi ve ekonomik içerikli konferanstır. Konferansa Şevardnadze ve Gürcistan Bakanları, Tiflis'te bulunan Büyükelçiler, teknik yardım kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve stratejik araştırma kuruluşları temsilcileri, büyük firmaların temsilcileri, basın temsilcileri katılmıştır. Türkiye'den ise ASAM, TİKA ve Koç Holding katılmıştır.

95

## 28 MART:

NATO Parlamenterler Asamblesi Siyasi Komitesi Nato'nun Genişlemesi ve Yeni Demokrasiler Alt Komitesi üyesi 11 parlamenter ASAM'ı ziyaret ettiler. Heyet ile ASAM mensupları arasında görüşmelerin ilk bölümünde Kafkasya'daki gelişmeler; Rusya'nın politikaları ve Türkiye'nin perspektifleri, ikinci bölümde ise Orta Asya'da politik gelişmeler ele alınmıştır. ASAM toplantıda ilgili



*Heyetin Ayrılışı Sırasında*



masalarından 13 mensubu ile temsil edilmiştir.

### 31 MART:

#### Jeo-politik Toplantısı:



"Rusya'nın Kafkasya'daki Yeni Politikası ve Bunun Türkiye'ye Olan Etkileri" konulu jeo politik toplantısı yapılmıştır.

Toplantıyı ASAM Jeopolitik ve Strateji Araştırmaları Masası Başkanı E. Tümgeneral Armağan Kuloğlu yönetmiş; ASAM Kafkasya

Araştırmaları Masası kıdemli araştırmacısı Hasan Kanbolat, Dışişleri Bakanlığı Kafkaslar'dan sorumlu Genel Müdür yardımcısı Elçi Ünal Çeviköz, Rusya'dan sorumlu Genel Müdür yardımcısı Elçi Reşit Uman ve SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mustafa Aydın konuşmacı olarak katılmışlardır.

### 4 NİSAN:

ASAM Heyeti Hırvatistan Büyükelçisi Dr. Ivica Tomic'i ziyaret etti.

Yugoslavya Elçisi Slavko Kruljevic ASAM'ı ziyaret etti.

### 8 - 11 NİSAN:

Ortadoğu Araştırmaları Masası Başkanı Prof. Dr. Hasan Köni İsrail'de temaslarda bulundu.





## 10 NİSAN:

Hırvat Ekonomi Bakanı Grongo Fizuliç'in da katıldığı Balkan Araştırmaları Masası'nın düzenlediği ekonomi konulu bir konferans düzenlendi.

## 11 NİSAN:

Azerbaycan Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı ve Halk Cephesi Partisi Başkanı E b u l f e z Elçibey'in konuşmacı olarak katıldığı "R u s y a ' n ı n K a f k a s y a Politikası" konulu bir toplantı yapıldı.



*Elçibey ASAM'a girerken*



## 12 NİSAN:

BESA Center Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Barry Rubin ASAM'ı ziyaret etti. Kurumlar arasında her alanda işbirliği teklif etti .

## 13 NİSAN:

Litvanya Büyükelçisi Halina Kodeckaite ASAM'ı ziyaret etti.

## 7- 17 NİSAN:

Dr.Yaşar Kalafat 7 -11 Nisan tarihleri arasında Dede Korkut' un 1300.yılı jübilesi nedeniyle düzenlenen sempozyuma "Anadolu Dedem Yurdu Coğrafyasında Türk Ulusları" isimli bildiriyle katıldı. Toplantıda Dedem Korkut' un Gürcüce, Rusça ve Türk lehcelerinden olan baskıları dağıtıldı.



## 11- 14 Nisan;

tarihlerinde Gürcistan'ın Türk bölgeleri olan Borçalı ve Karaçöp'de alan çalışması yapıldı.

Bakü'de siyaset ve uluslararası ilişkiler profesörleri, gazetelerin siyaset ve dış politika yazarları ve siyaset adamlarıyla görüşmeler yapıldı.

"Azerbaycan Bilimler Akademisi" yayınları ile ASAM yayınlarının mübadele edilmesi kararlaştırıldı.

## 23 NİSAN:

### *Jeo - ekonomi Toplantısı:*

"Ekonomik Ulusal Güvenlik" konulu jeo- ekonomi toplantısı yapılmıştır.

Toplantıyı Güriş Holding Yönetim Kurulu Başkanı Idris Yamantürk yönetmiş; A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hasan Köni, Dış Ticaret Müsteşarı Kürşat Tüzmen ve Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Rıdvan Karluk konuşmacı olarak katılmışlardır.



# Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi

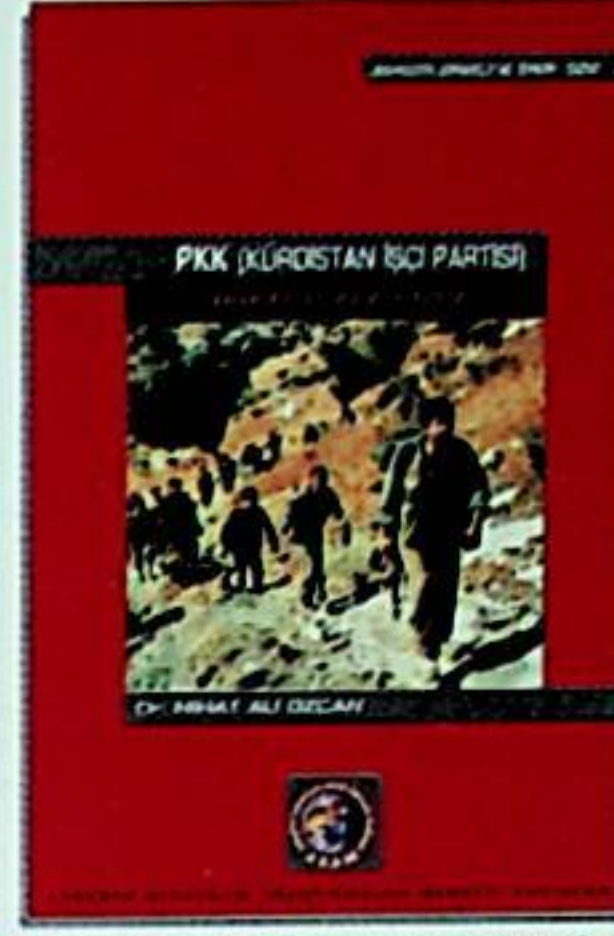
## YENİ YAYINLARIMIZ



**TÜRKİYE-KUZEY IRAK VE PKK**  
Doc. Dr. ÜMIT ÖZDAĞ

**T**ürkiye ve Kuzey Irak'ta konuşlanan terörist örgüt PKK'nın yok edilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen "Bir gayrinizami sınır ötesi savaşın" tüm ayrıntıları diğer bir deyişlede anatomisi tüm boyutları ile bu yapıtta ortaya konulmaktadır.

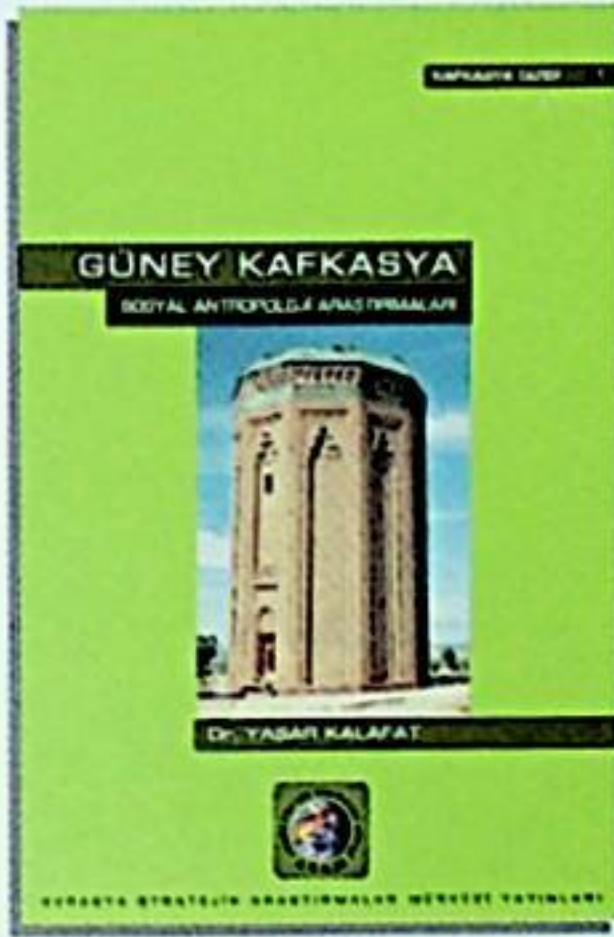
**ÇIKTI**



**PKK (KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ)**  
TARİHİ, İDEOLOJİSİ VE YÖNTEMİ  
Dr. NİHAT ALİ ÖZCAN

**T**ürkiye'de ve uluslararası alanlarda terörist etkinlikleri ile PKK kamuoyunda sıkça gündeme gelmektedir. Bu yapıtta terör örgütü PKK'nın ideolojisi ve geçmişi nesnel bir biçimde incelenerek sorgulanmakta ve yaklaşım biçimleri ayrıntılı olarak sergilenmektedir.

**ÇIKTI**



**GÜNEY KAFKASYA**  
SOSYAL ANTROPOLOJİ ARAŞTIRMALARI  
Dr. YAŞAR KALAFAT

**E**serde, Azerbaycan Halk Cephesi Lideri Ebulfez Elçibey'in Türk Dünyası'nın siyasi ve kültürel meselelerine, Azerbaycan Türklüğünün iç ve dış sorunlarına, Birleşik Azerbaycan konusu münasebeti ile Güney Azerbaycan'a bakış açısına ve değerlendirmelerine dair bilgi verilip, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında çalışılan Azerbaycanlı Türk fikir ve sanat adamları tanıtılmaktadır. Lenkeran'da yapılan halk bilim kongresine dair bilgi verilmektedir. Ayrıca Gürcistan'daki Türk bölgelerinin tanıtılması halk inançları açısından anlatılmaktadır.



**İRAN**  
SOSYAL ANTROPOLOJİ ARAŞTIRMALARI  
Dr. YAŞAR KALAFAT

**E**ser, bir grup sosyal bilimci ile birlikte İran'a seyahat yapan yazanın; Tahran, Kum, İsfahan, Meşhet, Nişabur, Şerefname, Tus gibi şehirlerdeki gözlemlerini içermektedir. Yazanın izlenimleri arasında: Ehl-i beyt Kültürü İhya Müessesesi'nin hedefi, potansiyeli, yapılanması, Türkiye'den beklentileri, Mezhepler Arası Dialog Merkezi'nin İslam Mezheplerine, bu arada Türkiye'deki Alevi-Bektaşî toplumlara bakış açısına dair bilgiler vardır. Ayrıca, halk kültürüne dair tesbitler, caferi imanelli müslüman Türk halk inançları ağırlıklı olarak yansıtılmaktadır. Güney Azerbaycan Türklüğünün geleceğe dair gençlerin girişimlerine dair bilgi verilmektedir.

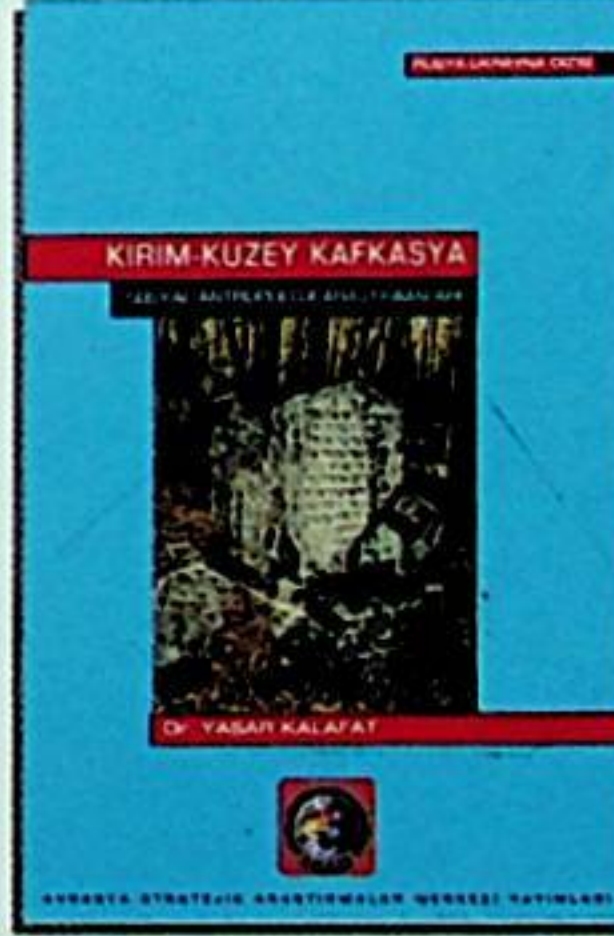


**BAKÜ - CEYHAN BORU HATTI**  
ORTAASYA ve KAFKASYA'DA BITMEYEN OYUN  
A. NECDET PAMİR

**U**luslararası "petrol oyunu", çok güçlü oyuncuların oynadığı, çok boyutlu ve sanıldığından çok daha karmaşık bir "bitmeyen oyun"dur. Dünya ve Türkiye enerji gereksiniminin yaklaşık % 50'sini, 2000'li yıllarda da önemli bir süreçte petrol ve doğal gazın karşılayacağı düşünülürse, bu oyun da uzun süre bitmeyecektir.

Bu kitapçık başta Orta Asya ve Kafkasya Bölgesi olmak üzere, Türkiye'nin 21. Yüzyılda öncelikle yoğunlaşması gereken bölge ve ülkeler açısından, karar vericilerin izlemeleri gereken nihai stratejileri belirlemeye yönelik çalışmalar için, bilimsel ve mütevazı bir katkı, bir ilk adımdır.

**ÇIKTI**



**KIRIM-KUZEY KAFKASYA**  
SOSYAL ANTROPOLOJİ ARAŞTIRMALARI  
Dr. YAŞAR KALAFAT

**E**serde, Kırım'daki Türk potansiyelinin meseleleri, Türk Dünyası ve Türkiye'den beklentiler anlatılmakta Türklerin siyasi, kültürel yapılanmasına dair bilgiler verilmektedir. Musevi inançlı Karay ve Kırımca Türklerinin sorunları, Türkiye'ye mesajları, karşılaştırmalı halk inançları birlikte yansıtılmaktadır. Kabartay-Balkar ve Karaçay-Malkar Cumhuriyetlerindeki sosyal, ekonomik ve etnik yapı, kültürel hayatla birlikte yansıtılmakta, Dombay'da yapılan Türk Halkları Asemblası Liderler Toplantısının kararları tartışılmaktadır. Kafkas halklarının sürüklenmeye çalışıldığı etnik sürtüşmeye ve aralarındaki güçlere dair bilgi verilmektedir.



— Bir ürünü aldığımda savaştırmamalıyım, —

**kolayca  
açılmalı**



İşte size yeni ve mutlu müşteriler yaratmanız için  
Polinas'tan çok ekonomik bir öneri.



## POLISTRIP

### POLINAS AÇMA ŞERİTLERİ

— Türkiye'nin ilk ve tek açma şeridi üreticisi Polinas, bisküviden sigaraya, kasetten temizlik ürünlerine kadar birçok sektöre gücünü taşıyor. Yeni ve mutlu müşterilerin yaratılmasına yardımcı oluyor.

— 1.6 mm. ile 3.5 mm. enleri arasında; 5.000 m.'den 50.000 m.'ye kadar farklı metraj ve renklerde iki tip olarak (kendinden yapışan ve yapışmayan) üretilen açma şeritleri, ürün ambalajlarının albenisiyle mükemmel uyum sağlıyor.

— Üstelik, son derece ekonomik olan **POLISTRIP Polinas Açma Şeritleri** yalnızca ambalaj maliyetlerinizi değil, stok maliyetlerinizi de **düşürüyor**. Çünkü Polinas, size çok yakın... İhtiyaç duyduğunuz her an, dilediğiniz miktarda ürünle hizmetinizde!



**POLINAS®**

Plastik Sanayi ve Ticaret A.Ş.

• Organize Sanayi Bölgesi  
45030 MANİSA  
Tel: (236) 233 04 70 (5 hat)  
Faks: (236) 233 25 25  
Tlx: 54 071 bopp tr.  
E-mail: info@polinas.com.tr

• İSTANBUL OFİSİ:  
Mecidiyeköy İş Merkezi  
Şehit Ahmet Sok. No.4 Kat 13  
80310 Mecidiyeköy - İSTANBUL  
Tel/Faks: (212) 288 95 35-36

• POLINAS PLASTIC OF AMERICA INC.  
820 Freeway Drive North, Suite 208  
Columbus, Ohio 43229, U.S.A.  
Tel: (1) 614-848-55 60  
Faks: (1) 614-848-55 70  
E-mail: polinas@worldnet.att.net



STAYZ